

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

FARABI

FALLA, Manuel de
FALLACI, Oriana
FALLADA, Hans
FALLOPPIO, Gabriele
FANFANI, Amintore
FAN K'OUAN
FANO, Gino
FANON, Frantz
FANTIN-LATOURE
FARABI
FARADAY, Michael
FARGUE, Leon-Paul
FARINACCI, Roberto
FAROUHAR, George
FARRELL, James T.
FARUK I
FASİH DEDE
FASSBINDER, Rainer
FAST, Howard
FASULYECIYAN, Tomas
FATİH
FATİN
FATMA ALİYE
FATTORI, Giovanni
FAUCHILLE, Paul
FAULKNER, William
FAURÉ, Gabriel-Urbain
FAVRE, Antoine
FAWCETT, Millicent
FAYSAL I
FÂZİL [Enderunlu]
FÂZİL AHMED PAŞA
FÂZİL MUSTAFA PAŞA
FAZLİ [Kara]
FAZLULLAH HURUFİ
F. CELLALETTİN

FEBVRE, Lucien
FECHNER, Gustav T.
FEDER, Johann Georg H.
FEDİN, Konstantin A.
FEHİM-İ KADİM
FEIFFER, Jules
FEIGL, Herbert

38

FEININGER, Lyonel
FEIS, Herbert
FEKETE, Lajos
FELEK, Burhan
FELIPE II
FELIPE V
FELLINI, Federico

FELLOWS, Charles
FENARİ, M. Şemseddin
FENELON
FENİK, Mümtaz Faik
FENMEN, Beatrice
FENMEN, Mithat
FERAİZCİZÂDE MEHMED Ş.
FERAZDAK
FERDINAND I
FERDİ TAYFUR
FERGUSON, Adam
FERİD PAŞA [Damat]
FERİDUN BEY
FERLINGHETTI, Lawrence
FERMAT, Pierre de
FERMI, Enrico
FERNANDEL
FERNANDEZ, Emilio
FERNANDO V
FERNEL, Jean François
FERRARI, Giuseppe
FERRARI, Ludovico
FERREIRA BORGES, José
FERRERI, Marco
FERRERO, Guglielmo
FERRI, Enrico
FERRI, Luigi
FERRIER, David
FERRINI, Contardo
FERRUH DOĞAN
FERRUHİ
FERRY, Jules François Camille
FERSAN, Refik
FETH ALİ ŞAH
FETHİ NACİ
FEUCHTERSLEBEN

“Değerli,, kitap edinmeyi
“değerli,, kitap okumayı özleyenlere...

ADAM

Nisan-Temmuz'84 yayınları:

NIYAZI BERKES	Teokrası ve Laiklik (bilim)
CESARE PAVESE	Ay ve Şenlik Ateşleri (roman)
ÖZDEMİR ASAF	Bir Kapı Önünde (şiir) 2. Basım
	Yalnızlık Paylaşılmaz (şiir) 2. Basım
	Benden Sonra Mutluluk (şiir) 2. Basım
NURSEL DURUEL	Geyikler, Annem ve Almanya (öykü) 2. Basım
EDİP CANSEVER	İlkyaz Şikâyetçileri (şiir)
FÜRUZAN	Gecenin Öteki Yüzü (öykü) 2. Basım
MEHMED KEMAL	Kalenin Eteğinde/Pulsuz Tavla (roman)
ANNA AHMATOVA	Seçilmiş Şiirler
AZİZ NESİN	Leylâ ile Mecnun (halk öyküsü)
MUSTAFA BALEL	Asmalı Pencere (roman)
SEVİM BURAK	Everest My Lord (roman/oyun)
AZİZ NESİN	Zübük (roman)
BAUDELAIRE	Paris Sıkıntısı (şiir) 2. Basım
MARGUERITE YOURCENAR	Hadrianus'un Anıları (roman)
MELİH CEVDET ANDAY	Gelişen Komedi (deneme)
LATİFE TEKİN	Sevgili Arsız Ölüm (roman) 4. Basım
AZİZ NESİN	Sondan Başa (şiir)
	Poliste (anı)
BERDYAEV	Dostoyevski (inceleme)
MELİH CEVDET ANDAY	Tanıdık Dünya (şiir)
BEHÇET NECATİGİL	Yalnızlık Bir Yağmura Benzer (çeviri şiirler)
ANTON ÇEHOV	Bütün Oyunları I
MINA URGAN	Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More (bilim)
İLHAN BERK	Delta ve Çocuk (şiir)
MELİH CEVDET ANDAY	Akan Zaman, Duran Zaman I (anı)

* Kitaplar yayın tarihlerine göre sıralanmıştır.

değerli kitaplar yayımlar.

ADAM YAYINCILIK VE MATBAACILIK A.Ş.
BÜYÜKDERE CADDESİ, UÇYOL MEVKİİ NO: 93 MASLAK-İSTANBUL TEL: 169 54 10 (8 hat)

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

İZMİR DAĞITIMI:

İLERİ KİTAPÇEVİ
SSK İşhanı A Blok 2-02
Konak, İzmir Tel: 14 98 08

Manuel de Falla

FALLA, Manuel de (1876-1946)

İspanyol, besteci. İspanya'da ulusal müzik hareketinin önde gelen adlarından.

23 Kasım 1876'da Cádiz'de doğdu, 14 Kasım 1946'da Arjantin'deki Alta Gracia'da öldü. Annesinden piyano çalmayı öğrendi; Cádiz'deki iki müzikiçiden de armoni dersleri aldı. On yedi yaşındayken müziği meslek edinmeye karar verdi. Wagner'in müziğini yakından inceledi; oda müziği besteleri yaptı. Piyano derslerini Madrid'de sürdürme olanağı elde etti ve bu alanda oldukça gelişme sağladı. Asıl amacı, bestecilik eğitimi için Paris'e gitmekti; ancak maddi olanakları buna elverişli değildi.

O dönemde İspanya'daki müzik yaşamı çok durgundu. Bestecilerin başarı sağlamayı umdukları başlıca tür *Zarzuela*'ydı (İspanya'ya özgü bir tür güldürücü opera); bunun dışında, İtalyan ya da Alman müziğinin taklidi olmayan, özgün yapıtlar çok azdı. Falla da 1900'lerin başında para kazanmak amacıyla iki *zarzuela* besteledi, ancak bir sonuç elde edemedi. Aynı yıllarda, İspanya'da ulusal bir müzik kültürünün gelişmesi için yoğun çalışmalar yapmış olan Felipe Pedrell (1841-1922) ile tanıştı. Yaklaşık üç yıl süren kompozisyon çalışmalarının yanı sıra Pedrell'le dostluğu Falla'nın daha sonraki yönelimini etkiledi.

1904'te, Madrid'deki Güzel Sanatlar Akademisi'nin düzenlediği bir yarışmada, *La vida breve* (Kısa Yaşam) adlı operasıyla birincilik ödülü kazandı. Bir süre piyano dersleri verdikten sonra, 1907'de Paris'e gitmeyi başardı. Zor koşullarda yaşadığı bu kentte Debussy, Dukas ve Ravel'le tanıştı. Zengin bir kültür ortamında kendini geliştirme olanağı buldu, çeşitli konserlere katıldı. Bir süre de Londra'da kaldıktan sonra 1914'te Madrid'e döndü.

Paris'teyken üzerinde çalışmaya başlamış olduğu piyano ve orkestra için senfonik yapıtı *Noches en los jardines de España*'yı (İspanya Bahçelerinde Geceler)

1916'da tamamladı. Bu yapıt, yaşayan İspanyol bestecilerin en önemlisi sayılmasına yol açtı. 1919'da da, en ünlü yapıtlarından *El sombrero de tres picos* (Üç Köşeli Şapka) adlı balesi sahnelendi. 1921'de Granada'ya yerleşti. Ertesi yıl, bu kentte tanıştığı Lorca ile işbirliği yaparak bir *cante hondo* (İspanya'ya özgü bir halk şarkısı biçimi) şenliği düzenledi. 1928'de bestelemeye başladığı *La Atlántida* adlı büyük kantat, yıllarca süren çalışmalarına karşı tamamlanamadı.

Sık sık Paris, Londra ve Majorka'ya giden Falla, 1934'ten sonra Granada'dan pek ayrılmadı. İç Savaş'ın ardından 1938'de Franco yönetimi tarafından İspanya Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi. Ancak, bu rejime uyum gösteremeyeceğini anlayarak bir yıl sonra İspanya'dan ayrıldı ve son yıllarını geçirdiği Arjantin'e gitti.

Felipe Pedrell'e göre, her ulusun müziği, halk müziğinde temellenmeliydi; bütün usta sanatçıların yapıtlarında, kendi ulusal müziklerinin özellikleri görülüyordu. Falla, bu görüşleri benimsemiş ve hemen hemen her zaman çalışmalarında çıkış noktası yapmıştır. Ancak, halk müziği temalarını olduğu gibi almaya yanaşmamış, yapıtlarında bu müziğin özelliklerini özümseyerek, genel havasını yeniden oluşturmayı amaçlamıştır. Böylece, İspanyol müziğiyle kendi kişiliğinin bir biresimini ortaya koymuştur.

Falla'nın hem kişisel, hem de yerel özellikler taşıyabilen bir üslup geliştirmiş olması, yeteneğinin ve toplumsal çevresine karşı duyarlılığının yanı sıra İspanyol müziği üzerine ayrıntılı araştırmalar yapmış olmasının bir sonucudur. Endülüs bölgesine özgü çingene ezgileri olan *cante flamenco* ve *cante hondo*'nun önde gelen bir uzmanıydı. Bu araştırmalardan önemli ölçüde yararlandığı *El amor brujo* (Büyücü Aşk) adlı bale yapıtı, konusunu günlük yaşamdan almasına ve hiçbir halk ezgisi içermemesine karşın, birçok eleştirmence bestecinin halk müziğinden esinlenişinin tipik bir örneği sayılır.

Yaklaşık 1920'lere değin yapıtlarında Endülüs müziğinin havası egemendir. Daha sonra ise Kastilya müziğinin etkileri öne çıkar. 1919 tarihli *Fantasia Baetica* adlı piyano yapıtı, bu bakımdan bir geçiş noktasıdır. Bu değişim sanatçının, İspanya'nın tarihsel Doğulu özelliklerinden çok, Latin ve Hristiyan olan yanlarını vurgulamaya yöneldiğini gösterir.

Bir besteci olarak Falla'nın üslubunun başlıca özellikleri de İspanyol halk müziğinin etkilerini taşır. Bu müziğe özgü modları kullanmış olması, tonalite ilkesine bağlı kalmakla birlikte, yer yer klasik tonaliteyi de zorladığı izlenimini vermektedir. Genellikle kısa cümlelerden örülü, yoğun bir anlatım gücüyle yüklü olan melodileri, halk şarkılarının yanı sıra, gitar tekniği özellikleri de gösterir. Ritm ögesi, Falla'nın müziğinde çok önemli bir yer tutar. Çoğu kez, ritmin oluşturduğu dinamizm, bütün bir bölümün yapısını etkilediğinden, yapıtın formunun belirlenmesinde rol oynar. Orkestralama tekniği ise, modern Fransız müziğinden etkilenmiştir. İspanyol müzik geleneğinde Falla'yı bu bakımdan önceleyen ve onu yönlendiren bir besteci yoktur. Bununla birlikte o, orkestralama alanında da kişisel bir üsluba sahiptir. Genellikle çalgıları, kaynaşmış bir bütün olmaktan çok, birbirleriyle karışıklık içinde kullanmayı yeğlemiştir.

Falla, ulusal müzik konusunda amaçladığını bü-

Ulusalılık

Müziğinin teknik özellikleri

yük ölçüde gerçekleştirmiş, yaşadığı dönemle geçmiş ve geleneksel olanı bütünleştiren ürünler ortaya koymuştur. Böylece, yaklaşık 17.yy'dan beri önemli bir gelişme göstermemiş olan İspanyol müziğinin canlanmasında yönlendirici bir rol oynamıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): Opera: *La vida breve*, 1904-1905, (Kısa Yaşam); *El retablo de Maese Pedro*, 1919-1922, (Pedro Usta'nın Kukla Gösterisi). Bale: *El amor brujo*, 1915, (Büyücü Aşk); *El sombrero de tres picos*, 1919, (Üç Köşeli Şapka). Vokal Müzik: *Balada de Mallorca*, 1933,

koro için, (Majorka Baladı); *La Atlántida*, kantat, tamamlanmadı. Orkestra Müziği: *Noches en los jardines de España*, 1909-1915, piyano ve orkestra için, (İspanya Bahçelerinde Geceler). Oda Müziği: *Psyche*, 1924; *Klavsen Konçertosu*, 1923,-1926. Piyano Müziği: *Quatres pièces espagnoles*, 1907-1908, (Dört İspanyol Parçası); *Fantasia Baetica*, 1919.

- **KAYNAKLAR**: J.B. Trend, *Manuel de Falla and Spanish Music*, 1929.

- **BAKINIZ**: DEBUSSY, DVORÁK.

İspanya'da Ulusal Müzik

İspanya'da müzik yaşamı, canlı ve zengin bir geçmişe sahip olmasına karşın, 19.yy'da özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmişti. Bu yüzyılın sonlarına doğru, Rusya, Çekoslovakya ve İskandinav ülkelerinde olduğu gibi, İspanya'da da bir ulusal müzik hareketi gelişmiştir. İspanyol besteciler, geçmiş kültürü, yerel ve ulusal kaynakları irdelemeye, değerlendirmeye yönelmişlerdir.

Ülkenin kendine özgü tarihi, bu bakımdan çeşitli etkileri birleştiren zengin bir malzeme sağlamıştır. Özellikle 8.yy'da başlayan İslam egemenliği, İspanya müziği üzerinde öteki Avrupa ülkelerinde görülmeven etkilere yol açmıştır. Bu etki, İslam egemenliğinin en uzun sürdüğü güney bölgesinde daha belirgin olmakla birlikte, öbür bölgelerde de sürmüştür. Arap müziğine özgü ritmik yapılar, süslemeler, bir tam sesin ikiye değil, üçe bölünmesi gibi kimi teknik özellikler hem halk şarkılarında, hem de Hristiyan kilise müziğinde yer almıştır. 15.yy'da çingenelerin İspanya'ya gelmesi ve bu ülkenin müziğini kendilerine özgü bir tarzla yorumlamaları kültürel biresime yeni bir etken eklemiş, özellikle cante flamenco'nun gelişmesinde rol oynamıştır.

16.yy'ın sonlarına değin, halk şarkılarından yapılan derlemeler, İspanya'nın müzik yaşamında önemli bir etkinlik olarak sürdürülmüştür. Özellikle 13.yy'da Leon ve Kastilla Kralı X.Alfonso'nun bir Portekiz ve İspanya halk şarkısı olan *cantiga* örneklerinden oluşan iki ciltlik derlemesi, bu türdeki en geniş kapsamlı çalışmalardan biri olarak kalmıştır.

V.Carlos ve II.Felipe yönetiminde 16.yy İspanyası siyasal gücünün yanı sıra müzik alanında da en canlı dönemini yaşamıştır. 15. ve 16. yy'larda Avrupa müziğinin gelişmesinde önemli bir rol oynayan Flaman etkisi, o yıllarda Hollanda'nın da İspanya egemenliğinde olması nedeniyle bu ülkeye kolaylıkla ulaşmıştır. Bu dönemde İspanya, org yapımcılığı ve yorumculuğunun önde gelen bir merkezidir ve önemli besteciler yetiştirmiştir. Sayıları oldukça kabarık olan bu sanatçılardan en bilinenleri, ünlü bir orgcu ve

kuramcı olan Francisco Salinas (1513-1590), kontrpuan yazısına dayanan eşiksiz (*a capella*) dinsel koro müziğinin temsilcilerinden Tomás Luis de Victoria (yık. 1549-1611) ile Cristóbal Morales'tir (yık. 1500-1553).

Sonraki yüzyıllarda ise İspanyol müziği belirgin bir durgunluğa girmiştir. İspanya'ya özgü bir tür güldürücü opera (*opera buffa*) olan zarzuela, 1629'dan başlayarak birçok bestecinin ve halkın başlıca ilgi odağı olmuş, bir gelenek haline gelerek 20.yy'a değin bu etkinliğini korumuştur. 18.yy'ın başında, birçok ülkede yaygınlaşmış bulunan İtalyan müziğinin, özellikle İtalyan operasının etkisi kendini duyurmaya başlamıştır. Görece geç ulaşmış olmasına karşın bu etki, ulusal müzik hareketinin gelişmesine değin İspanyol müziğine egemen olmuştur. Yaygın beğeni ve eğilimler, Carnicer (1789-1855) gibi ulusal müzik akımının ilk öncülerinden sayılan kimi bestecileri de İtalyanca librettolar kullanmaya zorlamıştır.

Bununla birlikte, 19.yy'ın ortalarından başlayarak bir İspanyol müzik okulunun varlığı kabul edilmiştir. Hilarion Eslava'nın (1807-1878) 16. ve 19.yy'lar arasındaki İspanyol müziğinden yaptığı ve 1869'da yayımlanan on ciltlik derleme, bu anlayışın bir sonucudur ve temel bir kaynak sayılmıştır.

Ulusal müzik hareketinin asıl başlatıcısı ve esin kaynağı ise Felipe Pedrell'dir (1841-1922). Madrid Konservatuarı'nda yaklaşık otuz yıl görev yapan Pedrell, yayımladığı çeşitli dergiler, kitaplar ve derlemelerle, İspanyol müziği, özellikle de 16.yy üzerine yaptığı geniş araştırmalarla, ayrıca bir öğretmen olarak sürdürdüğü etkinliğiyle, İtalyan etkisinin yerini giderek ulusal müzik anlayışına bırakmasında temel bir rol oynamıştır. Öğrencileri arasında Isaac Albéniz*, Manuel de Falla, Enrique Granados (1867-1916) ve Joaquín Turina (1882-1949) gibi, İspanyol müziğinin dünyaca ünlü temsilcileri yer alır. Onları izleyen İspanyol bestecilerin birçoğunda da, ulusal müzik anlayışının doğrudan etkileri ya da müzikteki yeni anlayış ve arayışlarla etkileşim görülür.

FALLACI, Oriana
(1930)

İtalyan, gazeteci ve yazar. Çeşitli ülkelerin siyaset adamlarıyla yaptığı röportajlarla ün kazanmıştır.

29 Haziran 1930'da Floransa'da doğdu. Yoksul bir marangozun dört kızından biriydi. Babası II. Dünya Savaşı süresince anti-faşist yerel direniş hareketinin başkanlığını yapmıştı. Fallaci de yaşıнын küçüklüğüne karşın, Özgürlük İçin Gönüllüler Birliği'nin çalışmalarına katkıda bulundu. Savaşın sonunda Floransa Üniversitesi Tıp Okulu'na girdi. 16 yaşında öğrenim giderlerini karşılamak amacıyla amcası Bruno Fallaci'nin kurduğu yerel *Epoca* dergisinde muhabirlik yapmaya başladı.

Parasal nedenlerle gazeteciliği tıp eğitimine yeğleyen Fallaci, Floransa'da günlük bir gazetenin polis muhabiri oldu. Bir süre sonra aynı gazetede suça ilişkin düzenli bir sütunda yazmaya başladı. 1950'de İtalyan haftalık dergisi *Europeo*'nun özel muhabiri oldu ve 20 yılı aşkın bir süre bu görevi sürdürdü. 1967'den sonra savaş muhabirliği yapmaya başladı. Vietnam, Ortadoğu, Hint-Pakistan savaşlarında ve Güney Amerika'daki siyasi ve toplumsal ayaklanmalarda savaş muhabiri olarak bulundu. Vietnam Savaşı'nı anlatan yazı dizisiyle St. Vincent Ödülü'nü kazandı. Yine Vietnam deneyimlerini anlattığı "Niente e così sia" ("Boşuna Savaş") ile 1971 Bancarella Ödülü'nü kazandı.

Fallaci, Jane Fonda, Michael Caine, Ingrid Bergman gibi ünlü yıldızlarla, Arap gerilla önderi Abu Lotuf, Suudi Arabistan Petrol Bakanı Zeki Yamani, CIA başkanı William Colby, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger gibi siyaset adamlarıyla dünyada yankı uyandıran röportajlar yaptı. Bu röportajlar çeşitli dillerde, çeşitli dergilerde yayımlandı. Soylular, yazarlar ve eğlence dünyasının ünlüleri ile yaptığı röportajları *Gli Antipatici* ("Antipatikler") adını verdiği bir kitapta, siyasi liderlerle yaptığı röportajların en ünlü 14 tanesini *Intervista con la Storia* ("Tarihle Röportaj") adlı kitapta topladı.

- **YAPITLAR (başlıca):** Röportaj Derlemeleri: *Il Sesso inutile: Viaggio intorno alla donna*, 1961, ("Yararsız Cins: Kadının Çevresinde Gezi"); *Gli Antipatici*, 1963, ("Antipatikler"); *Se il sole muore*, 1965, ("Güneş Batar-sa"); *Intervista con la Storia*, 1974, ("Tarihle Röportaj"); Roman: *Penelope alla guerra*, 1962, ("Savaşta Penelope"); *Niente e così sia*, 1969, ("Boşuna Savaş"); *Lettera a un Bambino Mai Nato*, 1977, (Doğmamış Çocuğa Mektup, 1977); *Un Uomo*, 1980, (Bir İnsan, 1980).

FALLADA, Hans
(1893-1947)

Alman (FAC), romancı. Toplumsal ve siyasal içerikli romanlarıyla tanınmıştır.

Asıl adı Rudolf Ditzen'dir. 21 Temmuz 1893'te Greifswald'da doğdu, 5 Şubat 1947'de Berlin'de öldü. Bir taşra yargıcının oğluydu. Tarım okuduktan ve bir süre çiftlik işleriyle uğraştıktan sonra Berlin'de gazetecilik ve yazarlığa başladı.

I.Dünya Savaşı sonrası dönemin iktisadi, toplumsal ve ahlaki sorunlarını büyük bir duyarlılıkla işleyen romanlarıyla başarı kazandı. Romanlarının birçoğu, acımasız yaşam koşullarına karşı mücadele eden insanları konu alır. *Bauern, Bonzen und Bomben* ("Köylüler, Kodamanlar ve Bombalar") 1929 dünya iktisadi bunalımı sırasında Holstein'daki köylü ayaklanmalarını, *Jeder stirbt für sich allein* ("Herkes Kendi Başına Ölür") bir çiftçinin Naziler'e karşı giriştiği umutsuz mücadeleyi anlatır. En çok tanınan ve iki kez filme çekilerek Fallada'ya uluslararası bir ün kazandıran *Kleiner Mann-was nun?* (Küçük Adam Ne Oldu Sana?) adlı belgesel romanı ise işsizlikle mücadele eden genç bir çiftin öyküsüdür. Fallada bu romanında, büyük kentin sıradan insanların gündelik yaşamlarını büyük bir ustalıkla yansıtmıştır.

Ayrıntılı gözlemler, doğalcı (natüralist) betimlemeler ve gerçekleri tam bir bağlılıkla ve nesnel bir üslupla yansıtmaya kaygısı romanlarının başlıca özelliğidir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Roman: *Bauern, Bonzen und Bomben*, 1931, ("Köylüler, Kodamanlar ve Bombalar"); *Kleiner Mann-was nun?*, 1932, (Küçük Adam Ne Oldu Sana?); *Wir hatten mal ein Kind*, 1934, ("Bir Zamanlar Bir Çocuğumuz Vardı"); *Altes Herz geht auf die Reise*, 1936, ("Yaşlı Gönül Gezide"); *Wolf unter Wölfen*, 1937, ("Kurt Kurtlar Arasında"); *Kleiner Mann, grosser Mann-alles vertauscht*, 1940, ("Küçük Adam, Büyük Adam-Herşey Altüst"); *Der Alpdruck*, (ö.s.), 1947, ("Kâbus"); *Jeder stirbt für sich allein*, (ö.s.), 1947, ("Herkes Kendi Başına Ölür"); *Der Trinker*, (ö.s.), 1950, ("Ayyaş"); *Otobi-yografi: Damals bei uns daheim*, 1941; ("Bir Zamanlar Bizim Orda Geçenler"); *Heute bei uns zu Haus*, 1943, ("Bu Günlerde Bizim Evde Geçenler").

FALLOPPIO, Gabriele
(1523-1562)

İtalyan anatomi bilgini. Özellikle işitme ve üreme organlarına ilişkin çalışmalarıyla anatomi biliminin gelişiminde etkili olmuştur.

Modena'da doğdu, 3 Ekim 1562'de Padova'da öldü. Bir süre din eğitimi aldıktan sonra Modena'da tıp öğrenimine başlayan Falloppio, öğrencilik yıllarında katıldığı birkaç ameliyatın başarısız sonuçlarından etkilenerek cerrahi çalışmalarını bıraktı ve kendisini

tümüyle bilimsel araştırmalara verdi. Padova'da büyük bir olasılıkla Colombo'nun öğrencisi olduktan sonra Ferrara Üniversitesi'nden diplomasını aldı ve aynı üniversitede anatomi dersleri vermeye başladı.

1548'de Pisa Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek anatomi profesörlüğünü üstlendiyse de, canlı insan vücudu üzerinde anatomi çalışmaları yaptığını öne süren kanıtsız suçlamalar karşısında görevinden ayrılıp Floransa'ya geçti. Orada, Medici Hayvanat Bahçesi'ndeki aslanlar üzerinde yaptığı anatomi araştırmaları sonucunda Aristoteles'in savını çürüterek, kemiklerin som yapıda olmadığını, ortasında bir ilik kanalı bulunduğunu kanıtladı. Kendisine yöneltilen tüm suçlamalara karşın Padova Üniversitesi'nden yeniden profesörlük önerisi alan Falloppio, 1551'de, Colombo'nun ayrılmasıyla boşalan anatomi kürsüsünün başına geçerek, büyük bir ilgiyle izlenen derslerini ölünceye değin sürdürdü.

1561'de yayımlanan *Observationes anatomicae* ("Anatomi Gözlemleri") adlı yapıtında, Vesalius'un ünlü *De humani corporis fabrica*'sını ("İnsan Vücudunun Yapısı Üstüne") inceleyerek yer yer geliştiren ve bazı yanlışlarını düzelten Falloppio'nun anatomi çalışmaları, neredeyse vücudun tüm organlarını kapsayacak kadar geniştir. Üreme, boşaltım ve işitme organı, dolaşım ve sinir sistemi, kemik ve dişlerin oluşumu, iskelet, kaslar, özellikle yüz kasları üzerindeki incelemeleri anatomiye değerli veriler kazandırmıştır.

Memelilerin dışında yumurtanın yumurtalıktan dölyatağına inmesini sağlayan kanalları ("Falloppio borusu") ve dölyatağının yuvarlak bağını ilk kez o tanımlamış, kulağın anatomisine ilişkin açıklamalarıyla, izinden gittiği Vesalius'u aşmıştır. İç kulaktaki yarım daire kanalları, salyangoz (koklea), salyangozun alt ve üst yüzeyindeki kanallar ile orta kulaktaki üzengi kemiğini ilk kez ayrıntılı ve doğru olarak tanımlayan da Falloppio'dur.

İskelet sistemini de çok başarılı bir biçimde tanımlayan Falloppio, kafatasındaki ve yüzdeki deri altı kaslarını incelemiş, alt çenenin yana hareketini sağlayan kanatsız kasların, çiğneme kaslarının ve gözçukuru kaslarının işlevini açıklamış, kafatası sinirlerini kendisinden önceki anatomi bilginlerinden çok daha ayrıntılı inceleyerek şakak kemiğinde yüz sinirinin geçtiği kanalı ("Falloppio kanalı") bulmuştur.

Özellikle işitme ve üreme organlarını adlandırmakta kullanılan pek çok Latince terimin de yaratıcısı olan Falloppio, genç yaşta ölmesine karşın, Galenos'tan beri sürüp giden kimi ilkelerin yanlışlığını ortaya koyarak Rönesans tıp anlayışının gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Observationes anatomicae*, 1561, ("Anatomi Gözlemleri"); *Opera omnia*, (ö.s.), 1584, 2 cilt, ("Tüm Yapıtları").
- **BAKINIZ:** BAER, CORTI, DE GRAAF, EUSTACHI, VESALIUS.

FANFANI, Amintore (1908)

İtalyan siyaset ve devlet adamı. Hristiyan Demokrat Parti'nin merkez sol kanadının önderlerindendir.

6 Şubat 1908'de Arezzo iline bağlı Pieve Santo Stefano kasabasında doğdu. Faşizm döneminde Milano Katolik Üniversitesi'nde iktisat profesörlüğü yaptı. 1954'te Roma Üniversitesi'nde iktisat tarihi profesörü oldu.

1944'te yoğun bir siyasi çalışma içine giren Fanfani, genel sekreter Alcide De Gasperi tarafından Hristiyan Demokrat Parti'nin (HDP) propagandasını yürütmekle görevlendirildi. 1946'da yeni bir anayasa hazırlamak amacıyla oluşturulan Kurucu Meclis'e seçildi. 1947-1950 arasında De Gasperi hükümetlerinde çalışma ve sosyal güvenlik bakanı olarak görev yapan Fanfani, bu dönemde kent ve köylerin yeniden yapımını öngören ve işçi konutları yapılması ve komünist olmayan işçi sendikalarının örgütlenmesini içeren "Fanfani Planı"nı uygulamaya çalıştı. 1948'de milletvekili seçildi, 1968'e dek meclisteki yerini korudu. Temmuz 1951'de kurulan De Gasperi hükümetinde tarım ve orman bakanı, 1953'te de içişleri bakanı oldu.

Fanfani'nin 12 Ocak 1954'te kurduğu hükümet mecliste güvenoyu alamadı. HDP'nin sol kanat önderi olan Fanfani, Temmuz 1954'te partinin genel sekreterliğine seçildi. Mayıs 1958 seçimlerinde HDP çoğunluğu sağlayınca merkez sol eğilimli bir hükümet oluşturdu, böylece "appertura a sinistra" (sola açılma) politikasının ilk uygulayıcısı oldu. Ancak parti içi ve dışı tepkilere dayanamayarak Ocak 1959'da başbakanlıktan ve genel sekreterlikten istifa etti. Temmuz 1960'ta üçüncü kez başbakan olarak merkez partilerin dışardan desteklediği bir tek parti hükümeti kurdu. Şubat 1962'de HDP'nin "sola açılma" kararı doğrultusunda Sosyal Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti'nin yer aldığı ve İtalyan Sosyalist Partisi tarafından dışardan desteklenen karma bir hükümet kurdu. Bu dönemde elektrik sanayii kamulaştırıldı. İktisadi planlamaya ve eğitimin yaygınlaştırılmasına önem verildi. HDP'nin oylarının önemli ölçüde azaldığı 1963 seçimlerinden sonra kurulan Hristiyan Demokrat hükümette başbakan olmadı.

Mart 1965'te Aldo Moro hükümetinde dışişleri bakanı olan Fanfani, Aralık 1965'te Kuzey Vietnam önderi Ho Şi Minh'ten ABD'ye bir barış çağrısı götürdüğü yolundaki asılsız haberin bir gazetede yer almasının doğurduğu tartışmalar üzerine istifa etti. Şubat 1966 - Mayıs 1968 arasında ikinci kez dışişleri bakanlığı yaptı. 1968-1973 arasında senato başkanlığını yürüten Fanfani, 1972'de ömür boyu senatörlüğe atandı. 1973-1975 arasında HDP genel sekreterliği yaptı. Temmuz 1976'da yeniden senato başkanlığına seçilen Fanfani, 1978'de Giovanni Leone'nin istifasından sonra geçici cumhurbaşkanlığı görevini yürüttü.

Fanfani'nin iktisat ve sosyal bilimler alanında 40'a yakın yapıtı bulunmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le origini dello spirito capitalistico*,

1932, ("Kapitalist Düşüncenin Kaynakları"); *Cattolicesimo e protestantesimo nella formazione storica del capitalismo*, 1934, ("Kapitalizmin Tarihsel Oluşumunda Katoliklik ve Protestanlık"); *Storia delle dottrine economiche*, 1938, ("İktisat Öğretisi Tarihi"); *Indagini sulla rivoluzione dei prezzi*, 1939, ("Hızlı Fiyat Artışları Üzerine Araştırma"); *Storia economica*, 1940, ("İktisat Tarihi"); *Storia del lavoro*, 1943, ("Emeğin Tarihi"); *Persona, beni, società*, 1945, ("Kişiler, Mallar, Toplum"); *Poemi Omerici ed Economia Antica*, 1960, ("Homeros'un Şiirleri ve Eski Çağ İktisadi"); *Una Pieve in Italia*, 1964, ("İtalya'da Bir Kilise"); *Strategia della Sopravvivenza*, 1975, ("Yaşamını Sürdürme Stratejisi"); *Capitalismo, Socialità, Partecipazione*, 1976, ("Kapitalizm, Sosyalizm, Katılım").

• BAKINIZ: DE GASPERI, MORO, NENNI.

Çin Resim Sanatı

Çin uygarlığı, bulunduğu bölgede kesintisiz olarak devam etmiştir. Bunun sonucunda, toplumsal değişimlere karşın, ilkel çağlardan günümüze değin Çin kültüründe köklü bir süreklilik var olmuştur. Bu özellik sanata da yansımıştır. Resim sanatı Çin yaratıcılığının en ilginç türünü oluşturur. Çin'de resim, Batı'da 20.yy'a değin olduğu gibi optik gerçeği yansıtmaya yönelmemiştir. Resim, yazı gibi değerlendirilmiş, görsel malzeme, düşünce ve duyguların anlatımı için bir araç olarak kabul edilmiştir. Çin yazısında da işaretler, seslerin değil, kavramların simgesidir. Resim tekniği de Batı'dan farklıdır. İpek ya da kâğıt üstüne sulandırılmış mürekkep ve suluboya ile çizilir. Batı anlamında perspektif ve gölgeleme Çin resminde söz konusu değildir. Mekân, çapraz düzenlemelerle ve sisler içinde yarı belirgin biçimlerle kurulur. Çin resim sanatının temel ögesi çizgidir. Biçim, çizginin gücüyle, özü en yalın anlatımla ortaya çıkarır. Zamanla çizginin yerini fırça vuruşları almış ve bu vuruşların özelliklerine göre çeşitli dönemlerin üslupları oluşmuştur. Resimler ya kenarları kavisli çerçevelenerek duvara asılır ya da yatay ve düşey açılacak biçimde rulo olarak sarılır.

Duvar resminin ilk örneklerine tapınaklarda rastlanır. Ahlak kurallarına önem veren, kişiyi soylu bir davranış içinde biçimlendirmeye çalışan Konfüçyüs felsefesi, Çin resim sanatında bu doğrultuda konuların ele alınmasına yol açmıştır. 5.yy'da yaşamış olan Ku K'ai Cih'in Saraylı Hanımlara Ahlak Dersleri adlı rulosu, adının da belirttiği gibi bu gelişmenin en etkileyici örneğidir. Çin resminde önce Tao dininin, sonra da Zen Budizm'in etkisiyle ruhsal içeriği zengin doğa görüntüleri de yaygınlaşmıştır. Bu köklü gelenek 20.yy'da da sürmüştür. Ming Sülalesi zamanında (14.yy-17.yy) manzara resminin yanı sıra, gündelik yaşamla ilgili betimlemelere de geniş yer verilmiştir.

FAN K'OUAN

(yıkş. 950 - 1026)

Çinli ressam. Sung döneminin (10.yy - 13.yy) manzara resmi ustalarındandır.

Asıl adı Fan Çung-çeng'dir. Manzara ressamı olarak 990-1026 arasında etkin oldu. Çağdaşı manzara ressamı Li Çeng'in sanatını izleyerek yetişti. Ancak, ustalarının gerçeği yakalayamadıklarının farkına vardı ve gerçeğin eğitim yoluyla değil, coşkulu bir sevgiyle doğanın içinde kavranabileceğini anladı. Eski çalışma yöntemini bırakıp dağların ruhuna varmak amacıyla Çung-nan dağlarında T'ai-hua'ya çekildi. Fan K'ouan'ın özgün yapıtları, karın nemli soğğunun duyumsandığı kış manzaralarıdır. Genellikle manzara düzenlemeleri sağ alt köşeden başlayarak yukarıya doğru yayılır. Doğanın asal ögesi olan dağlar, sert kenar çizgileriyle (kontur) belirtilmiştir. Bu dağların yüceliği sis tabakalarıyla vurgulanır. Kristalize olmuş kayalardaki sertlik, ağaç kümelerindeki yoğunluk, teras ve evlerdeki incelik, insan figürlerindeki sonsuz huzur Fan K'ouan'ın üslubunun özelliklerindendir. Rüzgârın önünde eğilmiş küçük insanlar, şemsiye biçimindeki başlıklarıyla barınaklara doğru yol alırlar. Fan K'ouan, Çin manzara resminde dengeli üslubuyla dikkati çeker.

• YAPITLAR (başlıca): *Dağlar ve Dereler Arasında Bir Gezinti*; *Kış Manzarası*; *Ağaçlar ve Kayalar*; *Nehir Kıyısında Kar*.

• KAYNAKLAR: L.Sickman (A.Soperile.); *The Arts and Architecture of China*, 1956; A.Waley, *An Index of Chinese Artists*, 1922.

FANO, Gino

(1871-1952)

İtalyan matematik bilgini. Cebirsel ve izdüşümsel geometri alanındaki çalışmalarıyla tanınır.

5 Ocak 1871'de Mantova'da doğdu, 8 Kasım 1952'de Verona'da öldü. Torino Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda Castelnovo'nun etkisiyle geometriye yöneldi. 1892'de üniversiteyi bitirince, Göttingen Üniversitesi'nde lisansüstü öğrenim yapmak üzere Almanya'ya gitti. İki yıl sonra ülkesine dönüp, Roma Üniversitesi'nde Castelnovo'nun asistanı olarak çalışmaya başladı. 1899'da Messina Üniversitesi'nin analiz ve analitik geometri kürsüsünde öğretim görevlisi, 1901'de Torino Üniversitesi'nde analitik ve tasarı geometri profesörü oldu. 1938'de, faşist yönetimin çalışmalarını engellemesi üzerine görevinden ayrılan ve II. Dünya Savaşı sırasında Lozan yakınlarındaki bir uluslararası kampta İtalyan öğrencilerini eğiten Fano, savaştan sonra derslerini ABD ve İtalya'da sürdürdü.

Fano'nun bilimsel çalışmaları cebirsel ve izdüşümsel geometri dallarında yoğunlaşmıştır. Önceleri doğru geometrisi, cebirsel katsayılı diferansiyel denklemler ve sonlu geometri konularında araştırmalar yapan Fano, daha sonra ilgisini cebirsel yüzeylere ve katmanlı uzaylara yöneltmiş, özellikle üçüncü dereceden cebirsel yüzeylerle Cremona dönüşümlü katmanlı uzayları incelemiştir. Üç boyutlu uzayda irrasyonel involüsyonların varlığını, başka bir deyişle, dört boyutlu uzaydaki üçüncü dereceden cebirsel yüzeylerin rasyonel olarak indirgenemezliğini göstermiştir.

Göttingen'de bulunduğu dönemde tanıştığı Klein'in Erlanger Üniversitesi'ndeki ders notlarını daha öğrencilik yıllarında İtalyanca'ya kazandırmış olan Fano, Eukleides dışı geometrilerle de ilgilenmiş ve nokta, doğru, yüzey gibi tanımsız kavramlar yerine soyut nesne ve kavramları başlangıç olarak yeni geometriler kurulabileceğini öne süren ilk matematikçiler arasında yer almıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Lezioni di geometria descrittiva*, 1910, ("Tasarı Geometri Dersleri"); *Lezioni di geometria analitica e proiettiva*, 1930, ("Analitik ve Izdüşümsel Geometri Dersleri"); *Geometria non Euclidea, Introduzione geometrica alla teoria della relatività*, 1935, ("Eukleides Dışı Geometri, Görelilik Kuramına Geometrik Giriş").
- **BAKINIZ:** CASTELNUOVO, HILBERT, C.F. KLEIN, PONCELET.

FANON, Frantz (1925-1961)

Martinique'li siyaset kuramcısı. Sömürgecilik ve ırkçılık konularındaki görüşleri ve Afrika'da toplumsal sınıflara ilişkin özgün çözümlemeleriyle tanınmıştır.

Ömer Frantz Fanon, Fransa'nın Martinique Adası'ndaki Fort-de-France kentinde doğdu, 6 Aralık 1961'de ABD'nin Maryland Eyaleti'nin Bethesda kentinde öldü. Martinique'te başladığı ortaöğrenimini Fransa'da tamamladı. II.Dünya Savaşı'nda Fransız ordusunda gönüllü olarak askerlik yaptı. 1945-1950 arasında Lyon Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü ve psikiyatri dalında uzmanlaştı. 1953'te Fransız hükümeti tarafından, o sırada Fransız sömürgeci olan Cezayir'deki Blida Devlet Hastanesi'nin psikiyatri bölümü başkanlığına atandı. Kısa bir süre sonra, Cezayir'deki Fransız sömürge yönetimine karşı verilen ulusal kurtuluş mücadelesine katılarak Ulusal Kurtuluş Cephesine (FLN) üye oldu. 1956'da hekimlik görevinden ayrılarak Tunus'a giden Fanon, burada FLN'nin yayın organı *el-Mücahid*'in yayın yönetmenliğini yapmaya başladı. 1960'ta Cezayir Geçici Hükümeti(GPRA) tarafından Gana büyükelçiliğine ve Kongo özel temsilciliğine getirildi. Bu sırada lösemiye yakalandı. 1961'de tedavi görmekte olduğu ABD'de öldü.

Birçok kişinin çağdaş dünyanın temel sorununu

ırk çatışması olarak gördüğüne dikkat çeken Fanon, bu çatışmanın kaynağında tüm diğer çatışmalarda olduğu gibi baskının bulunduğunu savunmuştur. Fanon'a göre ırkçılık kapitalizmin ve sömürgecilğin baskısını gizleyen bir maskedir. Sömürge halklarının sömürgecilğin yarattığı zihinsel çarpıklıklardan ve alçaltıcı etkilerden kurtularak yenilenmelerinin tek yolu, şiddete dayalı bir devrimi gerçekleştirmeleridir.

Fanon'un görüşlerinin odak noktasında, Afrika'daki sömürgelerde gerçekleşecek devrimlerde toplumsal sınıfların rollerine ilişkin çözümlemeler yer alır. Sömürgeci güçlerin uyguladıkları şiddete karşı sömürge halklarının da şiddet uygulaması gerektiğinden hareket eden Fanon, farklı toplumsal sınıfların devrim mücadelesi içindeki konumlarını, bu sınıfların şiddet uygulamadaki kararlılıklarına bakarak belirlemiştir. Buna göre, sömürgelerdeki tek devrimci sınıf köylülerdir. Şiddete dayalı bir baskı altında tutulan ve yitirecek hiçbir şeyi olmayan köylüler, devrimci mücadelenin temel gücü ve önderidir. Ayrıcalıklı bir kesim olan işçi sınıfı, siyasi bilinci gelişmiş olmakla birlikte, silahlı mücadeleye atılmakta çekimser kaldığından devrime önderlik edemez. Aydınlar da benzer konumdadır. Sömürgecilerle aynı çıkarları paylaşan yerel kapitalistler ise bütünüyle karşı devrimci bir sınıf oluşturur.

Fanon, sömürgecilerle uzlaşma eğiliminde olan, köylülüğü ihmal ve inkâr eden kent orta sınıfları tarafından yönlendirilen milliyetçi hareketlerin sömürge halklarının kurtuluşunu sağlayamayacağını savunmuştur. Ona göre, insanlığın kurtuluşu tüm sömürge halklarının sömürgecilere karşı gerçekleştirecekleri dünya devrimiyle sağlanabilir.

Fanon'un Afrika'da sınıflar, ırkçılık, sömürgecilik konularındaki sosyolojik ve siyasi çözümlemeleri, Afrikalı ve Avrupalı aydınlar arasında büyük ilgi uyandırmış ve çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Ölümünden sonra İtalya'da bir Frantz Fanon Merkezi kurulmuş, çalışmaları üzerine seminerler düzenlenmiş, yazılarını incelemek üzere araştırma grupları oluşturulmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Peau noire, masques blancs*, 1952, ("Kara Deri, Beyaz Maskeler"); *L'an V de la révolution africaine*, 1959, ("Afrika Devriminin Beşinci Yılı"); *Les damnés de la terre*, 1961, ("Dünyanın Lanetlileri"); *Pour la révolution africaine: Écrits politiques*, 1964, ("Afrika Devrimi İçin Siyasi Yazılar").
- **KAYNAKLAR:** D.Caute, *Fanon*, 1969; P.Geismar, *Fanon*, 1971; R.H.Isaacs, "Portrait of a Revolutionary", *Commentary* 40, (1), 1965; N.Nghe, "Fanon et les problèmes de l'indépendance", *La pensée*, (107), 1963; N.Nghe, "A propos des thèses de Fanon", *Action*, (8-9), 1965; K.Nkrumah, *Class Struggle in Africa*, 1970; J.Woddis, *New Theories of Revolution*, 1972.

FANTIN-LATOURE, Henri (1836-1904)

Fransız, ressam. Özellikle çiçek demetlerini işlediği natüremortlarla tanınmıştır.

Ignace Henri Joseph Théodore Fantin-Latour, 14 Ocak 1836'da Fransa'da, Grenoble'da doğdu, 25 Ağustos 1904'te Bure'de öldü. Manzara resimleri ve portrelerletaninan pastelci Théodore Fantin-Latour'un (1805-1872) oğluydu. Babasının yanında başladığı resim çalışmalarını Paris'te çeşitli ressamların yanında ve Paris Güzel Sanatlar Okulu'nda sürdürdü. Öğrenciliği sırasında Whistler'le, daha sonra da Ingres, Delacroix, Corot, Manet ve Courbet gibi sanatçılarla arkadaşlık kurdu. 1861'de ilk sergisini açtı. İki yıl sonra Manet ve Whistler'le birlikte yapıtlarını sergiledi. Bunu 1899'a değin açtığı pek çok sergi izledi. Birçok kez Londra'ya gitti, orada Kraliyet Akademisi'nde sergiler açtı.

Fantin-Latour içten bir gerçekçiliğin ön planda olduğu grup portreleri ve büyük bir renk uyumuyla, yumuşak bir romantizmin izlendiği çiçek demetleriyle tanınmıştır. Grup portrelerinde arkadaşları olan ressam ve yazarlarla kendini çizmiştir. Bu resimleri zamanın aydınlarını göstermesi açısından önemlidir. Renkleriyle Delacroix'nunkileri çağrıştıran çiçek demetlerinde ise içine kapalı bir duygusallık görülür. Fantin-Latour bu natüremortlarıyla özellikle İngiltere'de büyük ilgi toplamış, sanat yaşamının sonlarında ise *litografi*'ye (taşbaskı) ağırlık vermiştir. Bu çalışmalarında genellikle Berlioz ve Schumann gibi bestecilerin yapıtlarından ve Wagner'in mitolojik konularından esinlenmiştir.

Fantin-Latour'un yaratıcı tutumu ve yumuşak üslubu, Gustave Moreau ve Odilon Redon'un simgeciliğine (Sembolizm) bir benzerlik gösterir.

- YAPITLAR (başlıca): *Delacroix'ya Saygı*, 1864, Louvre, Paris; *Batignolles'de Atölye*, 1870, Louvre, Paris; *Masa Köşesi*, 1872; *Piyanonun Çevresinde*.

FARABİ (870-950)

İslam filozofu. Aristoteles felsefesini, yeni bir yorumdan geçirerek, İslam düşüncesiyle uzlaştırmaya çalışmıştır.

Maveraünnehir'in Farab ilinde doğdu, Şam'da öldü. Gerçek adı Ebu Nasr Muhammed b. Turhan b. Uzlug'dur. Babasının İranlı bir kumandan olduğu, Türk soyundan geldiği yazılı kaynaklarda gösterilmiştir. İlköğrenimini doğduğu yerde, yükseköğrenimini Bağdat'ta gördü. Önce fıkıhla (İslam hukuku) ilgilendi, sonra bütün çalışmalarını felsefe sorunları üzerinde yoğunlaştırdı. Önce mantık, nahiv (dilbilgi-

si), sonra Harran'da Yuhanna b. Haylan'dan felsefe okudu. Sabit b. Kurra'nın geliştirdiği Sabiilik'le ilgilendi, Yahya el-Nahvi, Themistios, İskenderiyeli Aphrodisios gibi düşünürlerden Yunanca ve Yunan felsefesini öğrendi. Aristoteles'in, o çağda bilinen yapıtlarını inceledi. Gezimcilik (Maşşaiyyun) akımının görüşlerini benimsedi.

Farabi, çağında ünü yayılınca, Saman hükümdarı Nuh b. Saman'ın isteği üzerine, bir ansiklopedi yazmak için Buhara'ya gitti. *El-Talimü's-Sani* ("İkinci Öğretim") adını taşıyan bu yapıt ilk ansiklopedi sayılır. Bir süre Buhara'da kalan düşünür, oradan Bağdat'a, daha sonra Hamdani hükümdarı Seyfüddöle'nin çağrılısı olarak Haleb'e gitmiş, son yıllarını Şam'da geçirmiştir. Farabi'nin, felsefe çalışmaları yanında, müzik, tıp konularıyla da ilgilendiği, özellikle müzikte birtakım yeni buluşlar ortaya koyduğu söylenir.

Felsefeye mantık yoluyla giren Farabi, daha çok, metafizik sorunları üzerinde durmuş, felsefeyle İslam dini arasında, uzlaşmaz gibi görünen konuların öзде değil biçimde olduğunu ileri sürmüştür. Aristoteles metafiziğinin güç (*energeia*) ve eylem (*dynamis*) kavramlarından, Platon'un ise idea kuramından yararlanarak iki bilge arasındaki görüş ayrılıklarını bağdaştırmaya çalışmıştır. Bu çalışmasının kaynağı, o çağda Aristoteles'in sanılan, sonradan Plotinos'un olduğu anlaşılan *Ennead* ("Dokuz") adlı yapıttır.

Farabi'ye göre felsefe, varolanın bilgisidir. Bu bilgiyi kazanmakla Tanrı'ya yaklaşma olanağı sağlanır. Varlığın ilk nedenlerini (illet-i ulâ) araştırmak felsefenin ilk görevidir. Buna varmanın yolu da, insanın özüne dönmesi, kendi varlığını kuran ilkeyi anlamaya çalışmasıdır. Kişi, gerçeğe varmak için, duyuların baskısından sıyrılıp, sevgiyle yüce Tanrı'ya ulaşma çabasını sürdürmelidir. İnsan usunu aydınlatan, gerçekleri gösteren bir ışık olan sevgi, yalnızca bir duygu değil, bilme eyleminin temelidir. "Ruh" ile özdekten (heyûlâ) oluşan insanın, sınırlı gücü, ancak sevgi ile anlaşılabilir.

Felsefenin üzerinde durduğu bilgi, düşünme gücünün çalışmasıyla kazanılmaz, doğustandır (vehbi). Bu bilginin nereden geldiği, ne yolla oluştuğu kesinlikle bilinemez. Doğustan bilgiler, ilk bilgilerdir. Bu bilgilerin dışında, bir de, düşünme yoluyla, usavurma (istidlâl) ile sağlanan bilgiler vardır.

Farabi'ye göre bilginin kazanılmasında başka bir yeti de sezgidir. Apaçık bilgiye ulaşmanın yolu olan sezgi biri duyulara ve usa, öteki nazara dayanan olmak üzere iki türdür. Nazara dayanan sezgi nesnelerin ilkelerini kavramaya, duygulara ve usa dayanan sezgi ise dış evreni algılamaya yarar. Öte yandan, bilgi sorunlarıyla bağlantılı olan bilimin üç kaynağı vardır: Duyu, us, nazar (düşünme).

Farabi'ye göre mantık üç bölüme ayrılır: İlkeler (mebâdi), kanıtlama (burhan), sonuçlama (istintaç). Mantığın temeli kanıtlamadır. Kanıtlama, önermeler (tasdikat), kavramlar (tasavvurat) olmak üzere ikiye ayrılır. Kavramların kaynağı, algılardır (ilk izlenimler). İlk izlenimler, us ve ruhtan gelenlerle birleşerek, mantığın temel kavramlarını oluşturur. Duyumlar tikel nesneleri algılamayı sağlar. Onlardan genel düşünceler üretilir.

Kanıtlama yollarından biri olan usavurma zorun-

*ilk
nedenler*

Farabi

lu ve olanaklı diye, ikiye ayrılır. Merafizik ve fiziğin ilkeleri zorunluluğa dayanır. Olanaklı (muhtemel) usavurma ise iki konu arasında bireşimi sağlamaya yarar. Bilimler, bu tür yargılarla, saltık bilgiye ulaşmazlar, ancak zorunluluğa dayanan ilkelerle kesin bilgiye varılır.

Tanımlar konusunda, Aristoteles'ten ayrılan Farabi, bir varlığın tanımında zatın (öz) gövdeden (vücûd) ayrı düşünülmesi gereğini savunur.

Farabi, Pythagorasçı ve Demokritosçu doğa görüşlerini eleştirerek, atom ve boşluk (halâ) kuramlarını yadsır. Aristoteles'in özdek ve biçim (*hyle* ve *eidos*) kuramını benimser. Özdek, tüm nitelik değişimlerine karşın, sürekli bir oluştur. Özdekten ayrı bir oluş yoktur. Doğada belirlenim egemendir. Farabi, Aristoteles'in olduğunu sandığı görüşlere dayanarak, evrenin bir başlangıcı ve sonu olduğunu ileri sürer. Ona göre cisim, özdek ile bileşiktir. Evrenin özü, toprak, ateş, yel ve sudur. Bu dört kurucu öğede bulunan nitelikler, evrenin tüm varlık türlerinin, insanın yapısında yer alır.

Nesnelerde biçimin oluşması usta, duyguda ve cisimde olmak üzere üç aşama gösterir. Tözün (cevher) biri özdeksel (heyulânî) öteki biçimsel (sûrî) iki ayrı durumu vardır. Evrenin yapısı ise özdekseldir. Her cisim devinim olanağını kendi içinde taşır. Ancak özdek evreni, zorunluluğunu Tanrı'dan alır. Varlıkların oluş sırasına göre dizilişleri şöyledir: Özdek, dört kurucu ilke (toprak, ateş, yel, su), ilk varlık, göksel cisimler. Bütün varlıklar ikiye ayrılır: Kendi başına varlığı zorunlu olan (vacibü'l-vücud), kendi başına zorunlu olmayan (mümkünü'l-vücud).

Varlığı olanaklı olan nesnenin yok sayılması olanaksız değildir. O nesnenin varlığı için bir neden gereklidir. Özüne göre varlığı zorunlu olanın başkasına göre varlığı olanaklı olabilir. Zorunlu varlığın, varlığı için, başka bir nedene gerek yoktur. O, başlangıçtan beri eylem durumundadır. Sürekliliği başka bir nesneyi gerektirmez. Bir durumdan başka bir duruma geçmez. Onun için kanıt gösterilemez. O yetkin (mükemmel) ve güzeldir. Salt ustur. Her nesnenin kanıtı ve yüksek nedenidir (illet-i ulâ). Us, nefse (ruh) olgunluk veren yetkinliktir.

Farabi'de us, ayrımları vurgulanarak, çoğu kez, ruh ile anlamdaş olarak kullanılır. Ruhun eylemde bulunma (fiil), anlama ve algılama gibi görevleri vardır. Ruhun eylemle ilgili görevleri bitkisel, hayvansı ve insansı olmak üzere üç türdür.

Bitkisel ruh, kişinin korunması, büyüme ve soyun sürdürülmesini, hayvansı ruh yararlı olanın alınması ve zararlının atılmasını, insansı ruh ise iyiyi, güzeli, yararlı olanı bulmak için, aklın ışığında yürünmesini sağlar. Akıl, çocuğun ruhunda gizilgüç (kuvve) olarak vardır. Eylem durumuna ancak cisimlerin biçimlerini algıladığında geçer. Bu geçiş kendiliğinden değildir; insansı akıldan üstün olan etkin usun (akl-ı faal) ürünüdür.

Us, değişik aşamalardan geçerek oluşur. Onun kaynağı, yalnız kendi kendisiyle varolan Tanrı'dır. Tanrı birinci varlıktır. Bu birinci varlıktan "akl-ı evvel" denilen ilk us türer. İlk usta çokluk ve bölünme egemendir. Bu niteliği "yaratılmış" olması yüzündendir. İlk us, kendi özü yönünden, olanaklıdır. Tanrı konusunda da zorunluluğu bilir. Bu bilme yüzünden ilk usta, biri kendi özülle, öteki Tanrı ile ilgili iki türlü bilgi vardır. İlk usun kendini zorunlu olarak bilmesi, bir başka usu, zorunsuz olarak bilmesi demektir ki bu aşamada ilk gök katının (felekü'l-evvel) maddesini oluşturur. İlk göğün biçim ve ruhundan sonra yaratma eylemi ikinci us, üçüncü göğü ve ötekileri tamamlayınca değin sürer.

Göklerin usları, gizilgüç durumundadır. Bundan dolayı düşünceleri yavaştır. Bütün devinimleri değil de, ancak bir devinim bitince ötekini tasarlayabilirler. Gökler, biçim ve özdekten bileşik olduklarından, içeriklerinde çokluk (kesret) özelliği vardır, usları eksiktir. Yetkinlik ise yalnızca yalınlık olan yerde vardır, o da ilk ilke ile etkin uslardan oluşur.

Usun dört aşaması vardır: a) Gizilgüç durumunda us, kendisinde, biçim alma yeteneği taşır. Biçimler özünden ayrılmamıştır. Görünüş ve öz iç içedir. b) Eylem durumunda us, gizilgüç durumundaki usta, gizli yeteneklerin açığa çıkmasıdır. Öz ve biçim ayrılmıştır. c) Kazanılmış us (müstefad) evrenin düzene bağlı, kavranılabilir (makul) olanları anlayacak nitelikte olan ustur. d) Etkin us insanla Tanrı arasında bir köprü niteliği taşır, yüce varlıkla aşağı varlıkları kavrayacak güçtedir. Onunla, biçimler gizilgüç durumundaki ustan eylem durumundaki usa geçer. Yetkin olduğu için sürekli eylem içindedir. Ancak bu eylem biçiminde nitelik değişimi bulunmaz. İnsan ruhuna gelinceye değin her us aşaması, yetkin olandan aşağı olana doğru, etkileyici durumdadır. İnsan ruhu ile ilişkide bulunan kazanılmış us, etkin usun uyarmasıyla oluşmuştur. Ancak etkin usun özdek ile sınırlanmasına karşın Tanrı, tümel us olarak, sürekli etkin ustur.

Dört
kurucu
öge

Usun
dört
aşaması

Usun ve bilginin aşamaları varlıkların aşamalarına bağlıdır. Üst aşamada olan us, dünya ile ilgili tüm nesnelerin biçimlerini, tikel (somut) durumdaki varlıkları "aşk"la birleştirerek, insan bilgisinde toplar. İnsan, hiçbir varlığın gerçekliğini algılayamaz. Çünkü, onun bilgisinin başlangıcı duylardır. Us aracılığıyla benzerleri ve ayrı olanları seçer, nesnelerin kimi niteliklerini algılar ve kesin bilgiyi olası bilgidan ayırır.

Insanda, duylarla kazanılan izlenimlerin ruhta bıraktıkları izleri biriktiren güç vardır, buna düşgücü (muhayyile) denir. Bu güç algıları birbirine ekler, ayırır. Sözle düşünme yetisi (natıka) ile insan kavranabilir nesneleri düşünür, güzeli çirkinden ayırt eder. Bu yeti hem düşgücünü, hem duyma gücünü yönetir.

İsteme gücü bir nesneyi özleyen ya da yadırgayan güçtür. İstenç bu güçle oluşur. İstenç, duyma, düşgücü ve düşünme gücü, kazanılan yargılardan oluşur. Bilimle sanat, birer istenç varlığıdır. Sözle düşünme yetisinin içinde yer alan düşünce gücüyle de düşünme, görme ve yorumlama (istinbat) gibi etkinlikler yürütülür.

Metafizik, Tanrı ve Tanrı ile ilgili etkinlikleri araştırır. Farabi'nin Tanrı anlayışı İslam dünyasına özgü bir nitelik taşımaz. Platon, Aristoteles, Plotinos üçlüsünün, özellikle Platon'un idea öğretisinin, izlerini taşır. Plotinosçular gibi "evrenin özü nedir?" sorusuna, "Bir (Tanrı), akıl ve ruh" üçlemesiyle yanıt verir. Ancak Farabi, tümüyle tinsel bir evren anlayışına da karşıdır. Aristoteles ile Platon arasındaki uzlaşmazlıklara çözüm bulmak ister. Aristoteles metafiziğinden büyük ölçüde yararlanmasına karşın, Tanrı, evren, özdek, yaratılış konularında ondan ayrılır.

Farabi'de varoluş ve öz zorunludur. Varlık, zorunluluk ve olanak, temel kavramlardır.

Varlığın altı ilkesi vardır. Bunlar yetkinlik ve etkilerine göre, en üstten en alta doğru, aşama aşama dizilir: İlet-i ulâ, birinci ilke, ya da "ilk neden"dir, tanrısallık ilkesidir. Tâli illet, ikinci nedendir, gök katlarını (küreleri) oluşturan uslar (akıllar) bunlardır. Faal akıl ise etkin us denen ve yaratıcı eylemi sağlayan ilkedir. Nefs, varlık türünün özünü biçimlendiren, oluş ilkesidir. Sûret, nesnenin son biçimini, görünüş alanındaki niteliğini oluşturur. Mücerred madde (soyut özdek) nesnenin "cisim" olmasını sağlar. Bu ilkelerden ilk üçü (illet-i ulâ, tâli illet, faal akıl) özdekle ilgisi olmayan varlıkları, öteki üçü de (nefs, sûret, mücerred madde) somut nesneler (cisimler) evrenini oluşturur. Somut nesneler altı aşamada bulunur: Göksele varlıklar, insan, hayvan, bitki, maden, dört kurucu öge (su, yel, toprak, ateş).

Gerçekliğin başında Tanrı bulunur. O, varlığını başka bir nesneye borçlu olmayan zorunlu varlıktır. Varlığı, yaratılanlarda olduğu gibi, olasılıklar taşımaz. Varlığı ve özü birdir. Tanrı arınmış iyilik ve ustur, önsüzdür, sonsuzdur, etki edendir, amaçtır. Bütün varlıkları o yaratmıştır, yaratılan bütün varlıklar sonunda gene ona dönecektir. O özüyle değil niteliğiyle algılanır. Tanrı'nın varlığını ve yüce birliğini kanıtlamanın üç ögesi vardır: us (akıl), esin (ilham), kendinden geçiş (istiğrak). Tanrısallık birliğe (vahdet) esinle ulaşılabilir. Ancak, insan Tanrı'nın yüce birliğini kavrayamaz. Tanrısallık varlık insan usunun sınırları-

nı aşar. Tanrı bütün varlık türlerinde görünüş (tecelli) durumundadır.

Ruh, insanlık evrenini kaplayan, birliğe ulaşmış düşüncedir. Yaratılmış varlıklarla, öz bakımından, ilgisi yoktur. Ruh, gövdeden ayrıldıktan sonra evrensel ruhlara karışarak varlığını sürdürür. Düşünülebilir biçimler ruha yansır. Bu yansımanın gerçekleşebilmesi için ruhu her türlü tutkudan, eksiklikten arındırmak gerekir.

Farabi'ye göre ahlak uygulamalı bilimdir. Bu alanda Aristoteles'in *Ethika Nikomakhia* ("Nikomakhos Ahlakı") adlı yapıtının ileri sürdüğü düşüncelere dayanır. İslam kelimelerinin tersine usun bir eylemin iyi ya da kötülüğü konusunda karar verme gücü olduğu görüşünü savunur. Usun evrenselliğine, erdemli bilginin koşulu olduğuna inanır, ahlaktan çok bilgi kuramına değer verir.

Nefs'in doğası gereği duyu (ihşas) ve düşkurma gibi birtakım yetileri vardır. İnsan, taşıdığı nefsin bu yetilerinden dolayı, hayvanlarla birleşir. İnsanı hayvandan ayıran, seçme yeteneği bulunan, istencidir. Seçme eylemi düşünmeye dayanır. Bu eylemi gerçekleştiren başlıca yeti de tanrısallık istence bağlı olan ustur. Kendinde seçme yetisi bulunmayan bir canlının devinimleri dış nedenlerin etkisi altındadır. Oysa insandaki seçme can (nefs) ile de bağlantılıdır.

İnsanlar için iyilik ve mutluluk, yönedikleri ereklere doğar. İyilik, kendine ve başkalarına yönelebilir. Ahlak eylemlerinin değeri özgürce gerçekleştirmekle belirir. İyilikler baskı yoluyla ya da isteyerek olur. En iyi ve erdemlisi özgür isteğe bağlı olanıdır.

Farabi ilimleri beş bölümde toplar: Belagat (güzel konuşma), mantık, doğabilimleri, metafizik, maden bilimleri. Aristoteles sınıflamasına bağlı olarak ayrıca şu sıralamayı önerir: Kuramsal bilimler (mantık, doğabilimleri, metafizik), uygulamalı bilimler (ahlak, siyaset), bütünleyici bilimler (matematik, musiki). Farabi'nin siyasetle ilgili iki yapıtı vardır: *El-Medinetü'l Fazıla* (Erdemli Kent, 1956) ve *El-Siyasetü'l Medeniyye* ("Kentin Yönetimi"). Bu yapıtlarında ileri sürdüğü düşünceler genellikle Aristoteles'ten kaynaklanır.

Farabi'ye göre iki türlü kent vardır: erdemli ve erdemsiz kent. İlki aydın soylularca yönetilir ve başkan seçimle belirlenir. Erdemsiz kentlerse yaşamakta olan gerçek kentlerdir. Bu toplumlarda güçsüz ile güçlü arasında doğal çatışma sürekli. Bu çatışma gücünün egemenliğiyle sonuçlanır. En iyisi, iki kesimin anlaşarak kurdukları toplum biçimidir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *İhsâu'l-ulûm*, yazma, (İlimlerin Sayımı, 1955); *El-Medinetü'l-Fazıla*, yazma, (Erdemli Kent, 1956); *Maaniü'l-Akl*, (ö.s.), 1909, ("Usun Anlamları"); *Uyunü'l-Mesail*, (ö.s.), 1910, ("Sorunların Kaynakları"); *Kitabü'l-Musikiü'l-Kebir*, (ö.s.), 1930, ("Büyük Musiki Kitabı"); *Risale fi's-Siyase*, (ö.s.), 1965, ("Yönetim Konusunda Kitapçık"); *Fususü'l-Hikem*, 1966, ("Bilgilerin Özleri").

● **KAYNAKLAR**: H.Atay, *Farabi*, 1971; J.A.Boer, *İslam Felsefesi*, 1960; İ.Z.Evüboğlu, *Alevilik-Sünnilik (İslam Düşüncesi)*, 1979; De Lacy O'Lerv, *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, 1959; H.Z.Ülken, *İslam Düşüncesi*, 1957; H.Z.Ülken, *İslam Felsefesi ve Kaynakları*, 1957.

● **BAKINIZ**: ABDÜLKADİR MERAGİ, ARİSTOTELES, İBN RÜŞD, İBN SİNA, PLATON, PLOTİNOS, SABİT b. KURRA.

◀ **Varlığın altı ilkesi**

Michael Faraday

FARADAY, Michael (1791-1867)

İngiliz fizik ve kimya bilgini. Elektrolizin temel yasalarını ve elektrik üreteçlerinin ilkesi olan elektro-manyetik indükleme olayını bulmuş, birleşik alan kuramının öncüsü olmuştur.

22 Eylül 1791'de, Londra yakınlarındaki Surrey'ye (bugün Southwark'ta) bağlı Newington'da doğdu, 25 Ağustos 1867'de Middlesex'deki Hampton Court'ta öldü. Çok yoksul bir demirci ustasının oğluydu. Doğumundan hemen önce Londra yakınlarına göç eden ailesinin geçimine yardımcı olabilmek için küçük yaşta çalışmak zorunda kaldığından, hiçbir zaman düzenli bir eğitim göremedi. Bu ilk gençlik yıllarındaki en büyük şansı, 14 yaşındayken bir ciltçinin yanına çırak olarak girmesidir. Yedi yıl süren bu çıraklık döneminde, elinin altındaki her tür kitabı büyük bir açlıkla okuyup, öğrenme tutkusunu hoşgörüyle karşılayan ustasının da desteğiyle düşünce ve bilim dünyasının ürünlerini tanıma fırsatı buldu. O aralar okuduğu bir makale ilgisini özellikle elektrik konusuna çekmişti. Şişelerden basit bir elektrostatik üreteç yaparak kendi kendine ilk elektrik deneylerine başlayan Faraday, gene o dönemde, kitapların ve dar çevresinin dışına açılarak henüz 19 yaşındayken kendisini küçük bir bilim çevresinde buldu. Bilime meraklı gençlerden oluşan bir grubun her hafta sonu düzenlediği toplantılara katılıyor, çağrılı konuşmacıların elektrik, kimya, optik, mekanik konusundaki konferanslarını dinleyerek bilgisini artırıyor. Bir Volta pilinin nasıl çalıştığını da ilk kez bu oturumlardan birinde gördü.

► **Analitik kimya ve elektroliz yasaları**

Davy ile tanışması

Ünlü kimya bilgini Davy'nin Royal Institution'daki halk konferanslarını izlemeye başladığı 1812 yılı, Faraday'ın yaşamında gerçek bir dönüm noktasıdır. Bu konferanslarda tuttuğu notları ve özenle çizdiği diyagramları ciltleyerek Davy'ye gönderdikten bir yıl sonra Royal Institution'da bir laboratuvar

asistanlığı boşalınca, Davy, ilgisi ve yeteneğiyle kendisini etkileyen 22 yaşındaki ciltçi çırağının bu göreve getirilmesini sağladı. Faraday de 1813'te asistan olarak göreve başladığı Royal Institution'dan ömrünün son yıllarına değin ayrılmadı.

O yılın sonlarına doğru, Fransa ve İtalya'yı da kapsayan uzun bir Avrupa gezisine çıkan Davy genç asistanını da birlikte götürdü. 1815 ilkbaharına değin süren bu gezi Faraday için çok öğretici olmuş, çağının en ünlü bilim adamlarıyla ve yeni düşünce akımlarıyla tanışmasını sağlamıştı. Londra'ya döndükten sonra kimya çalışmalarına ağırlık veren ve 1816'da ilk incelemesini yayımlayan Faraday, 1820'de en azından kendi ülkesinde analitik kimyanın önde gelen adlarından biri olmayı başarmıştı. O tarihte Royal Society'nin başkanlığına getirilen Davy, kendisinden sonra Faraday'ın üstlendiği Royal Institution'daki konferans ve deneylerin halk arasında büyük ilgi görmesini ve öğrencisi olan bu genç kimyacının kendi ününü gölgeleyecek kadar parlamasını hoşgörüyle karşılamadı. Bilim tarihçilerinin deyişiyle "Davy'nin en büyük buluşu" olan Faraday 1824'te Royal Society üyeliğine aday gösterildiğinde de, tek olumsuz oy, kuruluşun başkanı olan Davy'den geldi ve tüm çabalarına karşın Faraday'ın Royal Society üyeliğini engelleyemeyen Davy, ömrünün geri kalan beş yılına da öğrencisinden eski dostluğunu esirgedi.

1825'te Royal Institution'da laboratuvar yöneticiliğine getirilen Faraday, ertesi yıl ünlü "Cuma gecesi konferansları"nı, daha sonra gençler için "Noel konferansları"nı düzenleyerek, 19.yy'da bilimin geniş halk kitlelerine tanıtılmasında en çok emeği geçen bilim adamlarından biri oldu. 1833'te Royal Institution'da kimya profesörlüğüne atanan, 1844'te Fransız Bilimler Akademisi'nin yabancı üyeleri arasına seçilen Faraday'ın sağlığı, 1839'da geçirdiği bir sinir krizinden sonra hiçbir zaman tam anlamıyla düzelmedi. Özellikle 1850'den sonra belleği giderek zayıflamaya başlamış, ilgisini uzun süre aynı konu üzerinde yoğunlaştıramaz olmuştu. O tarihten sonra tüm sosyal ve bilimsel etkinliklerini azaltarak yalnızca Royal Institution'daki derslerini aksatmamaya çalıştı, 1857'de kendisine önerilen Royal Society başkanlığını da, "Sir" unvanını da kabul etmedi. Kendisine bir laboratuvar asistanı alma düşüncesini öteden beri benimsenmeyen Faraday, derslerini ve deneylerini de tek başına hazırlayamayacak duruma geldiğinden 1862'de Royal Institution'daki görevinden emekliye ayrıldı ve Kraliçe Victoria'nın Londra yakınlarındaki Hampton Court'ta kendisine bağışladığı evde dinlenmeye çekildi.

Bilim tarihinin en büyük deneysel dehalarından biri olarak kabul edilen Faraday, yaklaşık 40 yıllık çalışmasının en önemli ürünlerini analitik kimya, elektrokimya ve elektromanyetizma alanında vermiştir. Davy'nin asistanı olarak başladığı çalışma yaşamının ilk yıllarında öğretiminin yönlendirilmesiyle analitik kimyaya eğilen Faraday, 1820'de sentez yoluyla ilk karbon ve klor bileşiklerini elde ederek ilk kez bir ornatma tepkimesini gerçekleştirdi, yüksek kaliteli özel alaşım çeliklerinin üretimiyle ilgilendi. 1823'te, Davy'nin yeni bir element olarak tanımlayıp adlandırdığı klor gazını, ayrıca karbon dioksit, hidrojen sülfür ve hidrojen bromür gazlarını basınç altında

sıvılaştırması, kimya alanındaki ilk büyük başarısıydı. İki yıl sonra bunu yeni bir başarısı izledi ve maden kömürü katranından benzeni ayırıp tanımlayarak organik kimyaya temel bileşiklerinden birini kazandı. 1832'den sonra, Davy'nin 25 yıl kadar önce başlattığı elektroliz çalışmalarını sürdüren Faraday, elektrokimyanın öncülerindendir. Elektroliz, elektrolit, elektrot, anot, katot gibi terimlerin yaratıcısı olduğu kadar, bugün kendi adıyla anılan elektroliz yasalarını saptayarak elektrokimyayı bilimsel temellere oturtan da Faraday olmuştur. "Elektroliz sırasında ayrışarak elektrotlarda biriken madde kütlesi, çözeltiden geçen elektrik miktarıyla orantılıdır" (1. Faraday yasası) ve "aynı miktarda elektriğin ayrıştırdığı madde kütlesi, ayrışan elementin atom ağırlığıyla doğru, birleşme değeriyle ters orantılıdır" (2. Faraday yasası) biçiminde çağdaş terminolojiye aktarılacak bu yasalar, Arrhenius'un geliştireceği iyonlaşma kuramının çıkış noktası olduğu gibi, elektriğin parçacık yapısının bir kanıtı olarak elektron kavramının da ilk habercisidir. Elektrokimyaya katkıları nedeniyle günümüzde, elektrolitin bir "eşdeğer ağırlığı"nı ya da bir valansgramını açığa çıkaran elektrik miktarı birimine Faraday'ın adı verilmiştir.

Faraday, 19.yy'ın önde gelen kimyacılarından biri olmasına karşın, bilim tarihine elektromanyetik indükleme olayıyla adını yazdırmıştır. Gerçekten de, elektriği gündelik yaşamın bir parçası olarak insanlığın kullanımına sunan Edison'un uygulamalarından kuvvet santrallerinin kurulmasına dek, mekanik enerjinin elektrik enerjisine ve elektrik enerjisinin mekanik enerjiye dönüştürülerek güç iletiminde kullanılmasına dayanan tüm uygulamaların temelinde önce Oersted ve Faraday'ın deneysel, sonra Maxwell'in kuramsal çalışmaları yatar.

1820'de Oersted'in, elektrik akımının pusula ibrelerini saptırdığını gözlemleyerek elektriğin manyetik bir alan yarattığını açıklamasından sonra, pek çok fizikçi gibi Faraday de tüm ilgisini bu konuda yoğunlaştırmıştı. Fizikçilerin aklını kurcalayan temel sorun, elektrik akımı mıknatıslanmaya yol açtığına göre, bir mıknatısın manyetik etkisiyle elektrik akımı üretilip üretilmeyeceğiydi. Aldığı din eğitiminin etkisiyle doğanın birliğine, dolayısıyla doğadaki tüm fiziksel kuvvetlerin aynı kökenden geldiğine ve birbirine dönüşebileceğine yürekten inanan Faraday, bu inancının ilk deneysel kanıtını 1821'de verdi. Devreyi tamamlayacak biçimde elektrik akımına bağlanmış, bir yanda sabit bir mıknatıs ile hareketli bir sargı olan, öte yanda sabit bir sargı ile hareketli bir mıknatıstan oluşan bir düzencele elektromanyetik dönme olayını kanıtladı. Akım verildiğinde hareketli sargı sabit mıknatısın, hareketli mıknatıs ise sabit sargının çevresinde dönüyordu. Bu ünlü deneyiyle, elektrik ve manyetik kuvvetleri sürekli bir mekanik harekete dönüştürmeyi başaran Faraday, elektrik enerjisini mekanik enerjiye çeviren elektrik motorlarının çalışma ilkesinin temellerini atmıştı.

Ancak, gerçek amacına ulaşması ve mıknatıslanmayla elektrik üretiminde olumlu bir sonuç alabilmesi için aradan on yıl geçmesi gerekti. 29 Ağustos 1831'de gerçekleştirdiği ünlü deneyinde, ABD'li fizikçi Henry'nin tasarladığı bir elektromıknatıstan yararlandı. Halka biçimindeki bir demir çekirdeğin

bir yanına doladığı tel sargıyı Volta piline, öbür yanına doladığı ikinci bir sargıyı da zayıf elektrik akımlarını ölçebilen bir galvanometreye bağladı. Devreden geçen akımın yönü değiştirildiğinde, birinci sargıdan doğan ve demir çekirdek üzerinde yoğunlaşan manyetik alanın şiddetindeki değişiklik ikinci sargıda bir elektrik akımı yaratıyor, bu indükleme akımı da galvanometrenin ibresini saptırıyordu. Böylece Oersted'in gözlemlediği olay ters yönde gelişmiş, en basit yoldan manyetik alanı elektrik akımına dönüştürmeyi başaran Faraday, "elektromanyetik indükleme" adıyla bilinen bu olayla çağdaş elektrik teknolojisinin tohumlarını atmıştı. Bir mıknatısın kutupları arasına serbestçe dönen bakır bir disk yerleştirilerek sürekli akım elde eden Faraday'ın bu düzeni, mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştürerek doğru akım üreten dinamların da ilk örneğiydi. Alternatif akım üreten alternatörlerin ve gerilimini değiştiren transformatörlerin de temeli olan elektromanyetik indükleme olayını açıklamak için Faraday, "kuvvet çizgileri" kavramını ortaya attı. Mıknatıs ile sargının çevresinde, her doğrultuda uzanan gerilmiş teller gibi manyetik kuvvet çizgilerinin bulunduğu, elektrik yükleri ya da manyetik kutuplar arasındaki etkileşmenin bu gerilim ortamındaki kuvvet çizgileri boyunca yayıldığını tasarladı. Manyetizma ile elektrik arasındaki ilişkinin statik değil dinamik olduğunu, elektrik sargısı manyetik alan içinde hareket etmedikçe ya da manyetik alan sargıya göre hareket halinde olmadıkça kuvvet çizgileri yayılamayacağından etkileşmenin gerçekleşmeyeceğini savundu. Manyetik kuvvet çizgilerinin sargıyı her kesişinde bir elektrik alanı doğuyor, elektrik kuvvet çizgilerinin hareketi ise bir manyetik alan yaratıyordu. Elektrik ile manyetizma arasındaki ilişkinin yalnızca niteliksel bir açıklaması olan Faraday'ın varsayımlarını sonradan kesin ve nicel matematik denklemlerine dönüştüren Maxwell oldu.

Faraday, 1838'de, elektromanyetizma ve elektroliz konusundaki araştırmalarıyla vardığı tüm bulguları birleştirecek tutarlı bir elektrik kuramı geliştirmeye koyuldu. Bu kurama göre madde parçacıkları, her maddeye özgü niteliklerin kaynağı olan ayrı bir düzene göre yerleşmiş kuvvetlerden oluşur. Örneğin elektrik kuvveti gibi bir etki, parçacıkların gerilimi sonucunda bu düzenin bozulmasına neden olur. Maddenin iletken ya da yalıtkan olması, bu elektriğin yarattığı gerilime karşı parçacıkların gösterebileceği dirence bağlıdır. Elektrik akımı da, iyi iletken bir maddenin molekülleri arasında, bu gerilimin birden azalıp çoğalmasından ileri gelen titreşimin (ya da enerjinin) yayılmasıdır. Buradan da anlaşılacağı gibi, her maddenin kendine özgü bir indüklenme sığası ("yalıtkanlık sabiti") vardır. Merkezi kuvvetlerle uzaktan etkileşme kavramının geçerli olduğu o çağda, moleküller arası etkileşmeyi temel alan böyle bir kuram doğal olarak benimsenemezdi. Ancak, doğanın birliğine olan sarsılmaz inancıyla, daha ilk araştırmacılık yıllarından başlayarak elektrik, manyetizma, ısı, ışık gibi değişik biçimde ortaya çıkan, ama özde aynı olan fiziksel kuvvetler arasındaki ilişkiyi bulmayı amaçlayan Faraday inancını yitirmedi. Bu kuramı, ısı ve manyetizmayı da kapsayacak genel bir kurama dönüştürmenin yollarını aradı. Optik alanın-

*Alan
kuramının
doğuşu*

daki ilk çalışmaları sırasında, ışığı kırma indisi yüksek olan özel bir cam yapmıştı. 1845'te, William Thomson'un (Lord Kelvin) önerisiyle ve bu camdan yararlanarak, kuvvetli manyetik alanların etkisiyle ışığın polarizasyon düzleminin döndüğünü gösterdi. "Faraday etkisi" diye bilinen bu olay, ışık ile manyetik kuvvetler arasındaki ilişkinin ilk deneysel kanıtıydı ve Maxwell'in geliştireceği birleşik elektromanyetik alan kuramına sağlam bir destek oldu. Bu deneyden yola çıkan Faraday, ertesi yıl manyetik kuvvetlerin yalnızca demir, nikel, kobalt gibi mıknatıslık özelliği taşıyan maddelere özgü değil, tüm maddeler için söz konusu olduğunu, yalnız bazı maddelerin manyetik kuvvetler karşısındaki tepkisinin değişik olabileceğini öne sürdü. Böylece, manyetik kuvvetleri az ileten maddeleri "diyamanyetik," çok ileten maddeleri de "paramanyetik" diye adlandırdı.

Elektirik ve manyetik olayları bağdaştırabilmek için, her iki türden kuvvet çizgilerinin bir gerilim olduğu yolundaki ilk düşüncesinden ayrılarak, bu çizgilerin yalnızca bir güç yoğunluğu olduğunu ya da gücün bu kuvvet çizgileri yönünde aktığını kabul etti. Örneğin mıknatıs manyetik kuvvetlerin merkezi değil, çevresindeki manyetik kuvvet çizgilerinin toplandığı bir odakta. Enerjinin mıknatısta ya da elektrik yükünde değil, maddeyi çevreleyen ortamda (ya da alanda) yoğunlaştığını ortaya atarken, Faraday çağdaş alan kuramının da temellerini atıyordu. 1850'lerde aynı ilkeyi kütle-çekim kuvvetlerine uygulamayı denediysen de, belleğini ve düşünme yetilerini büyük ölçüde yitirdiğinden, elektromanyetik alan kuramının yaratıcısı olmak onuru Maxwell'e kaldı.

Elektirik ve manyetik alanların değişik nicelikler olmadığını kanıtlayan Faraday'ın düşüncesi, elektromanyetik alan açısı altında birleştirilebilecek aynı niceliğin göreceli hareket eden sistemlerde iki ayrı biçimde ortaya çıkışını açıklamak üzere Einstein'ın geliştirdiği genel görelilik kuramının da yaklaşık bir yüzyıl önceki yorumudur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Experimental Researches in Electricity*, 3 cilt, 1839-1855, ("Elektirik Üstüne Deneysel Araştırmalar"); *Experimental Researches in Chemistry and Physics*, 1859, ("Kimya ve Fizik Üstüne Deneysel Araştırmalar"); *Faraday's Diary*, (ö.s.), T.Martin (der.) 8 cilt, 1932-1936, ("Faraday'ın Günlüğü").

• **KAYNAKLAR**: A. Jeffreys, *Michael Faraday, A List of His Lectures and Published Writings*, 1960; H.B.Jones, *Life and Letters of Faraday*, 2 cilt, 1870; S.P.Thompson, *Michael Faraday, His Life and Work*, 1898; J.Tyndall, *Faraday as a Discoverer*, 1869; L.P.Williams, *Michael Faraday, A Biography*, 1965; *The Selected Correspondence of Michael Faraday*, 2 cilt, 1971.

• **BAKINIZ**: AMPERE, ARAGO, ARRHENIUS, DAVY, EDISON, B.FRANKLIN, J.HENRY, KEKULE, MAXWELL, OERSTED, SIEMENS.

FARGUE, Léon-Paul (1876-1947)

Fransız, şair. Paris sokaklarının şairi olarak tanınmıştır.

Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Evlilik dışı doğmasının da etkisiyle çocukluk yılları sıkıntı içinde geçti. Öğrenimini yarıda bırakarak müzik ve resimle uğraşmaya başladı. Bohem bir şair olarak tanındı. Gide, Larbaud ve Valéry gibi şairlerle dostluk kurdu. 1923'te, Valéry ve Larbaud ile birlikte *Commerce* adlı dergiyi kurdu, şiir ve düzyazılarını burada yayımladı. 1943'te felç geçirerek yatalak kaldıysa da şiir yazmayı sürdürdü.

İlk dönemlerinde Simgecilik'ten (Sembolizm), özellikle Mallarmé ve Verlaine'den etkilenmiştir. Serbest ve düzyazı şiirlerinde modern kent yaşamının, özellikle Paris sokaklarının hüznünü ve yalnızlığını işlemiştir. Şiirleri zengin bir düşgücünü yansıtır. Alışılmadık, garip imgeler, cüretli söz oyunları, çok yönlü anlatımlar ve sürekli değişen ritimlerle yazar. Bu özellikleriyle, Gerçeküstücülük'ün ilk adımlarını atmıştır. *D'après Paris* ("Paris'e Göre") ve *Le Piéton de Paris* ("Paris'in Yayası") adlı kitaplarında topladığı şiirleri, düzyazı şiirin başyapıtlarından sayılır. Anı kitapları ise 1900'lerin başından II. Dünya Savaşı sonrasına değin uzanan bir zaman dilimi içinde, Paris kentini ve bu kentte yaşayan sanatçıların yaşamlarını yansıtır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Şiir: *Tancrede* 1895; *Poèmes*, 1912, ("Şiirler"); *Pour la musique*, 1914, ("Müzik İçin"); *D'après Paris*, 1932, ("Paris'e Göre"); *Le Piéton de Paris*, 1939, ("Paris'in Yayası"). Anı: *Haute solitude*, 1941, ("Büyük Yalnızlık"); *Refuges*, 1942, ("Sığınaklar"); *Lanterne magique*, 1944, ("Sihirli Fener"); *Portraits de famille*, 1947, ("Aile Portreleri").

FARINACCI, Roberto (1892-1945)

İtalyan siyaset adamı. Faşist Parti'nin genel sekreterliğini ve devlet bakanlığı yapmıştır.

16 Ocak 1892'de Isernia'da doğdu, 28 Nisan 1945'te Milano'da öldü. 1909'da öğrenimini yarıda keserek Cremona'da demiryollarında memurluk yapmaya başladı. Bu dönemde sosyalist görüşü benimsemekteydi. Benito Mussolini'nin 1919'da kurduğu İtalyan Kavga Faşistleri (Fasci italiani di combattimento) örgütüne yakınlık duydu. Düşünceleri doğrultusunda günlük *Cremona Nuova* gazetesini çıkarmaya başladı. Yönetimindeki faşist silahlı milislerle (squadre d'azione) faşist olmayanlara karşı baskı ve şiddet eylemlerine girişti. Sosyalistler'in çok güçlü oldukları Cremona'da faşist hareketin güçlenmesinde önemli rol oynadı. Mayıs 1921 seçimlerinde parlamentoya giren 35 faşistten biriydi. Kasım 1921'de

İtalyan Kavgı Faşistleri, Ulusal Faşist Parti'ye (PNF) dönüştü. Farinacci Şubat 1925'te Mussolini tarafından partinin genel sekreterliğine getirildi. Faşist hareketin monarşiyile uzlaşmasına karşı çıkan ve Mussolini'yi fazla ılımlı ve tedbirli bulan Farinacci, aşırı görüşleri nedeniyle Mart 1926'da görevinden ayrılmaya zorlandı. 1935'te yeniden göreve çağrılınca ya da avukatlık yaptı.

Farinacci 1935'te Faşist Büyük Konsey (Mussolini'nin atadığı kişilerden oluşan ve İtalyan Parlamentosu'nun yerini alan meclis) üyesi oldu ve PNF'nin yayın organı *Regime Fascisto*'nun genel yayın yönetmenliğini yapmaya başladı. Bu dergide Nazi Almanyası ile işbirliğinin, İtalyan Faşizmi ile Nazizm'in ittifakının savunuculuğunu yaptı. Temmuz 1943'te Mussolini'nin Büyük Faşist Konsey'de azınlığı düşerek tutuklanmasından sonra ona bağlılığını sürdürdü. 1945'te İtalya'nın tümünün Müttefik ordularının denetimine geçmesinden sonra İsviçre'ye kaçmaya çalışırken partizanlar tarafından tanındı ve Mussolini ile aynı günde kurşuna dizildi.

• BAKINIZ: MUSSOLINI.

FARQUHAR, George

(1678-1707)

İngiliz oyun yazarı. Restorasyon döneminden burjuva topluma geçişin izlerini taşıyan oyunları ile yeni bir anlayışın ilk habercisi olmuştur.

Londonderry'de doğdu, 29 Nisan 1707'de Londra'da öldü. Yedi çocuklu yoksul bir ailenin oğluydu. İlk öğrenimini Londonderry'de tamamladıktan sonra 1694'te Dublin'de Trinity College'a kabul edildi. Yaklaşık iki yıl sonra bu okuldan ayrıldı ve bir yayıncının yanında düzeltmen olarak çalışmaya başladı. Bu sırada oyuncu Robert Wilks ile tanıştı ve onun yardımıyla Smock Alley Tiyatrosu'na girdi. Bir düello sahnesinde rol arkadaşlarından birini yaralayınca tiyatro oyunculuğunu bıraktı. 1697'de Londra'ya yerleşti ve bir yıl sonra ilk oyunu *Love and a Bottle*'ı ("Aşk ve Bir Şişe") yazdı. Olumlu eleştirilerden cesaret alarak yazdığı ikinci oyunu *The Constant Couple* ("Sabit Çift") ya da öteki adıyla *A Trip to the Jubilee* ("Jübileye bir Gezi") beklenmedik bir başarı kazandı ve onu yirmi iki yaşında gözde bir yazar yaptı. Ancak sonraki oyunları beklemediği yükselişi getirmedi. 1704'te bir Fransız güldürüsünden yaptığı uyarlama, *The Stage Coach* ("Yolcu Arabası"), seyircisinin beğenisini kazandı. 1706'da *The Recruiting Officer* ("Askere Kayıt Görevlisi") ile başarılı günlerine geri döndü. Gene de yaşamının son günlerini umutsuzluk ve yoksulluk içinde geçirdi.

Farquhar, oyunlarına seçtiği arka planlarla, Ethege ile başlayan ravırlar komedisi (*Comedy of manners*) anlayışından uzaklaşır. Yeni bir çağın habercisi olan oyunlarına burjuva tiyatrosunun ahlak değerleri ve en tanımlayıcı özelliği olan duygusallık

egemendir. Farquhar, Restorasyon döneminin saraylı yazarlarının tersine taşradan yetişmiş olduğunu, gerek oyun kişileri, gerekse oyunları için seçtiği mekânlarla ortaya koymuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Love and a Bottle*, 1698, ("Aşk ve Bir Şişe"); *The Constant Couple*, 1699, ("Sabit Çift"); *Sir Harry Wildair*, 1701; *The Inconstant or The Way to Win Him*, 1702, ("Gayrisabit ya da Onu Kazanmanın Yolu"); *The Stage Coach*, 1704, ("Yolcu Arabası"); *The Recruiting Officer*, 1706, ("Askere Kayıt Görevlisi"); *The Beaux Stratagem*, 1707, ("Çapkının Fendi").

FARRELL, James T.

(1904-1979)

ABD'li romancı. Yapıtlarında Chicago kentinin yoksul mahallelerindeki yaşamı doğalcı (natüralist) bir biçimde anlatmıştır.

27 Şubat 1904'te Chicago'da doğdu, 22 Ağustos 1979'da öldü. Çocukluğu Chicago'da, İrlandalıların yaşadığı yoksul güney mahallelerinde geçti. Tam bir Katolik eğitimi gördü. Kâtiplik, satıcılık ve muhabirlik gibi değişik işlerde çalıştıktan sonra yazar olmaya karar vererek Chicago Üniversitesi'ne girdi.

Farrell, Chicago'nun yoksul mahallelerindeki İrlandalıların yaşamlarını konu alan dizi romanlarıyla tanınmıştır. Büyük ölçüde kendi yaşamından verilerle beslenen romanları, Farrell'in modern kent yaşamı üzerine kötümser görüşlerini yansıtır. Farrell, bireylerin ezikliği ve yenilgilerini, ruhsal değerleri yok eden, çöküntü dolu, kısır bir ortamın kaçınılmaz bir parçası olarak ele alır. Koşulların acımasızlığına duyduğu öfkeye karşın, romanlarında gerçekleri ayrıntılı gözlemlere dayanarak ve nesnel olma kaygısıyla işlemiş, doğalcı Amerikan romanının örneklerini vermiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Roman: Young Lonigan*, 1932, ("Genç Lonigan"); *The Young Manhood of Studs Lonigan*, 1934, ("Studs Lonigan'ın Gençliği"); *Judgement Day*, 1935, ("Hüküm Günü"); *A World I Never Made*, 1936, ("Benim Yaratmadığım Dünya"); *No Star is Lost*, 1939, ("Hiçbir Yıldız Kaybolmadı"); *Father and Son*, 1940, ("Baba ve Oğul"); *My Days of Anger*, 1943, ("Öfkeli Günlerim"); *The Road Between*, 1949, ("Aradaki Yol"); *This Man and This Woman*, 1951, ("Bu Adam ve Bu Kadın"). **Deneme-Inceleme:** *A Note on Literary Criticism*, 1936, ("Edebiyat Eleştirisi Üzerine"); *The League of Frightened Philistines*, 1945, ("Ürkmüş Darkafalılar Cephesi").

FARUK I

(1920-1965)

Mısır kralı. İzlediği İngiltere yanlısı siyaset geniş kitlelerin muhalefetine yol açmış, sonunda krallık devrilmiştir.

11 Şubat 1920'de Kahire'de doğdu, 18 Mart 1965'te Roma'da öldü. Kral I. Fuad ile Kraliçe Nazlı'nın oğludur. Kahire'de özel eğitim gördükten sonra öğrenimini İngiltere'de Woolwick Kraliyet Askeri Akademisi'nde sürdürdü.

1936'da babasının ölümü üzerine kral oldu. Aynı yıl İngiltere ile Mısır'ın bu ülkeye olan siyasi ve askeri bağımlılığını azaltan ve ülkeyi İngiltere ile eşit konumda değerlendiren bir antlaşma imzalandı. 1937'de Uluslararası Montreaux Konferansı ile yabancılara ticari ve siyasi ayrıcalıklar tanıyan kapitülasyonlar kaldırıldı. Ardından Mısır Milletler Cemiyeti'ne üye oldu.

II. Dünya Savaşı ile birlikte İngiltere'nin Mısır'ın iç işlerine müdahalesi arttı ve 1942'de Mısır'daki İtalyan yanlısı hükümetin yerine ılımlı Vafd Partisi'nin getirilmesi yolunda baskı yaptı. I. Faruk'un İngilizler'in açık müdahale niteliği taşıyan bu isteğini kabul etmesine ülkede yoğun tepkiler gösterildi.

II. Dünya Savaşı sonrasında muhalefeti oluşturan dinci ve milliyetçi güçler 1936 Antlaşması'nın gözden geçirilmesi ve özellikle Mısır ve Sudan'daki İngiliz denetiminin sona ermesi istemleriyle ülkede büyük çapta bir kampanya başlattılar. İngiliz karşıtı gösteriler yaygınlık kazandı. 1948-1949 Arap-İsrail savaşındaki beklenmeyen yenilgi de ülkedeki siyasi bunalımı artırdı. Temmuz 1952'de Albay Cemal Nasır önderliğindeki "Hür Subaylar" bir darbe yaparak yönetime el koydu. Faruk tahtı bırakmaya ve ülkeyi terketmeye zorlandı. Ülkesinden ayrılarak İtalya'ya gitti. 1959'da Monaco uyruğuna geçti. 1965'te Roma'da geçirdiği bir kalp krizi sonucu öldü. Mısır'da gömüldü.

I. Faruk döneminde Mısır'da çok sayıda eğitim kurumu açılmıştır. Bunlardan en önemlileri Ayn Şems Üniversitesi ve bugün İskenderiye Üniversitesi adını taşıyan I. Faruk Üniversitesi'dir.

• BAKINIZ: FUAD I, NAHHAS PAŞA, C.NASIR.

FASİH DEDE

(? - 1699)

Osmanlı Divan şairi. Akıcı bir üslupla yazdığı şiirlerinde mazmun yaratmakta başarı göstermiştir.

Fasih Ahmed Dede'nin doğum tarihi belli değildir. İstanbul'da doğdu, orada öldü. Bir süre divan kâtipliğinde bulundu. Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın hazine kâtipliğini yaptı. Görevinden ayrılarak Galata Mevlevihanesi'ne girdi, Gavsî Dede'ye bağlanarak

Mevlevî oldu. Fennî Dede'den resim dersleri aldı. Duvar freskleri, portre ve alegorik konulu resimler yaptı. Tâlik yazı türünde başarı gösterdi. Kitap kopya ederek geçimini sağladı.

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazdı. Şiirlerinde akıcı bir üslup görülür. Çağdaşları Şeyhülislam Yahya, Bahâî, Fehim, Cevrî, Neşatî gibi, mazmun (sanatlı söz, kavram) yaratmakta ustalık göstermiştir.

Divan'ından başka mesnevi tarzında yazdığı *Münazara-i Gül ü Mül*, *Münazara-i Rûz ü Şeb*, *Hüsrev ü Şirin*, ayrıca *Mahmud u Ayvaz*, *Behiştâbad Tenbakünâme* adlı yapıtları vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Münazara-i Gül ü Mül*, (ö.s.) 1868; *Münazara-i Rûz ü Şeb*, (ö.s.), 1861; *Divan*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi bölümü, No. 2682/1).

FASSBINDER, Rainer Werner

(1945-1982)

Alman (FAC) film ve tiyatro yönetmeni, oyuncu. Genç Alman sinemasının en önemli temsilcilerindendir.

31 Mayıs 1945'te Bavyera'da Bad Wörishöfen'de doğdu, 10 Haziran 1982'de öldü. Oyunculuk eğitimi gördü. Bir süre *Süddeutsche Zeitung* gazetesinde çalıştıktan sonra 1967'de Münih'te Action Theater'e girdi. Tiyatronun salonsuz kalarak dağılması üzerine Anti-Theater adıyla kendi tiyatro grubunu kurdu. Burada deneysel çalışmalar yürüttü, Sophokles, Çehov ve Ibsen'den uyarlamalar yaptı. Geceleri oyun oynarken tiyatronun elemanlarıyla birlikte gündüzleri de film yapmaya başladı.

İlk filmi olan *Liebe ist kälter als der Tod* ("Aşk Ölümden Soğuktur") Fassbinder'in sonraki filmlerinin çoğunda ele alacağı temaların tüm ipuçlarını taşıyor. *Warum Läuft Herr R. Amok?* ("Bay R. Neden Çıldırdı?") filminin kahramanı olan ve dünyaya uyum sağlayamadığı için başkaldıran, ama yeni değerler yaratacak kadar da güçlü olmayan küçük burjuva tipi Fassbinder'in daha sonraki filmlerinden hiç eksik olmaz. 1969'da çevirdiği *Katzelmacher*'de bir küçük burjuva ortamında cinsel bunalımların yönlendirdiği saldırgan davranışları ele alır, bastırılmış cinsel güdülerin faşizme elverişli bir ortam yarattığı düşüncesini, çeşitli filmlerinde yineler.

Ona ilk büyük ünü sağlayan *Der Händler der vier Jahreszeiten*'dir (Dört Mevsim Satıcısı). Bu filmde içinde bulundukları ve değiştiremeyeceklerine inandıkları koşulların tutsağı olmuş insanları anlatır. Bunu izleyen *Die bitteren Tränen der Petra von Kant*'da (Petra von Kant'ın Acı Gözyaşları) en olgun yapıtlarından biri sayılır.

Fassbinder siyasal temalara sık sık değinmiştir. *Mutter Küsters Fahrt zum Himmel*'de ("Küster Ana'nın Göğe Yükselişi"), kocasının ölümü üzerine goşt bir grubun eylemlerine katılan bir işçi kadının öyküsünü anlatır. *Der dritte Generation*'da ("Üçüncü Kuşak") terörizm konusunu işler. Eşcinsellik ise

Faustrecht der Freiheit'dan ("Özgürlüğün Bileğinin Hakkı") son yapıtı *Querelle*'ye dek pek çok filmde ele aldığı bir temadır.

Onu tüm dünyaya tanıtan üç yapıtı *Die Ehe der Maria Braun* (Bir Evliliğin Öyküsü), *Lili Marleen* ve *Lola*'da ise, bir kadının yaşam serüveninin arka planında, Nazi Almanyası'ndan savaş sonrası Almanya'sına uzanan bir tarihsel panorama çizer. Almanya'nın tarih içindeki yerini, ulusal kimliğini araştırır.

Fassbinder 10 yıl içinde yaklaşık 40 yapıt vermiştir. Ticari sinema ile sanat-deneme sinemasının özgün bir birleşimini gerçekleştirmeyi denemiştir. Filmlerinin klasik melodramın bazı öğelerini olduğu gibi almış, bunlara yeni boyutlar getirmeye çalışmıştır. Kolay kavranabilen, basit yapılarından ötürü eski Amerikan filmlerine duyduğu hayranlık kadar, onun sinemasının biçimlenmesinde etkili olan bir başka öğe de Brecht'in tiyatrodaki yadırgatma kuramıdır (*Verfremdungseffekt*). Filmlerindeki kahramanların maske yüzlerini, tekdüze konuşma biçimlerini, izleyicinin filmdeki kahramanla özdeşleşmesini engellemek, perdeden kendisine anlatılanlara eleştirel bir gözle yaklaşmasını sağlamak ve dramatik etkiyi en aza indirmek için kullanmıştır. Yabancı işçiler, işsizler, fahişeler, eşcinseller, toplumla çatışma içinde gençler, onun filmlerinin kahramanlarını oluşturur. Fassbinder, bu insanların bunalımlarını, bireysel başkaldırılarını, ama çıkmazdan kurtuluşun yolunun karşılıklı sevgi ve dayanışmadan geçtiğini kavrayamamalarını verir. Özgün bir dil kurma çabasını filmlerinin büyük bir bölümünde sürdürür. Son filmi *Querelle*'de olduğu gibi bazı filmlerinde abartılı biçimde ortaya çıkan dekor kullanımı ve ışıklandırma, onun belirgin bir üslup özelliği olarak göze çarpar.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Liebe ist kälter als der Tod*, 1969, ("Aşk Ölümden Soğuktur"); *Katzelmacher*, 1969; *Warum läuft Herr R. Amok?* 1970, ("Bay R. Neden Çıldırdı?"); *Der amerikanische Soldat*, 1970, ("Amerikalı Asker"); *Warnung vor einer heiligen Nutte*, 1970, ("Kutsal Fahişeden Sakının"); *Der Händler der vier Jahreszeiten*, 1971, (Dört Mevsim Satıcısı); *Die bitteren Tränen der Petra von Kant*, 1971, (Petra von Kant'ın Acı Gözyaşları); *Effie Briest*, 1974; *Faustrecht der Freiheit*, 1974, ("Özgürlüğün Bileğinin Hakkı"); *Chinesische Roulette*, 1976, (Çin Ruleti); *Despair*, 1977, ("Umutsuzluk"); *Die Ehe der Maria Braun*, 1978, (Bir Evliliğin Öyküsü); *In einem Jahr mit 13 Monden*, 1978, ("On Üç Aylık Bir Yıl"); *Die dritte Generation*, 1979, ("Üçüncü Kuşak"); *Lili Marleen*, 1981; *Lola*, 1981; *Die Sehnsucht der Veronica Voss*, 1982, (Veronica Voss'un Esrarı), *Querelle*, 1982.

• **KAYNAKLAR**: T. Rayns, *Fassbinder*, 1977.

• **BAKINIZ**: BRECHT, SCHLÖNDORF, SIRK, WENDERS.

FAST, Howard (1914)

ABD'li romancı. Toplumcu Amerikan edebiyatının en önemli adlarından.

Howard Melvin Fast, 11 Kasım 1914'te New York'ta doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğuydu, güç-

lükler içinde büyüdü. National Academy of Design'da (Ulusal Tasarım Akademisi) eğitim gördükten sonra çeşitli işlere girdi. 1942-1944 arasında orduda Savaş İstihbarat Dairesi'nde ve Sinema Bölümü'nde çalıştı. 1945'te *Esquire* ve *Coronet* dergileri için Çin, Burma ve Hindistan'da savaş muhabirliği yaptı. 1947'de yaralı İspanyol Cumhuriyetçileri için açılmasına ön ayak olduğu bir hastane ile ilgili olarak Amerikan Aleyhtarlık Etkinlikleri İçin Komite tarafından sorguya çekildi, işbirliğinde bulunmadığı için hapse atıldı. 1952'de hapisten çıkınca kendi yayınevi'ni kurdu. Aynı yıl Amerikan İşçi Partisi'nden milletvekili adayı oldu. 1958-1967 arasında Hollywood'da çalıştı, E.V.Cunnigham takma adıyla senaryolar yazdı. 1954'te SSCB'nin verdiği Stalin Barış Ödülü'nü kazandı, ülkesinde de birçok ödül aldı.

İlk romanını 18 yaşındayken yayımlayan Howard Fast, toplam 42 roman, bir o kadar da öykü ve oyun yazarak 1940'ların Amerikan edebiyatında toplumcu eğilimin en önde gelen yazarı olmuştur. Romanlarının çoğunda Amerikan tarihinin sınıf bilinci açısından işledi, tarihi gelişimdeki demokratikleşme eğilimini ön plana çıkardı. Bir yandan sıradan insanların özlemlerini dile getirirken, bir yandan da hareketin önder kadrosunun sorunlarını ele aldı. Kızılderi ve zenci gibi azınlıkların varolma mücadelelerini yansıttı.

• **YAPITLAR** (başlıca): Roman: *The Children*, 1935, ("Çocuklar"); *Conceived in Liberty*, 1939, ("Özgürlükle Oluşan"); *The Unvanquished*, 1942, (Mağlup Edilemeyenler, 1974); *Citizen Tom Paine*, 1943, ("Yurttaş Tom Paine"); *Freedom Road*, 1944, (Hürriyet Yolu, 1966); *The Proud and the Free*, 1950, ("Onurlu ve Özgür"); *Spartacus*, 1951, (Spartaküs); *Moses, Prince of Egypt*, 1958; *April Morning*, 1961, (Halk Savaşçıları); *The Hunter and the Trap*, 1967 ("Avcı ve Tuzak"); *The Immigrants*, 1977, ("Göçmenler"); *Why Does Herr R Run Amok?* 1979, ("Bay R Neden Çevresine Saldırıyor?"). Tarih-Biyografi: *The American*, 1946; *The Passion of Sacco and Vanzetti*, 1953, (Sacco ile Vanzetti'nin Çilesi, 1969); *The Jews*, 1969, ("Yahudiler"). Senaryo: *Spartacus*, 1959; *The Hill*, 1963, ("Tepe"); *Torquemada*, 1966, (Adada İsyan).

FASULYECİYAN, Tomas (1843-1901)

Osmanlı tiyatro oyuncusu. Tanzimat döneminde, Batı tarzı tiyatronun öncüsü sanatçılarından.

İstanbul'da doğdu, İskenderiye'de öldü. Ermeni bir ailedendi. Yaşamının ilk yılları yoksulluk içinde geçti. Kumkapı Ermeni İlkokulu'na girdi, ama bitiremedi. On beş yaşındayken, bir amatör toplulukla Hasköy'de sahneye çıktı. Oynadığı uşak rolünde gösterdiği başarı üzerine, ertesi yıl Şark Tiyatrosu'na girerek profesyonel oyuncu oldu. 1862'de Ekşian'ın yanında bir İzmir turnesine katıldı ve orada oyuncu Bayzar Hanım'la evlendi. 1863'te eşiyle birlikte Trabzon'a gitti. Trabzonlu Ermeni gençlerle amatör bir tiyatro topluluğu kurarak bir yıl süresince oyunlar sahneledi. Aynı yılın sonunda Kafkasya'ya geçti ve iki

yıl sonra İstanbul'a dönerek Minakyan Efendi'nin yanında çalışmaya başladı. Daha sonra, İstanbul'un çeşitli semtlerinde kendi başına sahneye çıktı. 1869'da yeniden Kafkasya'ya gitti. İstanbul'a döndüğünde kurduğu toplulukla Üsküdar Aziziye Tiyatrosu'nda oyunlar oynadı. Ancak, başarılı olamadı ve grubu dağıldı. Güllü Agop'un çağırısını kabul ederek Gedikpaşa Tiyatrosu'na girdi. Onunla da geçinemeyip ayrıldıktan sonra, 1880'de Bursa'ya gitti. Ahmed Vefik Paşa'nın yazdığı oyunlarda, yönetmen ve oyuncu olarak beş yıl çalıştı. Bu arada, oyuncularına telaffuz (diksiyon) ve edebiyat dersleri veren Feraizci-zâde Mehmet Şakir'den yardım gördü. 1885'te Bulgaristan'a giderek sekiz yıl kaldı. Türkiye'ye dönüşünde iki kez Samsun'da oynadı ve İstanbul'a döndükten sonra çıktığı Tekirdağ turnesinin ardından 1894'te bir daha dönmek üzere Türkiye'den ayrıldı. 1900'e değin Romanya ve Bulgaristan'da kaldı. Bu sırada hastalandı ve dostlarının yardımıyla bakım için Paris'e gönderildi. Bir süre sonra Mısır'a geçti. İskenderiye'de birkaç oyunda oynadı, ama ilerleyen hastalığı nedeniyle sahneye çıkamaz oldu ve yoksulluk içinde öldü.

Tomas Fasulyeciyen, gençlik yıllarında yakışıklılığı ve güzelliğiyle dikkati çekmiş ve önce Ermenice, daha sonra da Türkçe oyunlarında gösterdiği başarıyla, yaşadığı çağda Batı tarzı oyunların en ünlü oyuncularını arasına girmiştir.

- **BAKINIZ:** AHMED VEFİK PAŞA, GÜLLÜ AGOP, MINAKYAN.

FATİH

Bak. MEHMED II

FATİN

(1814-1866)

Osmanlı tezkire yazarı ve Divan şairi. Son şairler tezkiresi olan *Hâtime-tü'l-Eş'ar*'ı yazmıştır.

Davud Fatin, Drama'da doğdu, 22 Haziran 1866'da İstanbul'da öldü. İlköğrenimini memleketinde yaptıktan sonra, 1827'de Mısır'da defterdar olarak bulunan amcası Mehmed Hüseyin Bey'in yanına gitti. Orada sekiz yıl kalarak öğrenimini sürdürdü. Bulak Matbaası düzeltmenlerinden Salih Raci Efendi'den çeşitli konularda ders aldı. 1836'da İstanbul'a döndü. Divan-ı Hümayun Kalemî'ne girerek Fatin mahlasını aldı. Bir süre sonra Sadaret Mektubi Kalemî'ne geçti. 1848'de Ticarethane-i Âmirce İlâmat Odası'na mukabeleci oldu. Bu görevde iken hastalanarak öldü.

Fatin şair olarak değil, tezkireci olarak tanınır. *Divan*'ı sonradan oğlu Rasim tarafından bastırılmıştır. Şiirleri fazla önemli değildir. *Tezkire-i Hâtime-tü'l-Eş'ar* adlı yapıtı son şairler tezkiresidir. Sâlim ve Safâî tezkirelerinin bıraktığı 1722'den, 1852'ye değin 672 şairin yaşamöyküleri ile şiirlerinden örnekleri

içerir. Fatin, tezkiresini, sağlığında yapılan baskısından sonra, yanlışlarını düzelterek ve eksiklerini tamamlayarak yenilemek istemişse de, bunu gerçekleştirememiştir. Şinasi 1863'te tezkireyi yeniden ele alarak yayımlama girişiminde bulunmuş, bu da yarım kalmıştır.

- **YAPITLAR:** (başlıca): *Tezkire-i Hâtime-tü'l-Eş'ar*, 1855; *Divan-ı Fatin*, (ö.s.), Rasim (yay.), 1871.

FATMA ALİYE

(1862-1936)

Türk, romancı. Tarih ve felsefe konularında yazılar yazmış, ayrıca, Türk edebiyatının ilk kadın romancısı olarak tanınmıştır.

9 Ekim 1862'de İstanbul'da doğdu, 13 Temmuz 1936'da aynı kentte öldü. Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Dönemin ünlü öğretmenlerinden Fransızca, Arapça, matematik, hukuk, Arap tarihi ve felsefesi konularında özel dersler aldı. 1879'da Faik Paşa ile evlendi.

Edebiyat yaşamına 1889'da Georges Ohnet'in (1848-1918) *Volonte* ("İrade") adlı romanını çevirerek başladı. "Bir Hanım" imzası ve *Meram* adıyla fasiküller halinde yayımlanan bu çevirisiyle tanındı. Döneminde bir kadının böyle bir uğraşa girişmesi *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde, Ahmet Midhat tarafından övgüyle karşılanmıştı. Daha sonra tarih, felsefe, biyografi ve roman türlerinde ürünler verdi. İlk romanı *Muhâdarat*'da üvey çocuklarını mutluluklarından eden bir üvey ananın zulmünü işlemiştir.

Meşrutiyet sonrası siyasal tartışmalara hedef olan babasını savunmak üzere, dönemin "siyasi hayatını ve Babiâli entrikalarını" yansıtmak amacıyla *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* adlı kitabını yazdı. Basımı yarım kalan bu kitabın ardından edebiyat yaşamından çekildi.

- **YAPITLAR** (başlıca): Roman: *Muhâdarat*, 1892; *Ref'et*, 1898; *Odî*, 1899; *Enin*, 1910. Biyografi-Tarih: *Namdar-ı Zenan-ı İslâmiyân*, 1892; ("Ünlü İslam Kadınları"); *Terâcüm-i Ahval-ı Felâsife*, 1900, ("Felsefecilerin Yaşamları"); *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, 1914.

- **KAYNAKLAR:** Ahmet Midhat, *Fatma Aliye Hanım yahud bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neşeti*, 1893.

FATTORI, Giovanni

(1825-1908)

İtalyan, ressam. Manzaraları ve askerlik yaşamını yansıtan büyük boyutlu resimleriyle tanınmıştır.

Leghorn'da doğdu, Floransa'da öldü. 1846-1848 arasında Floransa Güzel Sanatlar Akademisi'nde re-

sim öğrenimi gördü. 1855 dolaylarında akademik üslubunu bırakarak, canlı ve bağımsız bir anlatıma yöneldi. Resimleriyle kısa zamanda izlenimci bir İtalyan grubu olan Macchiaioli'nin önde gelen adları arasına girdi. 1875 dolaylarında Paris'e gitti. Orada Fransız İzlenimcileri'yle (Empresyonistler) tanıştıysa da, kendi üslubunu değiştirmede.

Giovanni Fattori, başlangıçta savaş sahnelerini gösteren büyük resimler yaptı. Daha sonra askerlik yaşamının çeşitli yönlerini işledi. Yapıtlarında ayrıca hafif süvarilerle boğalar ve bakıcıları başta olmak üzere İtalya'nın Maremma bölgesinden çeşitli görüntülere yer verdi. Ancak en sevece işlediği konu, uçsuz bucaksız manzaralarla sıcak ve canlı doğa köşeleridir. Portreleri ise başka yapıtları kadar ilgi toplamamıştır.

Özellikle Paris'e gidişinden sonra yaptığı resimlerinde mekâna çarpıcı, canlı, duygulu bir ruh kazandırmış, özgür fırça vuruşlarını, sağlam, dengeli bir düzenleme ve olgun bir renk uyumuyla birleştirdiği resimlerinde gerçekçi bir bireşim elde etmiştir. Bu çalışmalarında ölçülü ve ağırbaşlı renkleri yan yana kullanarak şiirsel bir hava yaratmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Palmieri Rotondosu*, 1866, Modern Sanat Galerisi, Floransa; *Devriye*, 1885.

FAUCHILLE, Paul (1858-1926)

Fransız, hukukçu. Uluslararası hukuku sistemli bir hale getirmek için yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

Loos-Lès-Lille'de doğdu, Fantenay-aux-Roses'da öldü. Bir süre *Jurisprudence Générale Dalloz* adlı derginin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 1894'te Fransız hukukçu A. Pillet ile birlikte kurduğu *Revue générale de droit international public*'i ("Uluslararası Kamu Hukuku Dergisi") 1904-1914 arasında tek başına, 1914-1926 arasında ise La Pradelle'le birlikte yönetti. Üyesi bulunduğu Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nde hava hukuku konusunda araştırmalar yaptı. 1890'dan ölümüne dek *Recueil periodique et critique de jurisprudence*, ("Sürekli ve Eleştirel Hukuk Bilimi Derlemesi") adlı dergiyi yayımladı. 1921'de Arjantinli sosyolog Alvarez ve La Pradelle ile birlikte Institut de Hautes Études Internationales'i ("Uluslararası Yüksek İncelemeler Enstitüsü") kurdu. Paris Üniversitesi'ne bağlı olan bu enstitü, birçok ülkeden gelen bilim adamlarının, değişik uluslardan öğrencilere, uluslararası sorunlar alanında bilgi verdiği bir kurum oldu.

Fauchille'in uluslararası hukuku sistemli bir hale getirmek amacıyla yaptığı çalışmaların başında Uluslararası Hukuk Enstitüsü için hazırladığı, 1913 tarihli *Manuel des lois de la guerre maritime* ("Deniz Savaşı Yasaları Elkitabı") adlı yapıtı gelir. 1921-1926 arasında yayımladığı *Traité de droit international public* ("Uluslararası Kamu Hukuku Kitabı") adlı dört ciltlik kitabı ise bu alandaki en yetkin çalışmasıdır. Fauchille bu kitabını, Toulouse Üniversitesi dekanı Henry Bonfil'in 1894'te yayımladığı

Manuel de droit international public ("Uluslararası Kamu Hukuku Elkitabı") adlı kitabını temel alarak yazmıştır. İlk üç cildi barış, son cildi ise savaş ve tarafsızlık konularını işleyen kitap, uluslararası hukuk alanında 19. ve 20. yy'daki gelişmeleri çok iyi yansıtan bir kaynaktır.

Fauchille, yeni doğan hukuksal sorunlar karşısında duyarlılığını sürekli olarak korumuştur. Uluslararası hukuku evrensel bir bilim dalı olarak görmüş, ancak kıtalar düzeyinde geçerli olacak uluslararası hukuk kurallarının yaratılabileceğini savunmuştur. Ona göre uluslararası hukuk kuralları, ülkeler tarafından yorumlanmaksızın uyulması gereken kurallardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Du blocus maritime*, 1882, ("Deniz Ablukası Üzerine"); *La question juive en France sous le premier empire*, 1884, ("Fransa'da Birinci İmparatorluk Döneminde Yahudi Sorunu"); *La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780 (1776-1883)*, 1893, ("Fransız Diplomasisi ve 1780 Tarafsızlık Birliği 1776-1883"); *Une chouannerie flamande au temps de l'empire, 1813-1814*, 1905, ("İmparatorluk Döneminde Bir Flaman Ayaklanması, 1813-1814"); *Manuel des droits de la guerre maritime*, 1913, ("Deniz Savaşı Yasaları El Kitabı"); *Louis Renault*, 1918; *Traité de droit international public*, 1921-1926, ("Uluslararası Kamu Hukuku Kitabı").

- **BAKINIZ: PILLET.**

William Faulkner

FAULKNER, William (1897-1962)

ABD'li romancı. Konuları güney eyaletlerinde geçen öykü ve romanlarıyla insanın dramını evrensel boyutlar içinde ele almıştır.

25 Eylül 1897'de Mississippi Eyaleti'nin New Albany kasabasında doğdu, 6 Temmuz 1962'de aynı eyaletin Oxford kasabasında öldü. Ailesinin soyadı "Faulkner"dı, "u" harfini yazar çok sonraları kendisi ekledi. "Güneyli" olmanın gururunu taşıyan ve İç

Savaş'ta başarıyla savaşmış emekli bir albay olan büyük dedesi William C. Faulkner'ın anılarıyla dolu bir ortamda büyüdü. Bu dedesinin, döneminde otuz altı kez basılacak kadar popüler bir romanı bulunması, Faulkner'ın daha çok küçükken yazarlığı kafasına koymasında etkili olmuştu. Yörenin lisesinde bir yıl okuduktan sonra ayrıldı. Düzenli bir eğitim görmekten kaçındı. Evinde bulunan çok sayıda kitaptan İngiliz ve Amerikan klasiklerini tanıdı. Kendi kendine Fransızca öğrendikten sonra Simgeciler'i (Sembolistler) ve öteki çağdaş yazar ve şairleri okudu. 1918'de Kanada Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne katıldı. I. Dünya Savaşı bitince ailesinin yanına Oxford'a döndü ve Mississippi Üniversitesi'ne girdi. Çok kısa süren üniversite öğrenciliği sırasında derslerden çok öğrenci birlikleri ve edebiyat kulübüyle ilgilendi. Buradan ayrıldıktan sonra bir yandan yazdı, bir yandan da günlük gereksinimlerini karşılamak için çeşitli işlerde çalıştı. 1921'de bir kitapçının yanında yardımcı, bunu izleyen üç yıl da Oxford'da postane müdürü olarak çalıştı.

1924'te bir arkadaşının yardımıyla pastoral şiirlerinin yer aldığı *The Marble Faun* ("Mermer Faun") adlı kitabını yayımladı. 1925 yılını New Orleans'ta bohem edebiyat çevrelerinde geçirdi. Burada tanıştığı Sherwood Anderson'un yardımıyla, 1926'da ilk romanı *Soldier's Pay* ("Askerin Ücreti") basıldı. Roman, Hemingway'in aynı yıl yayımlanan *The Sun Also Rises* (Güneş de Doğar) adlı romanıyla aynı temayı, savaş sonrasındaki "yitik kuşağı" ele alıyordu. Faulkner bundan sonraki birkaç yıl boyunca hem yazmayı, hem de boyacılık, marangozluk, profesyonel golf oyunculuğu ve içki kaçakçılığı gibi işler yapmayı sürdürdü. 1927'de New Orleans edebiyat çevrelerini eleştiren ve bundan böyle bu gibi topluluklardan uzak durmayı kararlaştırdığını açıklayan *Mosquitoes* ("Sivrisinekler") adlı romanını yayımladı. 1929'da yayımladığı *Sartoris*, daha sonraki romanlarında sürekli yer alan düşsel "Yoknapatawpha" yöresinin ilk kez tanıtıldığı yapıtıdır. Romanın kahramanı Bayard Sartoris, savaştan yeni dönmüş, duyduğu yabancılık duygusunu bastırabilmek için içkiyi, zorbalığı ve kendi kendine eziyet etme yolunu seçmiştir. Çevresiyle uyumsuzluğu onu, kendini öldürmeye sürükler. Yazarın acemilik döneminin son ürünü kabul edilen bu romanda, ilerkı çalışmalarının başlıca temalarının ve değişik romanlarının kahramanlarının yer aldığı görülür.

Faulkner, çok hızlı bir çalışma temposuna girdiği 1928'de ilk önemli romanını tamamladı. Yazım tekniği açısından deneysel, içerdığı şiddet ve cinsellik öğeleri açısından şaşırtıcı nitelikler taşıyan bir dizi romanın ilki olan *The Sound and the Fury* (Ses ve Öfke), soylu Compson ailesi aracılığıyla tüm bir toplumsal düzeni çürütüşünü ve çöküşünü anlatır. Roman her biri çarpık psikolojik özellikleri olan dört ayrı kahramanın bakış açısıyla kaleme alınmıştır.

Haziran 1929'da gençlik sevgilisi Estelle Oldham'la evlenen Faulkner, bir yandan itfaiyede gece nöbetçisi olarak çalışıyordu, bir yandan da durmadan romanlar, öyküler yazıyordu. 1930-1942 arasında iki kısa öykü derlemesi, bir şiir kitabı ve dokuz roman tamamladı. Bir yandan da Hollywood için film senaryoları üzerinde çalışıyordu. 1930'da yayımlanan

As I Lay Dying (Döşegimde Ölürken), yoksul bir ailenin bireylerinin, ölen annelerinin son isteğini yerine getirmek için onun tabutuyla birlikte giriştikleri uzun ve garip yolculuğun, yine değişik bakış açılarıyla ve bilinç-akımı tekniği kullanılarak anlatılmasıydı. Ertesi yıl Faulkner'ın para kazanmak için "şışirdiğini" ileri sürdüğü, ancak eleştirmenler tarafından ciddiye alınan ve öteki romanlarına göre geniş bir okur kitlesi bulan *Sanctuary* (Kutsal Sığınak) yayımlandı. Bu dönemde yazdığı dokuz roman, biri dışında, düşsel Yoknapatawpha'da geçer ve romanların birinde yer alan kahramanlar, biraz değişmiş ve gelişmiş olarak bir başka romanda yeniden işlenir. Hepsine birden bakıldığında bu romanlar yerel, tarihsel ve toplumsal özellikleriyle belli bir bütün oluştururken, kullanılan yazım tekniği bakımından gene de apayrı yönelişlerin ürünüdürler. Faulkner ayrıca iç monolog gibi kendisinden önce geliştirilmiş teknikleri daha da ileri götürmekten kaçınmamıştır. Bu yöndeki kimi denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmış, ama gene de kendisinden sonra gelen Amerikan roman ve öykü yazarlarının kullandıkları temel teknikler arasına girmiştir.

1940'ların başlarında Faulkner'ın bir yazar olarak ünü, Fransa dışında neredeyse unutulmuştu. Bu yıllarda, aralarında "The Bear" (Ayı) gibi önemli bir yapıtın da bulunduğu öyküler yazdıysa da, ne okurlardan, ne eleştirmenlerden ilgi gördü. 1945'te kitaplarının çoğunun tükenmiş olmasına karşın, yeni baskıları yapılmamıştı. Romanlarıyla geçinme olanağı kalmayınca Hollywood'un maaşlı senaryo yazarları arasına katıldı.

1946'da *The Portable Faulkner* ("Faulkner Cep Kitabı") adlı kitabın yayımlanması Faulkner'ın bir romancı olarak yeniden üne kavuşmasına ve eski kitaplarının birbiri ardından yeniden basılmasına yol açtı. Bu antoloji Yoknapatawpha yöresinde geçen romanlardan alınan parçaların, kronolojik sırada bir araya getirilmesiyle oluşan bir "destan"ı gerçekleştiriyordu. 1948'de yayımladığı yeni romanı *Intruder in the Dust* ("Toza Bulanmış Adam") ise *Kutsal Sığınak*'tan sonra en çok satan ikinci kitabı oldu. Roman gururlu bir zenciye linç edilmekten kurtaran beyaz bir çocuğun öyküsüydü. 1949'da Faulkner'a Nobel Edebiyat Ödülü verildi. 1950'de basılan *Collected Stories* ("Toplu Öyküler") o yılın Ulusal Kitap Ödülü'nü aldı.

Faulkner dünya çapında kazandığı ün sonucu ABD Dışişleri Bakanlığı'nın görevlisi olarak 1954-1961 arasında çeşitli ülkelerde konferanslar verdi, toplantılara katıldı. Ayrıca 1958'de Virginia Üniversitesi'nde konuk öğretim görevlisi oldu. Son yapıtları *The Town* ("Kasaba") ve *The Mansion* ("Malikâne") insan doğasına karşı daha yumuşak, hoşgörülü bir tavrın geliştiği romanlardır. 1962'de Faulkner'ın ölümü ve bir yıl sonra Hemingway'in kendini öldürmesi ile Amerikan edebiyatının yeni biçimlere ulaştığı bir dönem de kapanmış oldu.

Amerikan edebiyatında "Güney'i" konu alan yazarların başında gelen Faulkner, her şeyden önce yerel bir yazardır. Ancak bu özelliği onun, aynı zamanda tüm insanlığa yönelen bir evrenselliğe ulaşmasına da engel olmamıştır. Tersine, yazdıklarının birçoğunun, en ince ayrıntılarına kadar titizlikle

► **Yeniden ünleniş**

Dizi romanlarının ilki

kurguladığı ve Mississippi ya da Missouri gibi Güney eyaletlerinden birinin bir yöresi olabilecek bir yerde, Yoknapatawpha'da geçmesi ve bu yörenin somut insanlarını belli zamanlar içinde ele alması, bütün bir insanlık serüveninin evrenselliğini yakalamasına olanak sağlamıştır. Faulkner konu ettiği yörenin gösterdiği değişimleri, sınıflar arası ilişkileri ve bu ilişkilerin kişilerin davranışlarına etkisini yansıtmalarıyla da, çok iyi bir toplum gözlemcisidir. Güney'le, Amerika'yla ve giderek tüm insanlık tarihiyle hesaplaşması, onu trajik bir dünya görüşüne sahip büyük bir yazar kılmıştır.

• **YAPITLAR:** *Roman: Soldier's Pay*, 1926, ("Askerin Ücreti"); *Mosquitoes*, 1927, ("Sivrisinekler"); *Sartoris*, 1929; *The Sound and the Fury*, 1929, (Ses ve Öfke); *As I Lay Dying*, 1930, (Döşeyimde Ölürlen); *Sanctuary*, 1931, (Kutsal Sığınak); *Light in August*, 1932, (Ağustos'ta Işık); *Pylon*, 1935, ("Tapınak Kapısı"); *Absalom, Absalom!*, 1936; *The Wild Palms*, 1939, ("Yaban Palmiyeleri"); *The Hamlet*, 1940; *Go Down, Moses*, 1942, (İn Musa, İn); *Intruder in the Dust*, 1948, ("Toza Bulanmış Adam"); *Requiem for a Nun*, 1951, ("Bir Rahibeye Ağır"); *A Fable*, 1954; *The Town*, 1957, ("Kasaba"); *The Mansion*, 1959, ("Malikâne"). Öykü: *These Thirteen*, 1931; *Doctor Martino and Other Stories*, 1934, ("Doctor Martino ve Öteki Öyküler"); *The Unvanquished: Sartoris Stories*, 1938, ("Yenilmeyenler: Sartoris Öyküleri"); *Knight's Gambit*, 1949, (Duman); *Collected Short Stories of William Faulkner*, 1950, ("William Faulkner'in Toplu Öyküleri"). Şiir: *The Marble Faun*, 1924, ("Mermer Faun"); *A Green Bough*, 1933, ("Yeşil Bir Dal"). Antoloji: *The Portable Faulkner*, Malcolm Cowley (der.), 1946, ("Faulkner Cep Kitabı").

• **KAYNAKLAR:** W.Beck, *Man in Motion: Faulkner's Trilogy*, 1961; J.L. Blotner, *William Faulkner: A Biography*, 2 cilt, 1972; J. Faulkner, *My Brother Bill*, 1963; F.J.Hoffman ve O.W.Wickery (der.), *William Faulkner: Three Decades of Criticism*, (bibliyografya içerir), 1960; I.Howe, *William Faulkner: A Critical Study*, 1962; R.P. Warren (der.), *Faulkner: A Collection of Critical Essays*, 1966; *Yeni Dergi*, (38), Faulkner özel sayısı, 1967.

FAURÉ, Gabriel-Urbain (1845-1924)

Fransız besteci, orgcu ve müzik eğitimcisi. Çağdaş Fransız müziğinin gelişimini en fazla etkilemiş müzikçilerdendir.

12 Mayıs 1845'te Pamiers'de doğdu, 4 Kasım 1924'te Paris'te öldü. 1854-1866 arasında Paris'te, İsviçreli besteci ve eğitimci Abraham Louis Niedermeyer'in desteğiyle, onun kurmuş olduğu Niedermeyer Okulu'nda öğrenim gördü. Öğretmenleri arasında Saint-Saëns da vardı.

1866'dan başlayarak çeşitli kiliselerde orgculuk yaptı. 1872'de Saint-Saëns'in katkısıyla girdiği sanat çevresinde başta Gounod olmak üzere, dönemin önde gelen bestecilerini, ayrıca Flaubert, Verlaine ve Baudelaire gibi yazar ve şairlerin yapıtlarını tanıma olanağı buldu. Verlaine ve Baudelaire'in bazı şiirlerini besteledi. 1877'de Madeleine Kilisesi'ne koro şefi oldu. 1879'da ilk *Piyanolu Dörtlü'sü* seslendirildi ve

bunu başka oda müziği yapıtları izledi. Yaklaşık iki yıl sonra bestelediği piyano ve orkestra için *Ballade*'i, ona senfonik müzik alanında da sağlam bir yer kazandırdı. Madeleine Kilisesi'nin başorgculuğuna getirildiği 1896'da Paris Konservatuarı'na da kompozisyon öğretmeni olarak atandı. 1905-1920 arasında aynı konservatuvarın müdürlüğünü yaptı.

Société Nationale de Musique'in de (Ulusal Müzik Derneği) kurucularından olan Fauré, yapıtlarının değeri çok tartışılmış bir bestecidir. Müziği genellikle melodi zenginliğiyle dikkat çeker. Öğrenim gördüğü Niedermeyer Okulu, öncelikle dinsel müziği öğretmeyi amaçlıyordu ve klasik tonaliteden çok, kilise modlarına dayanan bir eğitim veriyordu. Fauré'nin dinsel yapıtlar vermesi ve klasik armoninin dışına taşan yenilikler getirmesi bu eğitimin sonucudur. Konservatuvardaki öğretmenliği sırasında, klasik kuralların yanı sıra farklı armoni anlayışlarının tanıtılmasında rol oynamıştır.

Bu armoni yenilikleri, bir ölçüde Gounod ve Lalo'da da bulunmakla birlikte Fauré, müzik tarihinde bir geçiş döneminde, hatta bir dönüm noktasında yer alır. Getirdiği yenilikler, yakın ve görece uzak geçmişin etkileriyle iç içedir. Üslubunda, klasik tarzın akılcı ve dengeli özelliklerinin yanı sıra, romantik anlayışa yönelik bir eğilim de belirgindir. Beethoven'a hayranlık duymuş, ilk piyano yapıtlarında Chopin'in etkisinde kalmış, oda müziğinde Schumann geleneğini sürdürmüştür. Yapıtları çoğunlukla Fransız müziğinin ince ve yalın anlatım özelliklerini taşır.

Fauré'nin Fransız müziğindeki etkisi, müziğin daha çok eğitimci yönünden kaynaklanmıştır. O dönemde César Franck'ın öncülüğüyle Paris Konservatuarı'nda Alman geleneğinden fazla uzaklaşmayan bir eğitim sürdürülüyor, Vincent d'Indy'nin yönettiği Schola Cantorum'da da benzer bir yol izleniyordu. Debussy ve izleyicileriyse resmi eğitime tepki duyan bir çevre oluşturmaktaydılar. Saint-Saëns gibi, Fauré de bu iki akımın dışında birleştirici bir tutum izlemiş ve başarılı bir öğretmen olarak 20.yy müziğinin hazırlayıcıları arasında yer almıştır. Öğrencileri arasında Ravel, Enesco ve Nadia Boulanger (1887-1979) gibi önemli müzikçiler vardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Sahne Müziği: Prométhée*, 1900, lirik trajedi; *Penelope*, 1913, lirik dram. *Orkestra müziği: piyano ve orkestra için Ballade*, 1881; *Pelleas et Melisande*, 1898, süit; piyano ve orkestra için *Fantaisie*, 1919; *Masques et Bergamasques*, 1920, süit. *Dinsel Müzik: Messe de Requiem*, 1887. *Oda Müziği: Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1923; keman ve piyano için 2 sonat; 2 piyanolu dörtlü; piyano ve yaylılar için 2 beşli; viyolonsel ve piyano için 2 sonat. Çeşitli: Fransız müziği; şarkılar.

• **BAKINIZ:** DEBUSSY, D'INDY, C.FRANCK, SAINT-SAËNS, R.WAGNER.

FAVRE, Antoine (1557-1624)

Fransız, hukukçu. Roma hukukunu araştırma ve geliştirme çalışmalarına öncülük etmiştir.

Antoine Antonius Faber Favre, Bourgeni-Bresse’de doğdu, 1624’te öldü. Öğrenimini Paris’teki Cizvit Koleji’nde ve Turin Üniversitesi’nde tamamladı. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra, taşraya yargıç olarak atandı. Otuz yaşında Savoy Senatosu’na girdi.

Favre, İS 6.yy’da yazılı hale getirilip günümüze dek etkilerini sürdüren, hemen tüm hukuk sistemlerine kaynak oluşturan Roma hukukunun önemini kavrayarak, bu hukuku araştırma, geliştirme çalışmalarına girişen ilk araştırmacıdır. Daha çok Iustinianos’ un “Iustinianos Külliyyatı” adı verilen *Corpus iuris civilis*’ i (“Medeni Hukuk Yasaları Bütünü”) üzerinde çalışmış, bu yapıtın yüzlerce bölümünün, klasik dönem hukukçuları tarafından derlenmesi sırasında atlandığını ya da yanlış yazıldığını ortaya çıkarmıştır. Yirmi iki yaşında yazdığı *Coniecturae iuris civilis* (“Medeni Hukuk Üzerine Yorumlar”) adlı kitabı Roma hukukunun genişletilmesi yolundaki çalışmalarının ilk ürünüdür.

Favre’in Roma hukukunu genişletme çabalarını pek az hukukçu desteklemiştir. Dönemin ünlü hukukçuları Kaspari Schieferdecker ve Girolamo Borgia kitaplarında zaman zaman bu çalışmalara değindilerse de Favre’in çabaları gerçekte çok sonradan yansımalarını bulmuş, 20.yy’da Eisele ve Gradenwitz gibi hukukçular onun çalışmalarını temel almışlardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Coniecturae iuris civilis*, 1581, (“Medeni Hukuk Üzerine Yorumlar”); *De erroribus pragmaticorum et interpretum iuris*, 1598, (“Hukuksal Yorum ve Uygulamadaki Belirsizlikler”); *Rationalia in pandectas Geneva*, 1604, (“Cenevre Yasalarının Mantığı”); *Codex*, 1606, (“Toplu Yasalar”).

• **BAKINIZ:** IUSTINIANOS I.

FAWCETT, Millicent (1847-1929)

İngiliz, kadın siyasetçi. İngiltere’de kadınların oy hakkını elde etme mücadelesine öncülük etmiştir.

Millicent Garrett Fawcett, 11 Haziran 1847’de Aldeburgh’ta doğdu, 5 Ağustos 1929’da Londra’da öldü. Babası ilerici görüşleri olan bir gemi sahibiydi. Kızkardeşi Elizabeth Garrett İngiltere’de doktor olma hakkını elde eden ilk kadındı. Fawcett 1867’de kadınlara oy hakkı verilmesi için oluşturulan komitelerden birine katıldı. 1871’de İngiltere’de kadınlara yükseköğrenim sağlayan ilk okullardan biri olan Newnham College’in kurulmasına önemli katkıda bulundu. 1897’de National Union of Women’s Suff-

rage Societies’in (Kadınlar İçin Oy Hakkı Dernekleri Ulusal Birliği) başkanı oldu.

1906’da kadınlara oy hakkı verilmesini sağlamak için militanca ve şiddete dayalı mücadele yöntemlerini savunan harekete karşı çıkan Fawcett yasal sınırlar içinde mücadele yöntemini savundu. 1918’e dek hemen hemen her yıl, kadınlara oy hakkı verilmesi için önerilen yasa tasarıları Avam Kamarası tarafından reddedilmişti. Sonunda 1918’de çıkarılan bir yasayla 6 milyon kadın kısmi oy hakkı elde etti. Fawcett 1919’da kadın hakları hareketinin önderliğinden çekildi.

Ulusal politika konusunda milliyetçi görüşlere sahip olan Fawcett 1880’lerde ve 1890’larda İrlanda’ya özerklik tanınmasına karşı çıktı. Güney Afrika Savaşı sırasında 1901’de İngiltere hükümeti tarafından İngiliz toplama kamplarını denetlemek için Güney Afrika’ya gönderildiğinde tutuklulara baskı uygulamakta olan kamp yönetimlerini destekleyen raporlar verdi. I.Dünya Savaşı sırasında kadınların savaşta görev alması için çaba gösterdi. Bu çabaları sonucunda savaştan sonra kendisine “dame” unvanı verildi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Political Economy for Beginners*, 1870, (“Yeni Başlayanlar İçin Politik İktisat”); *The Women’s Victory and After*, 1920 (“Kadınların Zaferi ve Sonrası”); *What I remember*, 1924, (“Anımsadıklarım”).

FAYSAL I (1885-1933)

Arap devlet adamı ve Irak kralı. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’ne karşı düzenlenen Arap ayaklanmasının önderlerindendir.

20 Mayıs 1885’te Mekke yakınlarında Taif’te doğdu, Bern’de öldü. Bazı kaynaklarda doğum yılı 1883 olarak geçer. Haşimi soyundan Hicaz Kralı Hüseyin bin Ali’nin (Şerif Hüseyin) oğludur.

Faysal 1915’te, babası tarafından başlatılacak bir Arap ayaklanmasının öbür Arap liderleri tarafından desteklenmesinin koşullarını görüşmek üzere Şam’a gitti. Ardından Osmanlılar’a karşı denetimleri altında bir Arap Birliği kurulmasını çıkarlarına uygun bulan İngiliz hükümeti ile anlaşarak bir ordu kurmaya girişti. Şam 1 Ekim 1918’de İngiliz ve Arap ordusunun eline geçince Faysal Suriye kralı ilan edildi. 1919’da barış görüşmelerine katılmak üzere Paris’e gitti. Paris’te Fransızlar’ın Lübnan’ı ve Suriye’nin kıyı bölgelerini işgal etmelerini kabullenmek zorunda kaldı. Ancak Fransızlar 1920’de Suriye’nin tümünü işgal ederek Faysal’ı sürgüne yolladılar.

Suriye nedeniyle Fransızlar’la çatışmayı güç kaybı olarak değerlendiren İngiltere bundan sonra Irak’ta etkinlik kazanmaya çalıştı. İngilizler’le anlaşan Faysal, Suriye ve Irak milliyetçilerinin de desteğini alarak Ağustos 1921’de Irak kralı oldu.

Ekim 1922’de İngiltere ile görünüşte ittifak, gerçekte Irak’ta İngiliz mandası öngören 20 yıllık bir antlaşma yapıldı. Antlaşma metninin Irak basınında

yayımlanmasını izleyen tepkiler sonucu antlaşmanın süresi 4 yıla indirildi. Ardından İngiltere ile yapılan bir dizi antlaşma sonucu Irak bağımsız bir ülke olarak 3 Ekim 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye oldu.

• BAKINIZ: ABDULLAH b. HÜSEYİN, E.H.ALLEN-BY, HÜSEYİN b. ALİ.

FÂZİL [Enderunlu]

(1759-1810)

Osmanlı Divan şairi. Şiirlerinde günlük yaşamı konu edinmiş, döneminin gelenek ve göreneklerini yansıtmıştır.

Asıl adı Hüseyin'dir. Akkâ'nın Safd kasabasında doğdu, İstanbul'da öldü. Doğum tarihi kesin değildir. I.Abdülhamid döneminde Akkâ'da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandıkları için öldürülen Tahir Ömer'in torunu ve Ali Tahir Bey'in oğludur. Dedesi ve babası öldürüldükten sonra kardeşi ile birlikte İstanbul'a gitti. Saray'da Enderun Mektebi'ne alınarak orada öğrenim gördü. Bundan ötürü Enderunlu (Enderunî) Fâzıl diye anılır.

Fâzıl aşk serüvenleri ile dolu bir yaşam sürdü. Uygunsuz davranışları sonucunda saraydan çıkarıldı. On iki yıl başıboş dolaştı. Geçim zorluğuna düştü. III. Selim'e sunduğu bir kaside üzerine kendisine Rodos vakıflarının yönetimi verildi. Bu görevle geçimemeceğini düşünerek memurluk istedi. Önce Halep'e, sonra Erzurum'a atandı. İstanbul'da bulunduğu sırada yazdığı yergilerden ötürü şikâyet edilince 1799'da Rodos'a sürüldü. Burada gözleri kör oldu. III. Selim'e "iki gözüm" redifli kasidesini sununca ölümünden bir süre önce İstanbul'a dönmesine izin verildi.

Divan'ındaki şiirlerinin büyük bir bölümü Türkçe'dir. Az sayıda Arapça ve Farsça naatlar ve medhiyeler de yazmıştır. Divan'ın sonuna eklenen *Defter-i Aşk*'da Fâzıl aşk serüvenlerini, *Hûbannâme*'de çeşitli milletlerin erkek güzellerini, *Zenannâme*'de de kadın güzellerini anlatır. Ayrıca günlük yaşamdaki mahalle baskını gibi toplumsal olaylara da değinir. *Çenginâme* ya da *Rakkasnâme* olarak bilinen yapıtında İstanbul'un ünlü köçeklerinin adlarını da vererek dönemin gelenek ve göreneklerini yansıtır.

Fâzıl, Nedim, Nabi ve Sabit'in etkisinde kalmıştır. Bu şairlerin yaşama, çevreye ve topluma bakış biçimleri Fâzıl'da da görülür. Şiirlerinde günlük yaşama, yöresel özelliklere, halk deyimlerine sık sık yer vermiştir.

• YAPITLAR: *Defter-i Aşk*, (ö.s.), 1837; *Hûbannâme*, (ö.s.), 1839; *Zenannâme*, (ö.s.), 1839; *Rakkasnâme*, (ö.s.), 1839; *Divan-ı Fâzıl*, (ö.s.).

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa

FÂZİL AHMED PAŞA [Köprülü]

(1635-1676)

Osmanlı sadrazamı. Osmanlı İmparatorluğu'na son güçlü dönemini yaratan Köprülüler'in ikincisidir.

Vezirköprü'de (bugün Samsun'da) doğdu, 3 Kasım 1676'da Çorlu yakınlarındaki Karabiber Çiftliği'nde öldü. Köprülü Mehmed Paşa'nın büyük oğludur. Mehmed Paşa, oğlunu yedi yaşındayken İstanbul'a getirterek Sahn-ı Seman (Fatih) Medresesi'nde yetişmesini sağladı. Devrin tanınmış bilginlerinden Osman Efendi ile Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'den de özel dersler aldı. Fâzıl Ahmed Paşa, 1657'de Sahn müderrisi oldu. Medreselerde ders verdi ve "paşazade" diye ünlendi. Ulema arasındaki şiddetli geçimsizlik ve bunlarla ilgili dedikodular yüzünden 1659'da istifa etti. Babası Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın arzusu ile yöneticiliğe geçti. Vezir rütbesiyle ilk önce Erzurum, sonra Şam valisi oldu. Suriye ve Lübnan'da başkaldıran Dürzi beyleri Şihaboğulları ve Maanoğulları'nı sindirdi. Yeni düzenlemeler yaptı ve bazı haksız vergileri kaldırdı. 1660'ta Halep'e atandı. Bu görevine gitmeden İstanbul'a çağrılarak hasta olan babası tarafından Sadaret kaymakamlığı görevine getirildi. Köprülü, genç padişaha "devletin selameti için kendisinden sonra oğlunu sadrazam atamasını" vasiyet etmişti. IV. Mehmed, Köprülü'nün bu dileğine uyarak onun 31 Ekim 1661'de ölmesi üzerine yerine Fâzıl Ahmed Paşa'yı atadı.

Olay, kuruluş dönemindeki Candarlı örneğini hatırlatıyordu ve sadrazamlığın babadan oğula geçmesi ikinci kez görülmüyordu. Avlanmaktan başka düşüncesi olmayan, Edirne'yi "av başkenti" yapan padişahı kendi dünyasıyla başbaşa bırakarak babası-

Sadrazam oluşu

Lehistan
seferleri

nın iktidarını devralan yirmi altı yaşındaki Fâzıl Ahmed Paşa, Osmanlı tarihinin en genç sadrazamı olmuştu. Önce, iç ve dış sorunları, yönetim düzenini, siyasi ve askeri konuları kavramaya çalışarak işe koyuldu. 1663'e kadar İstanbul'da kaldı. Başta Şeyhülislam olmak üzere, birçok görevliyi değiştirdi. Taşra yönetimine güvendiği dürüst kişileri getirdi. Eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı, yıllarca sürecek seferleri boyunca kendisine vekil (Sadaret Kaymakamı) seçti.

Avusturya
Seferi

Fâzıl Ahmed Paşa, 1663'te Avusturya seferine çıktı. Geçerliliği unutulmuş Zitvatorok Antlaşması'nın yenilenmesi için savaş zorunluymuştu ve Avusturya da buna hazırlanmıştı. 120.000 kişilik Osmanlı ve 115.000 kişilik Kırım ordusu, binlerce yük hayvanı ve toptan kurulu büyük bir güç Fâzıl Ahmed Paşa'nın komutasında Çekoslovakya'ya girdi. 13 Eylül 1663'te Viyana'nın 110 km doğusundaki Uyvar kalesi fethedildi. Bunu otuz kadar Alman kalesinin alınması izledi. Ertesi yıl Sigetvar'ı kuşatan Almanlar'ın üzerine ikinci sefere çıkıldı. Budapeşte-Viyana arasındaki kaleler alınarak Yanıkkale (Győr) kuşatıldı. Raab Suyu geçilirken çok sayıda kayıp verilmesi ve şiddetli yağmurlar, iki tarafı da barışa zorladı. 10 Ağustos 1664'te Vasvar Antlaşması imzalandı. Bu, Osmanlılar'ın, Avrupa'ya üstünlüklerini gösteren son belgedir.

Girit
Savaşları

Fâzıl Ahmed Paşa, yıllardır süregelen Girit savaşlarına 1665'te el atabildi ve ciddi hazırlıklara girişti. 1666'da, 167 parçalık bir donanmayla Girit'e gitti. O kış, Hanya'da son hazırlıklarla geçirildi. 26 Mayıs 1667'de başlatılan ve altı ay süren Kandiye kuşatmasından bir sonuç alınamadı. Fâzıl Ahmed Paşa ve ordusu, 1667-1668 kışını yeraltında hazırlanan sığınaklarda geçirdi. 30 Haziran 1668'de de kuşatma yeniden başlatıldı. Venedikliler'in, birkaç kale dışında Girit'i bırakma önerileri reddedildi. Akdeniz egemenliği için adanın ele geçirilmesi şarttı. Venedik ve Fransa ile sürdürülen görüşmeler Girit konusunda düğümleniyor, Avrupa liderliğine oynayan "güneş kral" XIV.Louis, Türkler'in Girit Seferini, hiç olmazsa diplomatik açıdan kendi lehine sonuçlandırmak istiyordu. Öte yandan Fâzıl Ahmed Paşa, üç yılın yazlarını kan ve ateş ortasında, kışlarını soğuk mağaralarda geçirirken, ordusu binlerce şehit verirken Sultan IV.Mehmed, sürecek avlarını Edirne'den Atina'ya kadar uzatıyor, Olimpos zirvesine atla tırmanıyordu. 1669'daki son kuşatma çok yıldırıcı ve ağır oldu. Papa'nın ve Fransa'nın yardımlarına karşın Kandiye Kalesi 5 Eylül'de düştü.

Girit'in alınmasıyla 24 yıldır süren Osmanlı-Venedik Savaşı da sona erdi ve barış imzalandı. Tarihlerde 30.000 şehit, 700.000 kantar barut karşılığında alındığı yazılan Girit'in fethi, her tarafa zafer şenlikleriyle kutlandı. 1670 yılı yazında adadan ayrılan Fâzıl Ahmed Paşa'yı, padişah Edirne dışında büyük bir törenle karşıladı.

Fâzıl Ahmed Paşa 1670'te ayaklanan Macarlar'ı yatıştırmak ve Kazak Hetmanı Doroşenko'yu korumak amacıyla Lehistan Seferi hazırlıklarını yaptı. O sırada Fransa, kesilen ilişkileri başlatabilmek, daha önemlisi günrük indirimi haklarını yeniden elde etmek için ünlü diplomatı Nointel'i İstanbul'a göndermişti. 1671'de huzuruna çıktığı sadrazamdan oldukça sert ve soğuk bir kabul gören elçi, umduğunu

bulamadı.

Osmanlı ordusu, 4 Haziran 1672'de başında IV.Mehmed olduğu halde hareket etti. Gerçek komutan Fâzıl Ahmed Paşa'ydı. Eflâk Voyvodası, Kırım Hanı, Kazak Hetmanı da birlikleriyle orduya katıldılar. Görülmemiş bir insan seli ve savaş ağırlığı Ukrayna içlerine kadar taşındı. Lehli'lerin (Polonyalıların) elindeki Kamaniçe kalesi dokuz günde düştü. Podolya, Galiçya fethedildi ve Osmanlı Devleti, en geniş sınırlarına ulaştı. 18 Ekim 1672'de imzalanan Bucaş Antlaşması'nı Leh Diet Meclisi onaylamadığından 1673'te ikinci Lehistan seferi başlatıldı. Podolya ve Ukrayna bir daha istila edilerek Hotin alındı. Leh Kralı Sobiesky barış isteyince Türk ordusu geri döndü. Savaşı sona erdiren Zorawno Antlaşması ancak 1676'da imzalanabildi.

Sağlığı giderek bozulan Fâzıl Ahmed Paşa son iki yılını İstanbul'da geçirdi. Bazı imar çalışmalarıyla ilgilendi. 1676 sonbaharında padişahla birlikte Edirne'ye hareket etti. Fakat yolculuk sırasında hastalığı arttı. IV. Mehmed'den ayrılarak geride kaldı, Çorlu ile Karıştıran arasındaki Karabiber Çiftliği'nde öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Çemberlitaş'taki Köprülüler Türbesi'ne gömüldü. Avusturya, Girit, Macaristan ve Lehistan'da toplam dokuz yıl cephelerde kalması, içkiye düşkünlüğü yüzünden siroza yakalanması ölümünü çabuklaştırmıştır.

Onun on beş buçuk yıllık yönetimi, salt süre uzunluğu açısından değil, devleti yüzyıl önceki gücüne son kez kavuşturması bakımından da önemlidir. Babasının sindirici iç politikasını o, karşılıklı güven ilkelerine oturarak daha da başarılı kılmıştır. Ülkede uzun zamandır özlemi çekilen huzur, onun döneminde yaşanmış, sefer ve savaşlara karşın iktisadi ve toplumsal alanda olumlu gelişmeler gözlemlenmiştir.

• **KAYNAKLAR:** Ahmet Refik (Altınay), *Köprülüler Fâzıl Ahmed Paşa*, 1915; N. Derin, *Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa*, 1954; Fındıklı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, I, 1928; Osmanzâde Taib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, 1852; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, I. ve II. Bölüm, 1983.

• **BAKINIZ; FÂZIL MUSTAFA PAŞA** [Köprülü], **KARA MUSTAFA PAŞA** [Merzifonlu] **MEHMED IV**, **MEH-MED PAŞA** [Köprülü].

FÂZIL MUSTAFA PAŞA [Köprülü] (1637-1691)

Osmanlı sadrazamı. Viyana bozgunundan sonra devleti ve orduyu yeniden düzenlemeye çalışmıştır.

Vezirköprü'de doğdu, 19 Ağustos 1691'de Slankamen'de (bugün Yugoslavya'da) öldü. Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu, Fâzıl Ahmed Paşa'nın kardeşidir. İstanbul'da iyi bir medrese öğrenimi gördü. Haziran 1680'de eniştesi Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın da desteğiyle vezir olup Divan-ı Humayun'a katıldı. 1683'te Niğbolu Sancağı ile

birlikte Silistre (Özi) valisi ve Lehistan'da Babadağ serdarı oldu. Aynı yılın sonunda II. Viyana kuşatmasındaki başarısızlık nedeniyle Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamı üzerine Mart 1684'te Edirne'ye çağrıldı. Ancak Köprülüler ailesine düşmanlığıyla tanınan Sadrazam Kara İbrahim Paşa ile anlaşamayarak emekliliğini istedi. Ertesi yıl Venedikliler'le Akdeniz'deki mücadele kızışınca Sakız Adası muhafızlığına atandı. Mart 1686'da Seddülbahir (Çanakkale'de) muhafızı oldu.

Kapıkulu askerlerinin Rumeli'de ayaklanarak İstanbul'a yürüdüğü sırada, eniştesi Sadrazam Siyavuş Paşa'nın önerisiyle Ekim 1687'de ikinci vezirliğe getirildi. Fâzıl Mustafa Paşa ayaklananları yatıştırdı ama IV. Mehmed'e karşı olan bu güçleri fazla da hırpalamayarak Kasım 1687'de padişahın tahttan indirilmesinde ve yerine kardeşi II. Süleyman'ın geçirilmesinde önemli rol oynadı. Ancak yeni padişahın tahta çıkarken askerlere dağıttığı bahşişi engellemesi ve ayaklanmanın elebaşlarını sert biçimde cezalandırması Kapıkulu askerlerinin tepkisine yol açtı. Bu dönemde Siyavuş Paşa üzerinde ve devlet yönetiminde etkin olan Fâzıl Mustafa Paşa, II. Süleyman'ın güvenini kazanmış olmasına karşın yenicilerin direnmeleri sonucu Şubat 1688'de görevden alınıp yeniden Seddülbahir muhafızlığına gönderildi. Aynı yıl sırasıyla Hanya, Kandiye (Girit'te) ve Sakız muhafızı oldu.

Bu sırada Osmanlılar'ın Rumeli'deki durumu giderek kötüleşiyordu. Belgrad elden çıkmış, Arnavutluk ve Sırbistan'da ayaklanmalar başgöstermişti. II. Süleyman, öteden beri örgütçülüğüne ve yöneticiliğine güvendiği Fâzıl Mustafa Paşa'yı Şeyhülislam Debbagzade Mehmed Efendi'nin de önerisiyle 10 Kasım 1689'da geniş yetkilerle sadrazamlığa atadı. Fâzıl Mustafa Paşa ilk iş olarak özellikle Rumeli halkının ayaklanarak düşmana yardım etmesine neden olan ağır savaş vergilerinin büyük bölümünü kaldırdı, bir bölümünü de hafifletti. Düşük ayarlı sikke basımını önledi. Savaş nedeniyle zorunlu gereksinim maddelerine konulan narhı kaldırdı. Devlet ileri gelenlerinin bayramlarda padişaha hediyeler sunması gibi gereksiz harcamaları engelledi. Sadrazamlığın bağımsız bir yapıya kavuşması için kubbealtı vezirlerinin sayısını azalttı ve güçlerini sınırladı. Yeniçeri Ocağı'nda düzeni sağladı. Yeni asker toplayarak ordunun gücünü artırdı. Temmuz 1690'da Macaristan seferine çıkarak Vidin, Niş ve Semendire'yi ele geçirdi. Ekim 1690'da Belgrad'ı geri aldı.

Sağlığı kötüye giden padişahın yerine Şehzade Ahmed'in getirilmesi için gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Haziran 1691'de II. Macaristan seferine çıktı. II. Süleyman'ın 22 Haziran 1691'de ölümü üzerine tahta çıkan II. Ahmed, Fâzıl Mustafa Paşa'yı sadrazamlıkta bıraktı. Bu arada geri çekilmekte olan Avusturya ordusu karşısında, Kırım güçlerinin gelmesini beklemeksizin saldırıya geçen Fâzıl Mustafa Paşa Slankamen Savaşı'nda şehit oldu. Olayı öğrenen askerlerin dağılması üzerine Osmanlılar savaşı kaybettiler.

- **BAKINIZ:** AHMED II, FÂZİL AHMED PAŞA [Köprülü], KARA MUSTAFA PAŞA [Merzifonlu], MEHMED IV, MEHMED PAŞA [Köprülü], SÜLEYMAN II.

FAZLÎ [Kara]

(? -1564)

Osmanlı Divan şairi. *Gül ü Bülbül* mesnevisi ile ün kazanmıştır.

Asıl adı Mehmed'dir. Kimi tezkirelerde Ali olarak da geçer. Çağdaşları arasında Kara Fazlî diye ün kazanmıştır. İstanbul'da doğdu, Kütahya'da öldü.

Şair Riyazi'den Fars dili ve edebiyatı dersleri aldı. Halveti şeyhlerinden Zarif Hasan Efendi'ye bağlandı. Daha sonra şair Zati'ye öğrenci oldu. Kısa sürede kendini gösterdi. Şehzade Mehmed'in Manisa sancakbeyliği sırasında divan kâtipliğini yaptı. Mehmed 1543'te ölünce Şehzade Mustafa'ya divan kâtibi oldu. Onun 1553'te öldürülmesi ile de Şehzade Selim'in (II.Selim) divan kâtipliğinde bulundu. 1562'de, ölümünden iki yıl önce reisülküttablığa atandı.

Fazlî çok sayıda kaside, gazel, musammat yazdı. Ama divanını düzenlemedi. Yalnızca Latîfî tezkiresinde divanı bulunduğu söz edilir. Âşık Çelebi tezkiresinde de Fazlî'nin *Hümâ ve Hümayûn*, *Lehçe-tü'l-Esrâr* mesnevileri ile *Nahlistan* adlı düzyazı bir hikâyeler mecmuası bulunduğu yazılıdır. Ahdi tezkiresinde de Hamse sahibi olduğu bildirilir.

Fazlî'nin en tanınmış ve kendisini üne kavuşturan yapıtı *Gül ü Bülbül* mesnevisidir. 1553'te bitirip Şehzade Mustafa'ya sunduğu bu yapıt, 2450 beyitlik simgesel bir aşk hikâyesidir. J. von Hammer tarafından Almanca'ya da çevrilmiştir. Fazlî'nin etkisi altında kalarak Bakâî ile Gazi Giray da *Gül ü Bülbül* adlı mesneviler yazmışlardır.

- **YAPITLAR:** *Gül ü Bülbül*, (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri kitapları, No. 1166).

FAZLULLAH HURUFİ

(1339-1394)

İranlı mutasavvıf. Hurufilik'in kurucusudur. Harflerin varlığın ilkesi olduğu görüşünü savunmuştur.

Şihâbüddin Fazlullah, İran'ın Esterâbâd ilinde doğdu, Şirvan'da öldü. Fazlullah Hurufî'nin yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur, bilinenlerin çoğu da onun kurduğu tarikata bağlananların söylene niteliğindeki aktarmalarıdır. Bir söylentiye göre Fazlullah gençliğinde, Batını inançlarını benimsemiş bir kimse olan Şeyh Hasan'ın yanında yetişti, ondan tasavvuf ve İslam diniyle ilgili bilgiler edindi. Bir süre İran'ın değişik illerinde geziye çıktı, düşüncelerini yaymaya çalıştı. Çevresinde toplananlara yeni bir tarikat kuracağını, bu konuda kendisine tanrısal bir görev verildiğini açıkladı. Büyük bir kalabalığın çevresinde toplandığını görünce, 1386'da Tebriz'de Hurufilik adıyla ün salan tarikatı kurdu. Bir süre sonra İsfahan'a gitti, orada içlerinde yörenin etkili kimseleri de bulunan

Hurufilik

►
Harf,
Ses
ve
varlık

Fazlullah Hurufi'nin kurduğu tarikatın adı olan Hurufilik oluş sorununu ses ve harf gibi iki ilkeye dayanarak çözmeye çalışır. Ali'ye bağlanan bu kuruluşa göre Fazlullah Hurufi'nin ortaya attığı görüş kesindir, tartışma konusu edilmeden uygulanmalıdır. İlk insan olan Adem* kutsal bir varlıktır, Tanrı onda görünüş alanına çıkmıştır, onun özünü de ses oluşturur. Adem evrenin özüdür, bütün varlık türlerinin özetidir. Bu nedenle de kutsaldır, ona tapmak gerekir. Bütün peygamberler Adem'den türedikleri için tanrısaldir. Tevrat, Zebur, İncil, Kuran gibi dört kutsal kitap insanın varlığında somutlaşmıştır. Bu nedenle insana tapmak Tanrı'ya, Tanrı'ya tapmak insana tapmaktır. Hurufi tarikatına göre harflerin özünde birer ı ışık (nûr) vardır. Evrene nitelik ve biçim kazandıran, aydınlık sağlayan bu ışıktır. Harfler yaşama gücünü oluşturan bir sudur. Bu gerçeği kavrayabilmek için insanı anlamak gerekir. İnsanı anlama da Fazlullah Hurufi'nin gösterdiği yolda gitmeye, onun düşüncelerini öğrenmeye bağlıdır. Bütün peygamberler tanrısal ve kutsal olduklarından dolayı sözleri de doğrudur. Bu nedenle şarap yasak (haram) değildir. Çünkü bir peygamber olan İsa şarabı yasaklamamıştır.*

Hurufilik'te temel varlık olan insanın bütün davranışları "iyi" olmalıdır. İyi, ahlakın özüdür. İyi olmanın belli koşulları vardır: yalan söylememek, çalmamak, kimseyi kötülememek, kimseye kötülük etmemek, özü sözü doğru olmak, başkalarına iyilik etmek. Bunları eksiksiz yerine getiren kimsenin ruhu arınır, gövdeden ayrılınca evrensel ruh olan Tanrı ile birleşir, ölümsüzlüğe ulaşır. Hurufilik, Anadolu'da da yayılmış, özellikle Bektaşilik, Kızılbaşlık gibi Ali'ye bağlı kuruluşları etkilemiştir. Bektaşilik'te yazılarla insan resmi yapmak, insan yüzünde Tanrı ve Ali yazıldığını ileri sürerek harflerle yüz resmi çizmek, kimi varlıkları yazılarla resimleştirmek gibi sanat işlemleri Hurufilik'ten kalmıştır.

►
Tanrı
ve
insan

►
Güzel
ve
iyi

pek çok kişiyi kendine bağladı. Onun yaydığı inançları benimseyerek, çevresinde toplananlar arasında, Vezir Zekeriya, Şeyh Hacı, Sâhib Sadır, Sultan Uveys gibi ileri gelenler de vardı. Fazlullah, daha sonra Baku'ya, Samahî'ye giderek tarikatının ana ilkelerini açıklamak için toplantılar düzenledi. Bu gezilerinden ve çevresinde toplanan büyük kalabalıktan ürken Timur'un oğlu Miran Şah'ın buyruğu üzerine tutuklandı, düşüncelerinin İslam inançlarıyla bağdaşmadığı, çevresinde toplananların toplum düzenini sarsacağı suçlamasıyla öldürüldü.

Fazlullah Hurufi'nin ortaya attığı düşüncelerin değişik kaynakları vardır. Bunlardan biri *Kuran*, ikincisi Hadis, üçüncüsü tasavvufu ilgili yapıtlar, ötekiler de eski İran inançları ve Yeni-Platonculuk

tan esinlenen görüşlerdir. Bağlı bulunduğu Batınlık de özdeş kaynaklardan beslenen, insanla Tanrı arasında özdeşliğin bulunduğunu ileri süren bir kuruluştur.

Fazlullah Hurufi'ye göre varlığın özünü kuran tek ilke vardır, o da "ses"tir. Ses görünüş alanına çıkınca harf biçimini alır. Harflerin çokluğu, değişikliği varlığın türlenmesini sağlar. Bu nedenle ses özdür, harf ise kabuktur. Evrende görülen bütün varlık türlerinin özünü oluşturan harfler insanda birliğe ulaşır. İnsan harflerden kurulu bir bütündür, bütün varlık türlerini içerir. İnsanın bu özelliği tanrısal bir töz olmasından dolayıdır. Tanrı, önce sestir, sonra görünüş alanına çıkıp harf oldu, insanda en olgun biçimini aldı. İnsan-Tanrı-evren, görünüşte ayrı, gerçekte birdir. İnsan konuşan *Kuran*, *Kuran* ise yazıyla biçimlenmiş insandır. Ancak bunu anlayabilmek için, bilgi bakımından, olgunluğun en yüksek aşamasına ulaşmak gerekir. Gönül gözü ile bakılır, gönül bilgisiyle (irfan) açıklanırsa insanın yüzünde yedi harfin (hatt) bulunduğu anlaşılır. İnsan yüzünde bulunan ağız, burun, kulak, kaş, göz, bıyık ve sakal yedi harftir, bu yedi harf yedi kurucu öğedir, *Kuran*'ı yansıtır. Nitekim *Kuran*'ın "Fatıha Suresi" de yedi bölümdür (ayet). Ayrıca insan yüzünde, gene yedi hatta karşılık yedi Mushaf (*Kuran*) vardır. Bu yedi hatt biri üç, öteki dört olmak üzere iki bölüme ayrılır. Üçüne ana çizgiler (hutût-i ümmiye) denir, bunlar yeryüzünü gösterir, dördüne de baba çizgiler (hutût-i ebiye) adı verilir, bunlar da gökleri gösterir. İnsan göklerle yerlerin birleşmesinden ortaya çıktığı için gökler "baba", yeryüzü de "ana" sayılır.

Fazlullah Hurufi'nin geliştirdiği inanca göre toprak insanın gövdesi, akarsular ise kanıdır. İnsanın ruhu tanrısaldir ve özünü ses oluşturur. Tanrı, insanda, görünen bir varlıktır. Bunun en açık örneği de insanın yüzünde ağzın A (ayn), burnun L (lâm), çenenin İ/Y (ya) harfleriyle gösterilmesidir. Bu harfler yan yana gelince "Alî" sözcüğü oluşur. Alî ise Tanrı'nın niteliklerinden biridir ve On İki İmam'ın birincisi olan Halife Alî'nin adıdır. Bu nedenle Tanrı, Halife Alî'de görünüş alanına çıkmıştır, böylece Alî tanrısal bir varlıktır. Fazlullah Hurufi'nin, harflere dayanarak, *Câvidân* ("Sonsuzluk") adlı yapıtında açıkladığı bu düşünceleri Alî'nin bir insan olması nedeniyle, insanın tanrısalılığı görüşünden yola çıkar. İnsanın tanrısal bir varlık oluşu, onun kutsallığı anlamını da içerir. İnsanın kutsallığı Fazlullah Hurufi'nin ahlak anlayışının da temelini oluşturur.

İnsan, tanrısal ve kutsal bir varlık olduğuna göre, kendi özüne yaraşır biçimde davranmalıdır. Tanrı iyidir, güzeldir, erdemdir. Nitekim "Fazlullah" sözcüğü de "Tanrı'nın erdemi" demektir. Bu nedenle insanın da Fazlullah Hurufi'de görüldüğü gibi, eylemlerinde ereği iyi, güzel ve erdem olmalıdır. İnsana bunlar dışında bir davranış ölçüsü gerekmez. İyi ve güzel kalıcıdır, kötü ile çirkin ise geçicidir. İyi ve güzel davranan kimse bütün kötülüklerden arınır, ruhun gövdeden ayrılmasıyla başlayan ölüm sonucu, evrensel ruh olan Tanrı ile birleşir, gerçek kaynağına dönerek görünüş olmaksızın kurtulur.

Fazlullah Hurufi'nin üzerinde durduğu sorunlardan biri de insanın kendini bilmesidir. Bütün varlık türlerini kendi özünde yansıtan, tanrısal bir nitelik taşıyan insan bilme eyleminin odağıdır. İnsan biri

kendi özüne dönerek, öteki dıştaki varlıklara yönelecek, iki yolla bilgi edinebilir. Önemli olan insanın önce kendini bilmesidir. Bu da içekapanışla sağlanır. Kendi içine kapanan insan, gönlünde, Tanrı'yı bir ışık (nûr) olarak görür. Dış nesneler bu ışığın yansımalarıdır. Kendini bütün kuşkulardan uzak kalacak biçimde tanıyan insan olgundur (ârif, kâmil). Bu olgunluk ona, görünüşte kendinden ayrı, gerçekteyse kendinin özdeşi olan dış varlıkları bilme olanağı sağlar. Dış varlıklar yeterince bilindikten sonra, onlarda görünüş alanına çıkan, Tanrı bilinebilir. Bu bilme de sezgiyle olur, sezgiyi yaratan özlü güce sevgi (aşk) denir. Bu sevginin ereği özel eğilimlerin giderilmesi değil, ölümsüzlüğe kavuşmadır. Bu nedenle bütün insanları kuşatır, çünkü kendini seven Tanrı'yı, Tanrı'vı seven onun görünüşü olan bütün insanları sever. Öte yandan evren ve onun kapsadığı varlıklar da sevilesidir, bu özellik onların tanrısal görünüş olmalarından dolayıdır.

Fazlullah Hurufî'nin etkisi Bektaşilik, Kızılbaşlık gibi Alî'ye bağlanan kuruluşlar aracılığıyla çok geniş bir alana yayılmış, özellikle harflere dayalı düşünceleri, bu kuruluşların temel görüşü olmuştur. Bir yandan şiir, bir yandan halk resimleri, bir yandan da yazı (hatt) sanatı ile gelişen Hurufilik Anadolu'da genellikle halk yazını, özellikle divan yazını alanında değişik ürünlerin ortaya konmasına olanak sağlamıştır. Refii, Temennayi, Virani, Kaygusuz, Hatayi, Gaybi gibi ozanlar Fazlullah Hurufî'nin düşüncelerini şiirin odağı durumuna getirmişlerdir. Halk resimlerinde, özellikle insan, aslan, evren, ağaç, kuş gibi varlıkları konu edinerek harflerle çizme geleneğinin kökeni Fazlullah Hurufî'nin görüşleridir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Necm-nâme*, ("Uyku Kitabı") yazma; *Aş-nâme*, ("En Yüce Gökkatı Kitabı"), yazma; *Muhabbet-nâme*, ("Sevgi Kitabı"), yazma; *Divân*, yazma; *Câvidân*, ("Sonsuzluk"), yazma.
- **KAYNAKLAR**: Gıyaseddin, *İstivâ-nâme*, (MK.269 yazma); A. Gölpinarlı, *Fazlullah-ı Hurufî ve Hurufî Metinleri Bibliyografyası*, 1972; A. Gölpinarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, 1969, Sadık Kiyâ, *Vâje-Nâme-i Gurgâni*, 1951.
- **BAKINIZ**: İmadeddin HATAYÎ [Şah İsmail], İmadeddin NESİMÎ.

F.CELAETTİN (1895-1975)

Türk, öykücü. Cumhuriyet dönemi öykücülüğünün ilk örneklerini veren yazarlar arasındadır.

İstanbul'da doğdu, 3 Haziran 1975'te aynı kentte öldü. Fahri Celâl Gökaltın olan gerçek adını kullanmayıp, öykülerini F.Celalettin imzasıyla yayımladı. 1918'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra Toptaşı Akıl Hastanesi'nde sinir hastalıkları üzerine ihtisas yaptı. Bir süre Manisa, daha sonra Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde başhekimlik görevlerinde bulundu. 1950'de *Cumhuriyet*, 1954'te *Yeni İstanbul* gazetelerinde

fıkra yazarı olarak çalıştı. 1960'ta emekliye ayrıldı.

1917-1923 arasında *Servet-i Fünun*, *Şair*, *Ümit*, *Ayine* gibi dergilerde yayımladığı öykülerle, Türk edebiyatında Ömer Seyfettin çizgisini geliştirip Cumhuriyet öykücülüğüne bağlayan bir yazar olarak belirdi. Öyküleme tekniği açısından belirli bir konu üzerine kurulmuş, başı, ortası, sonu belli bir yaklaşımın sürdürücüsü oldu. Yazarlığının özgün yanını sorunlu bireylerin iç dünyalarını ve saptantılarını vermeye çalışması oluşturur. Öykülerinde, uzmanı olduğu tıp dalındaki deneyimlerinden ve gözlemlerinden büyük oranda yararlanmıştı. Eski İstanbul yaşantısının renkli noktalarını Ahmet Rasim ve Reşat Nuri Güntekin örneği bir gerçekçilikle yansıtmıştır.

- **YAPITLAR**: *Talak-ı Selase*, 1923; *Kıma Gecesi*, 1927; *Eldebir Mustâfendi*, 1943; *Avurzurur Kahvesi*, 1948; *Salgın*, 1953; *Rüzgâr*, 1955; *Çanakale'deki Keloğlan*, 1960; *Bütün Eserleri*, Fahri Celâl, 1973.

FEBVRE, Lucien (1878-1956)

Fransız, tarihçi. Annales Tarih Okulu'nun kurucularındandır.

22 Haziran 1878'de Nancy'de doğdu, 25 Eylül 1956'da Jura Bölgesi'ndeki Saint-Amour'da öldü. Babası öğretmendi. Nancy Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra Paris'e gitti. École Normale Supérieure'de (Yüksek Öğretmen Okulu) tarih ve coğrafya öğrenimi gördüğü sırada, sosyalist siyaset adamı Albert Thomas ile (1878-1932) dostluk kurdu. Bir süre lise öğretmenliği yaptı. 1911'de doktor sanını almasının ardından, 1912'de Dijon Edebiyat Fakültesi'nde Bourgogne Hanedanı döneminin sanatı ve tarihi üzerine ders vermeye başladı. I.Dünya Savaşı sırasında askere alınmasıyla çalışmaları kesintiye uğradı.

1919'da Strasbourg Üniversitesi'nde çağdaş tarih profesörü oldu. 1933'te Collège de France'ta, yeni kurulan çağdaş uygarlık tarihi kürsüsünün başına getirildi. 1936-1940 arasında *Encyclopédie française*'in ("Fransız Ansiklopedisi") yayın kurulu başkanlığını yaptı. 1940'larda, Bilimsel Araştırmalar Ulusal Konseyi'nin kurulmasına katkıda bulundu ve bu kurum içindeki çalışmalarını tarih komisyonu başkanı olarak sürdürdü. 1946'da Konsey'in II.Dünya Savaşı ile ilgili tarih araştırmaları yapmayı amaçlayan bir komitesinin başkanlığına getirildi ve bu konuda bir dergi yayımlamaya başladı. 1948'de bir süredir ders vermekte olduğu École Pratiques des Hautes Études'ün iktisat ve toplum bilimleri bölümü başkanı oldu. UNESCO'da ülkesini temsil etti. 1949'da Académie des Sciences Morales et Politiques'in üyeleri arasına girdi.

Febvre'in tarih anlayışı, Henri Pirenne, Vidal de la Blache gibi iktisadi ve toplumsal incelemeye önem veren tarihçiler ile toplumsal ve tarihsel bilginin bir bütün olduğunu vurgulayan Henri Berr'in görüşlerine benzerlik göstermektedir. Bourgogne Hanedanı

tarhini ele aldığı doktora tezi *Philippe II et la Franche-Comté*'yi ("II.Philippe ve Franche-Comté") bu anlayış doğrultusunda hazırlamıştır. 1929'da Marc Bloch ile birlikte yayımına başladıkları *Annales d'histoire économique et sociale* ("İktisadi ve Sosyal Tarih Yıllığı") ise, *Annales* Okulu olarak adlandırılan bu yeni tarih anlayışının sistemleştirilmesinde önemli bir etken oldu. Tarih bilimini siyasal olaylarla sınırlayan anlayışa karşı, bu bilimin siyaset, din, coğrafya, dilbilim, sosyoloji, etnografya gibi bilimlerle sıkı ilişki içinde olması gerektiğini vurgulayan dergi, bu alanlardaki birçok araştırmacıyı ve bilim adamını bir araya getirdi. Febvre'a göre tarih, sürekli evrim içindeki bir toplumda yaşayan ve coğrafi koşulların etkisi altında olan insanların tarihidir. Bu nedenle, sözcüsü olduğu bireşimci tarih anlayışı, temel toplumsal yapıların incelenmesine ağırlık verir. *Annales* Okulu bu toplumsal araştırmalarda zaman etkenine önem vermeyen Lévi-Strauss'un öncüsü olduğu Yapısalcılık'a karşı çıkar. II. Dünya Savaşı sırasında yayını kesilen *Annales*, 1946'dan sonra *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations* ("Yıllık: Ekonomiler, Toplamlar, Uygarlıklar") adıyla sürdü.

Febvre, süreli yayınlar dışında yazdığı kitaplarda da, *Annales*'ci yaklaşımla önemli incelemeler yapmıştır. Coğrafyacı Albert Demangeon ile yazdığı *Le Rhin* ("Ren"), bu anlayışın en iyi izlendiği yapıtlarındandır. Birçok yapıtında da din tarihi üzerinde yoğunlaştığı görülür. Febvre ve Bloch'un öncülük ettikleri *Annales* Okulu, özellikle tarihselci tarih anlayışını savunanların tüm karşı çıkmalarına karşın, başta Fransa'daki akademik çevreler olmak üzere, Avrupa, ABD ve Türkiye'deki tarih ve toplumbilim anlayışını etkilemiştir.

Felsefe- fizik ilişkisi

- YAPITLAR (başlıca): *Philippe II et la Franche-Comté*, 1911, ("II.Philippe ve Franche-Comté"); *La terre et l'évolution humaine, introduction géographique à l'histoire*, 1922, ("Yeryüzü ve İnsanlığın Evrimi, Tarihe Coğrafi Giriş"); *Un destin: Martin Luther*, 1928, ("Bir Yazgı: Martin Luther"); *Le Rhin* (A.Demangeon ile), 2 cilt, 1931, ("Ren"); *Le problème de l'incroyance au XVI. siècle: la religion de Rabelais et Origènes et Des Periers, l'énigme du "Cymbalum mundi"*, 1942, ("16.yy'da İnançsızlık Sorunu: Rabelais, Origènes ve Des Periers'in Din Anlayışları, "Cymbalum mundi" Bilmececi"); *Combats pour l'histoire*, 1953, ("Tarih İçin Savaşmlar").

- BAKINIZ: M.BLOCH, F.BRAUDEL, H.PIRENNE.

FECHNER, Gustav Theodor (1801-1887)

Alman filozof ve doğa bilgini. Evrenin, birbiriyle bağlantılı olan, tin ve özdek gibi iki ayrı tözden kurulu bir bütün olduğu görüşünü savundu. Deneysel ruhbilimin kurucusudur.

19 Nisan 1801'de Gross Särchen'de doğdu, 18 Kasım 1887'de Leipzig'te öldü. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu kentte gördükten sonra Almanya'nın değişik üniversitelerinde fizik, matematik ve felsefe oku-

Gustav Theodor Fechner

du. 1835'te Leipzig Üniversitesi'nde fizik profesörü olarak göreve başladı. 1839'da ışık ve renk olaylarını inceleme amacıyla sürdürdüğü deneylerde görme yeteneği azalmaya başlayınca laboratuvar çalışmalarını bırakarak kendini ruhbilim ve felsefeye verdi. Özellikle ruhbilim alanında uzun süreli gözlem ve deneylere girişti, ruhbilimin başarılı sonuçlar alabilmesi için deneye dayanması, fizikle işbirliği yapması gerektiğini savundu. Tinle gövde arasında, birbirini bütünleyen bir bağlantının bulunduğunu, bu bağlantıyı ancak deneye dayanan bir ruhbilim ile fiziğin aydınlığa kavuşturabileceğini öne sürdü. Bu çalışma yöntemi nedeniyle deneyisel ruhbilimin kurucusu sayılır.

Fechner, benimsediği bilim anlayışına uygun olarak, felsefe sorunlarına fizikle yaklaşmayı yeğlemiş, fiziğin incelediği konularla felsefe ve ruhbiliminkiler arasında içten bir bağlantının bulunduğunu ileri sürmüştür. Ona göre tinle özdek, ayrı ayrı tözler olmalarına karşılık, birbiriyle içten ilişkilidir. Biriyile ilgili soruna çözüm bulabilmek için ötekinin varlık koşullarını, temel yasalarını bilmek gerekir. Evren bir bütündür, ancak iki ayrı görünüş biçimi vardır. Bunlardan biri tümevarım, gözlem ve matematiğin, fiziğin uyguladıkları yöntemlerle kavranabilir. Bu varlık alanı evrenin dış görünüşüdür, deney bilimlerinin konusudur. İkinci varlık alanı ise iç görünüşdür, deney bilimlerinin yöntemleriyle kavranma olanağı yoktur. İç görünüş ancak bilincin sezgi gücüyle kavranabildiğinden felsefenin konusudur. Deneye dayanan ruhbilim bu alanın anlaşılmasında yararlıdır.

Fechner bu nedenle ruhbilimde deneyisel yöntemlerin uygulanması konusunda ilk adımları atmış, uyarınların fiziksel yoğunluklarıyla duyum arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Uyarınların algılanması ve birbirlerinden ayırt edilmesi için gerekli fiziksel niceliklerin ölçümü için bugün de kullanılan yöntemler geliştirmiş ve *psikofizik* adını verdiği bu alanda kendi adıyla anılan bir yasa önermiştir. E.H. Weber'in (1795-1878) de çalışmalarına dayanan bu yasaya göre duyum (örneğin belirli bir frekanstaki bir sesin aynı frekansta, ancak daha yüksek bir sestem "farklı" olarak algılanması) uyarının yoğunluğunun logaritmasına göre değişir. Uyarının yoğunluğu geometrik diziye göre değişirken, duyum aritmetik

diziye göre artar. Fechner bu yasayla tin ile özdek arasında bir bağıntı kurduğunu, dolayısıyla tin ile özdeğin "özdeşlik"ini kanıtladığını ileri sürmüştür. Daha sonra "Fechner Özdeşliği" olarak anılan bu sav yaygın olarak benimsenmemişse de, Fechner bu çalışmalarını içeren, 1860'da yayımladığı *Elemente der Psychophysik* ("Psikofiziğin Öğeleri") adlı yapıtıyla deneysel psikolojinin öncülerinden sayılmış, önerdiği yasa S.S.Stevens'in 1930'larda yeni psikofizik yöntemler geliştirilmesine dek yaygın olarak kullanılmıştır.

► Fechner'e göre evrenin anlaşılmasında tümevarım, gözlem ve deney dışında, birtakım yöntemler daha vardır. Bunların en önemlisi benzeşim (analoji) adı verilen ve birinden yola çıkarak ötekileri kavramayı sağlayan çalışma biçimidir. Birey için, yaşamın yayıldığı bütün varlık alanlarını, en ince ayrıntılarına değin deneyle anlama olanağı yoktur. Burada ancak benzeşimden yararlanılabilir. Birey kendi tını, diriliği, gövdesi konusunda birçok deney yaparak varlığının bütününe kavrayabilir. Başka bireyleri anlamada, kendisine uyguladığı yöntemi benzeşime dönüştürerek kullanabilir. Böylece kendi varlığından yola çıkarak başkalarını anlama, başka varlık alanlarını tanıma olanağı bulabilir. Bu benzeşim yöntemi, sınırları genişletilerek, daha büyük bir varlık alanına uygulanırsa hayvanları, bitkileri, evrenin bütününe kavrama yolu da açılır. Varlık türleri, birer birey olarak, evrene kapalı değildir, aralarında bütünlüğü, birliği sağlayan bir bağ vardır. Hayvanla bitki arasındaki ayrım öylesine incedir ki, kişi deneye, gözleme dayanarak bunlardan hangisinin kesinlikle canlı, hangisinin cansız olduğunu saptayamaz. Fechner'e göre bütün tinler, evrensel tinden birer bölümdür, bu nedenle evren de kendi bütünlüğü içinde ayrı bir dirilik özelliği gösterir. Doğada sayısız canlı vardır, bunlar doğanın geliştirdiği varlıklardır, doğa canlı bir töz taşımasa onun kuşattığı varlıklar da canlı olamaz, nitekim "canlı bir ananın ölü çocuk doğurduğu görülür, ancak cansız ananın canlı çocuk doğurmasına olanak yoktur". Buna karşın evren bilimin, bilginin değil inanın konusudur.

Evreni, benzeşim ilkesinden yola çıkarak, canlı sayan Fechner'e göre doğru olan bir nesneye inanmak iyi bir davranış olduğu gibi iyi olan bir nesneye inanmak da doğrudur. Böylece doğru olan iyi, iyi olan da doğrudur. En iyi, en doğru bir varlık olan Tanrı evrenin odaklaşan tinidir. Yeryüzünü, öteki göksel varlıkları incelemekle, gözlemlemekle sağlanan bilgi, us ilkelerine uyarak düşünen kişiyi daha yüce ve bilinçli bir varlığa götürür. Bu yüce varlık da Tanrı'dır. Tanrı en üstün, en yüce bir bilinçtir. Bir ışık kaynağından yansıyan ışınlar gibi bütün bireysel bilinçler de tanrısal bilincin öğeleridir.

► Özgürlük sorununa bilinç konusuyla yaklaşan Fechner'e göre oluşun, gelişmenin, ahlak değerlerinin yüce bir kaynağı vardır. Bu kaynak bireysel istençlerin sınırlı olmayan evrensel bir varlık ilkesidir. Felsefenin özgürlük olarak nitelediği de bu ilkedir. Bu nedenle özgürlük evrensel bir varlık ilkesidir, tanrısalıdır.

Varlık türlerini biri tinsel öteki özdek diye, ikiye ayıran Fechner, erk sorununa bu anlamda bir çözüm getirmeye çalışmıştır. Ona göre özdekle erk birbirin-

den ayrıdır, ikisi de bağımsızdır. Özdek dokunulunca algılanan nesnedir, uzayda yer kaplar, devinir. Bu nitelikleri yüzünden de fiziğin konusudur. Erk ise "fizikte denge ve devinim yasalarını açıklamak için kullanılan yardımcı bir kavramdır". Ancak bu kavram doğal bir olayı, karşılıklı nesnelerin denge kuralına göre devinimlerini gösteren bir yasayı dile getirdiğinden dolayı boş değildir. Fechner'e göre atomlar, tinsel bir varlığın kendi bilincinin ışığında çözüme ulaştırdığı, açıkladığı nesnelerin son öğeleri olarak vardır. Bu nedenle atom bilginin en alt sınırındır, bilginin tabanıdır. Bilginin son ve en yüksek sınırı da bütün nesneleri kuşatan bir gerçekliği olan evrensel yasadır.

Fechner'e göre sanat, bir düşüncenin içeriğine en uygun biçimde anlatılması, duyum durumuna getirilmesidir. Sanatın değeri bu anlatıdaki başarı oranına bağlıdır. Sanat ürününde bulunması gereken güzellik bu içeriği anlatış biçimiyle, ortaya koyuş becerisiyle ilgilidir. Bu nedenle güzellikte de bir başarı, bir beceri söz konusudur. Fechner, sanatta güzellik sorununa "mutçuluk" adını verir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Nanna oder über das Seelenleben der Pflanzen*, ("Nanna ya da Bitkilerde Tinsel Yaşam Üstüne"), 1848; *Zendavesta oder über die Dinge des Himmels und des Jenseits*, ("Zendavesta ya da Gök ve Öte Dünya Varlıkları Üstüne"), 1851; *Elemente der Psychophysik*, 2 cilt, ("Psikofiziğin Öğeleri"); 1860; *Vorschule der Aesthetik*, ("Estetiğe Giriş Okulu"), 1876.

• **KAYNAKLAR**: I.Hermann, *G.Theodor Fechner*, 1959; W.Wentscher, *Fechner und Lotze*, 1925, W.Wundt, *Fechner*, 1901.

• **BAKINIZ**: W.JAMES, KANT, LOTZE, SPINOZA, S.S.STEVENS.

FEDER, Johann Georg Heinrich (1740-1821)

Alman, filozof. Seçmeci bir bakış açısı oluşturmuştur.

15 Mayıs 1740'ta Bayreuth yakınlarındaki Schanweisach'ta doğdu, 22 Mayıs 1821'de Hannover'de öldü. Neustadt Lisesi'nde başladığı öğrenimini Erlangen Üniversitesi'nde sürdürdü. Bir süre Baron Wöllwarth'ın çocuklarına eğitmen oldu. 1765'te Cobourg Lisesi'nde, daha sonra Hannover'deki Georgianum Kollegium'da öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1768'de Göttingen Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. 1797'de Hannover Lisesi'nin müdürlüğüne getirildi. 1811'de emekli olan Feder, bir süre Hannover'de adalet danışmanlığı görevinde bulundu.

Feder, felsefeye kuramsal olarak değil pratik açıdan yaklaşmıştır. Locke ve Leibniz'den etkilenmiş, metafizikte seçmeci bir tutum benimsemiş, ahlak ve hukuk alanında ise Wolff'un Mutçuluk'unu savunmuştur.

Çağdaşı Kant'ın yapıtlarını tümüyle aklamadan eleştiren Feder, 1787'de yazdığı *Über Raum und*

◀ **Benzeşim yöntemi**

Sanat anlayışı

◀ **Özgürlük anlayışı**

Causalitaet zur Prüfung der Kantischen Philosophie ("Kant Felsefesinde Nedensellik ve Uzay Üzerine Bir Çalışma") yapıtında onu dogmacı ve kuşkucu olmakla suçlamıştır. Berkeley'in İdealizmi'yle Kant'ın İdealizmi arasında koştuluklar bulmaya çalışmış; bu girişimi Kant'ın 1783'te yazdığı *Prolegomena*'da ("Giriş") eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Feder, 1779'da Meiners ile birlikte Kant'ın görüşüne karşı çıkan dört ciltlik *Philosophische Bibliothek*'i ("Felsefe Kütüphanesi") yayımlamıştır.

Eğitim üzerine J.J.Rousseau'nun görüşlerinden etkilenen Feder, bu konuda iki yapıt vermiştir. Özgün bir görüş getirmemekle birlikte derleyici nitelik taşıyan yapıtları, Alman okullarında felsefe elkitabı olarak okutulmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Lehrbuch der Logik und Metaphysik*, 1769, ("Mantık ve Metafizik Ders Kitabı"); *Lehrbuch der praktischen Philosophie*, 1770, ("Pratik Felsefe Ders Kitabı"); *Untersuchungen über den menschlichen Willen*, 1779-1793, ("İnsan İstenci Üzerine İncelemeler"); *Philosophische Bibliothek*, 4 cilt, 1779, ("Felsefe Kütüphanesi"); *Über Raum und Causalitaet zur Prüfung der Kantischen Philosophie*, 1787, ("Kant Felsefesinde Nedensellik ve Uzay Üzerine Bir Çalışma").

• **BAKINIZ:** G.W.LEIBNIZ, John LOCKE, J.J.ROUSSEAU, Christian WOLFF

FEDİN, Konstantin Aleksandroviç (1892 - 1977)

SSCB'li romancı. Sovyet Devrimi'nin küçük burjuva aydınlar üzerine yaptığı etkiyi konu alan romanlarıyla tanınmıştır.

24 Kasım 1892'de Saratov'da doğdu, 1977'de öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Moskova ve Almanya'da eğitim gördükten sonra, siyasal çalışmaları yüzünden 1914-1918 arasında Baviera'da göz hapsinde tutuldu. Ülkesine döndüğünde Rus Komünist Partisi'ne girdi ve Kızıl Ordu'ya katıldı. 1921'de Siyasal yaşamdan ayrılarak L.M.Zamyatin ve V.B.Şklovski'nin (1893) önderliğindeki *Serapiyon Kardeşler* adlı edebiyat grubuna katıldı.

1924'te yayımladığı *Goroda i godı* ("Kentler ve Yıllar") adlı romanında Devrim günlerinin karmaşa ve sorunlarının Sovyet aydınları üstündeki etkisini inceledi. Üyesi bulunduğu grubun genel eğilimlerine uygun olarak kullandığı zamanda sıçramalar tekniği ile, Rus edebiyatının kronolojik anlatım geleneğinde önemli bir yenilik oluşturdu. Dört yıl sonra yayımladığı *Bratya* ("Kardeşler") romanında aynı sorunu ve anlatım tekniğini daha da başarıyla kullandı. Roman, Devrim'den önce, biri ünlü bir cerrah, ötekisi inançlı bir Bolşevik olan iki kardeşi arasında kalan, bir bestecinin, sanatla siyasal inarıçlar arasındaki ikilemini anlatır.

Fedin, 1959'da, Sovyet Yazarlar Birliği genel sekreterliği görevine, 1971'de ise aynı örgütün baş-

kanlığına atandı ve bu görevini öldüğü yıl olan 1977'ye değin sürdürdü. Ayrıca 1962-1977 arasında Yüksek Sovyet Prezidyumu üyeliği yaptı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Goroda i godı*, 1924, ("Kentler ve Yıllar"); *Bratya*, 1929, ("Kardeşler"); *Sanatoryi Arktur*, 1939; *Pervıye Radosti*, 1945, ("İlk Neşe"); *Kastyor*, 1962.

FEHİM-İ KADİM (1627-1648)

Osmanlı Divan şairi. Üslubu ile Tanzimat dönemi şairlerini etkilemiştir.

Asıl adı Mustafa'dır. İstanbul'da doğdu, Konya yakınlarında Ilgın'da öldü. Tahtakale'de unculuk yapan birinin oğludur. Bu nedenle Uncuzâde diye, kendinden sonra gelen Fehim mahlaslı şairlerden ayırt etmek için de Fehim-i Kadim adıyla anılır. Öğrenimi üstüne bilgi yoktur.

Mısır Valisi Eyüb Paşa'nın yanında kâtiplik görevi ile bulundu. Kudüs, Mekke, Medine'de yaşadı. İçkiye düşkündür diye iftiraya uğradı ve Eyüb Paşa'nın yanından uzaklaştırıldı. Zor durumda kalınca yeniçeri ağalarından Mehmed Ağa'nın yardımı ile Mısır hazinesini İstanbul'a götüren kervana katıldı. Yolda hastalanarak Ilgın'da öldü.

Genç yaşta ölen Fehim'in kendinden önceki Divan şairlerini okuduğu, İran edebiyatını iyi bildiği, özellikle Şirazlı Örfî'ye hayranlık duyduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. *Divan*'ını 17 ya da 18 yaşlarında iken düzenlediği söylenir. *Divan*'ında az sayıda gazel ve kaside ile iki naat vardır. "Ruz-i şeb" redifli ünlü naatına önce Nazım, daha sonra Şeyh Galib ve Keçecizâde İzzet Molla nazireler yazmışlardır. Tanzimat şairlerinden Leskofçalı Galib, Hersekli Arif Hikmet, Yenişehirli Avni ve Namık Kemal, Fehim'in etkisi altında kalmışlar, onun üslubunu taklit etmişlerdir. Fehim'in şiirlerinde, döneminin toplumsal yaşamı ile ilgili dizelere de rastlanır.

• **YAPITLAR:** *Fehim Divanı*, (ö.s.), S.N. Ergun (der.), 1934.

FEIFFER, Jules (1929)

ABD'li karikatürcü ve yazar. Ezik ve sorunlu kişileri kullanarak oluşturduğu gülmeceyi etkin bir toplumsal eleştiriye dönüştürmüştür.

26 Ocak 1929'da New York'ta, Bronx'da doğdu. Daha beş yaşındayken katıldığı bir resim yarışmasında altın madalya alması, lise öğreniminden sıkılınca onu sanat öğrenimine yöneltti. 1947'de New York'ta-

ki Art Students' League'e (Sanat Öğrencileri Birliği) katıldı. 1951'e değin bir yandan bu kuruluşun düzenlediği resim kurslarını izledi, bir yandan da çizgi romancı W. Eisner'in çıkarmakta olduğu *The Spirit* (Ruh) adlı dergide çizer olarak çalıştı. İlk bağımsız yapıtı olan *Clifford*'u bu dergi için hazırladı. 1951'de askere alındı, ABD ordusu için çizgi filmler yapan büroda görevlendirildi. Askerliği bittikten sonra çeşitli işlere girdi çıktı, bu arada karikatürlerini satmaya çalıştı. 1956'da New York yakınlarındaki Greenwich Village'üa çıkan küçük bir dergi olan *Village Voice* (Köyün Sesi), yapıtlarını karşılığını ödemedi yayımlamayı kabul etti. Toplumsal ve siyasal eleştiri ve yorumlardan oluşan bu haftalık çizgi öyküler, ona kısa zamanda büyük bir ün kazandırdı.

Feiffer karikatürcülüğünün yanı sıra yazar olarak da ün yapmıştır. Karikatürlerindeki tiplere yer verdiği danslı bir yergi olan *The Explainers* ("Açıklayıcılar" oyunu 1961'de Şikago'da sahnelenmiş, senaryosunu yazdığı *Carnal Knowledge* ("Cinsel İlişki") adlı film: 1971'de ödül kazanmıştır.

Feiffer askerliği sırasında Munro adlı bir tip yaratmıştır. Dört yaşında olmasına karşın bürokratik bir yanlıgı sonucu askere alınan Munro'nun başından geçenler daha sonra çizgi film olarak gerçekleştirilmiş ve 1961'de Oscar Ödülü kazanmıştır.

Feiffer'in getirdiği yenilik, olumsuz özellikleri olan insanları işlemesidir. Başarısız, ezik, sorunlu, bunalımlı kişilerden oluşan bir dünya yaratmıştır. Bu insanların çevreleriyle ilişkilerinde ortaya çıkan uyuşmazlıklar üstüne kurulu kara, buruk ve yazıya dayanan bir gülmece geliştirmiş, bunu da içinde yaşadığı toplumdaki anlamsız korkuları, yersiz endişeleri dile getirip eleştirmek için kullanmıştır. Gerekli olandan fazlasını içermeyen, yalın bir çizgisi vardır. Karikatürlerinde birbirini izleyen ve yazıyla iç içe olan çizimler kullanarak çizgi romanın anlatım özelliklerinden yararlanmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): Karikatür Kitabı: *Sick, Sick, Sick*, 1958, ("Hasta, Hasta, Hasta"); *Boy, Girl, Boy, Girl*, 1960, ("Oğlan, Kız, Oğlan, Kız"); *The Explainers*, 1962, ("Açıklayıcılar"); *Hold Me*, 1963, ("Tut Beni"); *Passionella and Other Stories*, 1964, ("Passionella ve Başka Öyküler"); *Great Comic Book Heroes*, 1965, ("Büyük Çizgi Roman Kahramanları"); *The Penguin Feiffer*, 1966; *Feiffer's Marriage Manual*, ("Feiffer'in Evlilik Kılavuzu"); *The Unexpurgated Memories of Bernard Mergendeiler*, ("Bernard Mergendeiler'in Sansür Edilmemiş Anıları"). **Oyun:** *The Explainers*, 1961, ("Açıklayıcılar"); *Crawling Arnold*, 1961, ("Sürünen Arnold"); *Little Murders*, 1966, ("Küçük Cinayetler"). **Senaryo:** *Carnal Knowledge*, 1971, ("Cinsel İlişki"). **Roman:** *Harry the Rat with Women*, 1963, ("Fare Harry Kadınlarla").

FEIGL, Herbert (1902)

Avusturya asıllı ABD'li filozof. Anlıgı özdekçi bir yorumla açıklamıştır.

Yükseköğrenimini Viyana'da yapan Feigl, 1920'li yıllarda Viyana Çevresi adıyla bilinen Mantık-

çı Pozitivist akımın içinde yer aldı. ABD'ye gittikten sonra, 1931'den 1940'a değin Iowa Üniversitesi'nde görev yaptı. Berkeley, Columbia, Hawai ve Viyana üniversitelerinde ders verdi. 1940'tan bu yana Minnesota Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür. Çok sayıda kitabın yayın yönetmenliğini yapmış, felsefe dergilerinde çok sayıda makale yayımlamıştır.

Feigl'in en önemli katkısı anlık felsefesi alanındadır. Descartes'ı izleyen İkinci ve Etkileşimci anlık kuramlarına karşı çıkararak anlıksal olayların gerçekte merkezi sinir sistemindeki kimi fiziksel olaylarla özdeş olduğunu savunanlar arasındadır. Bu özdekçi yaklaşım içinde önderlik ettiği görüşe göre, anlıksal olaylar örneğin deneyler, inançlar, istekler ve duygular özdekçi ve ikinci görüşler açısından tarafsız bir anlatımla da dilegetirilebilir. Bu nedenle insanın iç dünyası üstüne söylenenlerin gerçekte kimi özdeksele olaylar üstüne olduğu savını, dilsel düzeyde yadsımak için bir gerekçe bulunmamaktadır. Özdekçi özdeşlik savına karşı öne sürülen bir usamlama, örneğin, "bir mavilik görüyorum" gibi anlıksal bir önermenin "beynimin bir yerinde fiziksel bir olay meydana geliyor" fiziksel önermesiyle özdeş bir anlam taşımadığıdır. Feigl, bu karşı çıkışın geçerli olamayacağını, çünkü Özdekçi özdeşlik savının bir dilsel özdeşlik değil, varlık özdeşliği öne sürdüğünü vurgulayarak, Frege'nin anlam-referans ayrımının gösterdiği gibi anlamları ayrı olan dilegetirilerin özdeş bir referans taşıyabildiklerine değinmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The "Mental" and the "Physical": The Essay and a Postscript*, 1967, ("Anlıksal" ve 'Fiziksel': Yazı ve Bir Sonsöz").
- **BAKINIZ:** D.M. ARMSTRONG, FEYERABEND, SMART.

FEININGER, Lyonel (1871-1956)

Alman asıllı ABD'li ressam. Biçimleri geometrik parçalara böldüğü kendine özgü üslubuyla tanınmıştır.

17 Temmuz 1871'de New York'ta doğdu, 13 Ocak 1956'da aynı kentte öldü. Almanya'dan ABD'ye göç etmiş müzikçi bir anne ve babanın oğluydu. 1887'de müzik öğrenmek için Almanya'ya gitti. Orada plastik sanatlara ilgi duyarak, 1887-1891 arasında Hamburg Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda ve Berlin Akademisi'nde, 1891-1893 arasında da Paris'te Académie Colarossi'de resim öğrenimi gördü. 1908'e değin çeşitli Alman, Fransız ve Amerikan dergilerine karikatürler ve çizgi romanlar çizdi. 1908'de Berlin'e döndüyse de sanatını geliştirmek için birçok kez Paris'e gitti. Bu gezilerde Delaunay gibi Kübistler'le tanıştı ve onların etkisiyle karikatürü bırakarak resim yapmaya başladı. 1913'te *Der blaue Reiter* grubunun Berlin'deki sergisine katıldı. Teknoloji, bilim ve sanatın bireşimine dayanan üslubunun Bauhaus ilkelere uygunluğu 1919 dolaylarında, Gropius tarafından Bauhaus okuluna çağırılmasına yol açtı. Orada

Almanya'nın ilerici (*avant-garde*) ressam, mimar ve heykelticileriyle birlikte çalışmaya başladı. 1919-1933 arasında Bauhaus'da, *Der blaue Reiter* grubunun üyelerinden Kandinsky, Klee ve Jawlenski'yle birlikte *Blaue Vier* (Mavi Dörtler) adlı bir birlik kurdu. Naziler iktidara gelince bir daha dönmek üzere 1936'da Almanya'dan ayrıldı ve ABD'ye giderek New York'a yerleşti. Yağlıboya ve suluboya resimler yaptı. Birçok kişisel sergi açtı ve çeşitli sanat kuruluşlarının başkanlığında bulundu.

Feininger yapıtlarında kırıklı ve köşeli çizgilere, birbirinin içine geçen, kesişen üçgen ve çokgen biçimli saydam renk yüzeylerine yer vermiştir. Resmin iki boyutluluğunu bozmadan yüzeyleri prizma biçiminde parçalara bölmüş, gerek bu parçaları, gerek oluşturduğu ışınal görüntüleri üst üste bindirerek kullanmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Getmeroda* dizisi, 1921, Whitney Amerikan Sanat Müzesi; *Batık Denizi'nde Bir Uskuna*, 1924; *Minoritler Kilisesi*, 1926, Walker Sanat Merkezi, Minneapolis ABD; *Odin Buharlı Gemisi*, 1927, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Mavi Tekne*, 1944, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston.

• **BAKINIZ:** GROPIUS, MARC.

FEIS, Herbert (1893-1972)

ABD'li iktisat tarihçisi. İki dünya savaşının nedenleri ve soğuk savaş dönemine ilişkin araştırmalarıyla tanınmıştır.

7 Haziran 1893'te New York'ta doğdu, 2 Mart 1972'de Florida Eyaleti'nde Winter Park'ta öldü. 1916'da New York Üniversitesi City College'da öğrenimini tamamladıktan sonra 1921'de Harvard Üniversitesi'nden iktisat dalında doktorasını aldı. 1922-1925 arasında Kansas Üniversitesi'nde doçent, 1926-1929 arasında da Cincinnati Üniversitesi'nde bölüm başkanı olarak çalıştı. 1931'den sonra üst düzeyde çeşitli devlet görevleri yaptı.

Feis, 1930'da yayımlanan *Europe, the World's Banker, 1870-1914* ("Avrupa, Dünyanın Bankeri, 1870-1914") adlı ilk önemli yapıtında I.Dünya Savaşı öncesinde Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerden diğer ülkelere sermaye akışının özelliklerini, borçlu duruma düşen ülkelerle alacaklı ülkelerin ilişkilerini ve dış yatırımların niteliğini ele aldı. I.Dünya Savaşı'na yol açan nedenler arasında ülkeler arası iktisadi rekabetin önemine dikkat çekti. 1950-1961 arasında II.Dünya Savaşı tarihini özellikle diplomatik ilişkiler açısından incelediği 5 ciltlik yapıtını yazdı. Pearl Harbour baskınından başlayarak ABD ve Japonya arasında savaşın çıkmasına yol açan süreci, ABD'nin Çin'de izlediği siyaseti, ABD, İngiltere ve SSCB arasında savaş dönemi ilişkilerini, ABD'nin atom bombasını kullanma kararını almasını ve soğuk savaş dönemini ayrıntılarıyla ele aldı. Dizinin *Between War and Peace: The Potsdam Conference* ("Savaş

ve Barış Arasında: Potsdam Konferansı") adlı dördüncü kitabıyla 1961'de Pulitzer Tarih Ödülü'nü kazandı.

II.Dünya Savaşı yıllarında Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevi nedeniyle alınan kararları ve gelişmeleri yakından inceleme olanağı bulan Feis'in kitaplarında resmi hükümet belgelerinden yararlanması başkentte tartışmalara neden olduysa da, kitapları II.Dünya Savaşı dönemine ışık tutan önemli çalışmalar olarak değerlendirildi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Europe, the World's Banker, 1870-1914*, 1930, ("Avrupa, Dünyanın Bankeri, 1870-1914"); *Churchill-Roosevelt-Stalin: The War They Waged and the Peace They Sought*, 1957, ("Churchill-Roosevelt-Stalin; Sürdürdükleri Savaş ve Aradıkları Barış"); *Between War and Peace: The Potsdam Conference*, 1960, ("Savaş ve Barış Arasında: Potsdam Konferansı"); *Japan Subdued: The Atomic Bomb and the End of the Pacific War*, 1961, ("Boyuneğen Japonya; Atom Bombası ve Pasifik Savaşı'nın Sonu").

FEKETE, Lajos (1891-1969)

Macar, tarihçi. Derlediği belgelerle Balkanlar'daki Osmanlı egemenliği döneminin kavranmasına katkıda bulundu.

I.Dünya Savaşı sırasında Osmanlılar'a tutsak olduğu yıllarda Türkçe öğrendi. Bu bilgisini kullanarak Macaristan, Almanya, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerindeki Türkçe belgeleri inceledi. Bir süre Budapeşte'de Macar Devlet Arşivi'nde çalıştı. Daha sonra Budapeşte Üniversitesi'nde Türk tarihi profesörü oldu. 1935'te arşiv uzmanı olarak Türkiye'ye çağrıldı. İstanbul Başbakanlık Arşivi'ndeki belgeler onun önerisine göre sınıflandırıldı. Türk Tarih Kurumu onur üyeliğine seçilen Fekete'ye, ülkesinde Kosuth Ödülü verildi. İncelemelerinin bir bölümü *Levél-tári Közlemények* adlı dergide yayımlandı.

Fekete'nin *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmässigkeit in Ungarn* ("Macaristan'da Türk Egemenliği Döneminde Osmanlı-Türk Diplomasisine Giriş") adlı yapıtı, 1924-1925 yıllarında Zichy Ailesi'nin özel arşivi, Debrecen ve Gyöngyös arşivlerindeki Türkçe toplu belgeler, Dresden, Berlin ve Rákóczi-Aspremont arşivlerinde yaptığı inceleme ve derlemeleri içerir. 1926'da yayımlandığında büyük ilgi uyandıran bu yapıtı, 1932'de basılan ve P.M.Esterházy'nin aile arşivindeki belgelerden oluşan bir diğer yapıt izlemiştir. Bu çalışma, 17.yy Osmanlı-Macar ilişkilerine ışık tutması açısından da ayrı bir değer taşımaktadır.

Fekete'nin Osmanlı tarihine ilişkin araştırmaları ve Türkiye'de arşivcilik konusunda kitapları başta İtalyanca olmak üzere, Türkçe de dahil çeşitli dillerle çevrilmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmässigkeit in Ungarn*, 1926, ("Macaristan'da Türk Egemenliği Döne-

minde Osmanlı-Türk Diplomasine Giriş"); *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*, 1606-1645, 1932, ("Palatinus Miklos Esterházy'nin Arşivindeki Türkçe Belgeler"); *A török leveltáru*, 1937, (Arşiv Meseleleri, 1939) *A Balkán népei a török állam életében*, 1943, ("Türk Devleti'nin Yaşamında Balkan Ulusları"); *Az esztergomi szandzsak 1570. évi adóösszeírása*, 1943, ("Estergon Sancağı'nın 1570 Tarihli Yazı Defteri"); *Budapest a törökök orban*, 1944, ("Türk Devrinde Budapeşte"); *Die Siyakat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, 2 cilt, 1955, ("Türk Mali Yönetiminde Siyakat Yazısı"); *Rechnungsbücher türkischer Finanzstellen in Buda, 1550-1580* (G.Káldy-Nagy ile), 1962, ("Budin'de Türk Maliye Örgütü'nün Hesap Defterleri").

FELEK, Burhan (1889-1982)

Türk, gazeteci. Günlük sorunları anlatan fıkralarıyla tanınmıştır.

Mehmet Burhanettin Felek 11 Mayıs 1889'da İstanbul'da doğdu, 4 Kasım 1982'de aynı yerde öldü. Ortaöğrenimini Ravza-yı Terakki, Üsküdar İdadisi'nde, yükseköğrenimini Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. Evkaf inşaat başkâtipliği, Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği ve lise öğretmenliği yaptı. *Donanma* dergisinde başladığı gazeteciliği 1918'de *Tasviri Efkar* gazetesinde spor ve foto muhabiri olarak sürdürdü. 1924'ten başlayarak *Vatan*, *Millet*, *Yeni Ses*, *Milliyet*, *İsmi*, *Çarınmıyın* ve 1969'dan 1982'ye değin *Milliyet* gazetesinde halkın günlük sorunlarını ve bürokrasiyi eleştiren bir dille anlatan günlük fıkralar yazdı.

Gazetecilik ve yazarlığın yanı sıra sporla da uğraştı. Bir süre futbol hakemliği yaptı. 1907'de Anadolu Kulübü'nü kurdu. 1922'de Ali Sami Yen ve Yusuf Ziya Öniş'le beraber *Türkiye İdman Cemiyetleri* ittifakını oluşturdu. 1924 ve 1928'de kafile başkanı olarak olimpiyatlara katıldı. 1930'da Balkan Oyunları'nı kuran delgeler arasında yer aldı.

Türk Basın Birliği'nin kurucularından olan Felek, 1954'ten ölüncüye değin Gazeteciler Cemiyeti'nin başkanlığını yaptı.

1975'te Gazeteciler Cemiyeti'nce Şeyhül-Muharririn (Yazarların en yaşlısı, kıdemlisi, ustası), Uluslararası Basın Enstitüsü'nce de (IPI) "Basın mesleğinin uluslararası en kıdemli yazarı" seçildi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Hint Masalları*, 1944; *Ademden Bugüne Kadar Büyük Aşklar*, 1944; *Felek I*, 1946; *Felek II*, 1947; *Vatandaş Ahmet Efendi*, 1957, *Yaşadığımız Günler*, 1974.

FELIPE II (1527-1598)

İspanya kralı. Protestanlık'a ve İslam'a karşı Katolik inancının savunucusu olmuş, Hristiyan dünyasını İspanya'nın önderliğinde birleştirmeye çalışmıştır.

II.Felipe (Philip-Filip), 21 Mayıs 1527'de Valladolid'de doğdu, 13 Eylül 1598'de Escorial'de öldü. Babası Habsburg İmparatoru V.Charles, annesi ise Portekiz Kraliçesi Isabella'ydı. 1559'da tahta çıkan Felipe'nin devraldığı devletin siyasal ve toplumsal yapısı oldukça karmaşıktı. İspanya Devleti 1469'da Kastilya ve Aragonya kralıklarının birleşmesiyle oluşmuştu. Kastilya Kraliçesi Isabella ile Aragonya Kralı Ferdinand'ın evliliği İberya Yarımadası'nın bu iki devletini ilk kez İspanya adı altında bir araya getirmişti. İspanya'nın çok büyük bir bölümü yüzyıllarca Arap egemenliğine sahne olmuş ve İberya Yarımadası'nın, Araplar'dan geri alınması uğruna girişilen mücadeleye *Reconquista* (yeniden fetih) adı verilmişti. Ancak bu mücadele sekiz yüzyıl gibi çok uzun bir süre içinde gerçekleşmiş ve bu da İspanyol devlet yapısına derin etkiler yapmıştı. Bu nedenle İspanya kralları devletlerini her zaman Hristiyan dininin savunmasında ön saflarda görmüşler, bu inancı önce Araplar'a ve sonra Osmanlılar'a karşı giriştikleri savaşlarda pekiştirmişlerdir. 16.yy'ın ortalarında beliren Protestan tehlikesine karşı da Katolik inancının bayrağını taşıyan devlet olma iddiaları sürmüştür.

Ferdinand ve Isabella 2 Ocak 1492'de İberya Yarımadası'ndaki son Arap kalesi olan Granada'yı (*Gıcnata*) alınca *Reconquista* tamamlanmış oluyordu. Ancak askeri alandaki bu başarı devletin kuruluşundaki temel bazı sorunları çözmiyordu. Ferdinand ve Isabella'nın kişiliklerinde birleştirilen Kastilya ve Aragonya çok farklı yapılardaydılar.

Kastilya en katı feodal kalıplar içinde yönetiliyor, güçlü bir soylular sınıfı tarıma ve özellikle yün üretimine dayalı bir iktisadi yapıda egemenliğini sürdürüyordu. Aristokrasinin yün tekeli (*Mesta*) tahıl üretiminin gerilemesine yol açıyordu. Ayrıca merkezi devletin kurulmasını destekleyen büyük baronlar siyasal yapı içindeki etkinliklerini koruyorlardı.

Aragonya'da ise, Barcelona kenti etrafında odaklanmış tüccar ağırlıklı ve merkezi yönetime karşı geleneksel ayrıcalıklarını koruyan bir yapı egemendi. Bu iki ana birimden oluşan İspanya'da Kastilya her zaman başı çekecek ve imparatorluk üzerinde egemen olacaktı.

Felipe babası V.Carlos'dan çok geniş ama çöküşün eşiğinde bir imparatorluk devraldı. Avrupa'da Kastilya ve Aragonya, Napoli, Sicilya ve Korsika adaları, Avusturya, Franche Comté ve Felemenk (şimdiki Belçika ve Hollanda), Amerika'da ise Meksika ve Peru bu mirasın parçalarıydı. İspanya İmparatorluğu görünüşte Hristiyan dünyanın en güçlü devletiydi. Ancak babasının sürekli giriştiği savaşlar ve bunlara kaynak sağlamak için başvurduğu borçlan-

İspanya'nın temel sorunları

ma İspanya hazinesini tüketmişti. Özellikle Fransa ile İspanya arasında İtalya'nın denetimi için yapılan savaşlar her iki tarafı da yıpratmıştı. İspanya 1557'de borçlarını ödeyemeyeceğini resmen açıklamıştı. Hazine'nin başlıca gelir kaynağı Kastilya'dan toplanan vergilerdi. Aragonya ayrıcalığı gereği çok düşük bir vergi ödüyor, imparatorluğun sömürgelerinden gelen değerli madenler ise henüz yeterli bir kaynak akımı sağlamıyordu. İmparatorluğun diğer birimlerinden yalnız Felemenk hatırı sayılır bir vergi ödüyordu. Felipe, bu durumda iki seçenek ile karşı karşıya kalıyordu. İmparatorluğun üzerinde merkezi baskı daha da artırılıp tüm imparatorluk topraklarının hazineye eşit ölçüde katkıları sağlanabilirdi. Bu çözüm Aragonya'da ve diğer eyaletlerde ayrıcalıkların ortadan kaldırılması demekti. "Kastilya Çözümü" denilen bu seçeneğin başlıca destekleyicisi Kastilya aristokrasisinin önde gelen üyeleri idi. Başlarında da

Alba Dükü vardı. Buna karşın başka çözüm önerenler de vardı. Bunlara göre İspanya, ancak tüm birimlerin ayrıcalıklarını ödün vermeden uygular, onların haklarına saygı gösterirse ayakta kalabilirdi. Bu görüşü savunlanlara da önderleri Eboli Prensi'nin adından esinlenerek Eboli grubu deniliyordu. Felipe hükümdarlığı süresince bu iki eğilim arasında gidip geldi. Bu kararsızlık aslında imparatorluğun temelindeki çelişkilere çözüm getirememesinden kaynaklanıyordu.

Felipe, önce İspanyol monarşisini merkezileştirme yoluna gitti. Ancak bu merkezileştirme önemli ölçüde biçimseldi. Eyaletlerin ayrıcalıkları imparatorluğun sonuna dek sürdü. Felipe İspanya'da ilk kez bir başkent gereksinimi duydu ve Madrid'i devlet merkezi olarak belirledi. Bu kentte çok karmaşık ve kalabalık bir bürokrasi oluştu. Ayrıca Felipe'nin devletin tüm işlerini bizzat yapma tutkusu işlerin çok yavaş yürümesi demekti. Babası V.Carlos zamanında

II. Felipe ve Osmanlı İmparatorluğu (İnebahtı Savaşı)

7 Ekim 1571'de Osmanlı donanmasıyla Haçlı donanması arasındaki İnebahtı (Lepanto) Savaşı'nda Osmanlı donanması ağır bir yenilgiye uğradı. 16.yy'ın en önemli olaylarından olan bu savaş Osmanlı askeri gücünün yenilmezliği efsanesini yıktı. Yüzyıldan beri Osmanlı donanmasının her sefere çıkışı Akdeniz'de yakından izlenirdi. Bu amaçla tüm Sicilya ve İtalya kıyıları gözcü kuleleriyle, kalelerle donatılmıştı. İnebahtı Savaşı'na değin Akdeniz'de Osmanlı'nın egemenliği sürmüştü. Haçlı donanmasını oluşturmak kolay olmadı. İttifaka katılan devletler, İspanya, Papalık (Vatikan) ve Venedik'ti. Donanma giderlerinin büyük bölümü İspanya hazinesinden karşılanıyordu. Ancak müttefikler arasında derin görüş ayrılıkları vardı. Özellikle Venedik, Doğu Akdeniz'deki ticari çıkarlarını gözetiyor, Osmanlı Devleti'yle ayrı bir antlaşma yapmaya çabalıyordu. II.Felipe Venedik'e karşı kuşku beslediğinden her hareketini yakından izlettiriyordu. Sonunda Venedik, İspanya İmparatorluğu'nun yönetimindeki Sicilya'dan tahıl ithalatını güvence altına aldıktan sonra ittifaka yanaştı. Çünkü Osmanlı Devleti ile savaş demek geleneksel tahıl alım bölgeleri olan Mısır ve Suriye ile ilişkisinin kesilmesi demekti. Ayrıca Haçlı donanmasının komutası konusunda da anlaşmazlıklar vardı. Sonunda Felipe'nin direnmesi üzerine üvey kardeşi Avusturyalı Habsburg soyundan Don Juan komutan ilan edildi. Oluşturulacak donanmanın nerede kullanılacağı konusunda da görüş birliği yoktu. İspanya bu gücün Tunus ve Cezayir'deki Müslümanlar'a karşı gönderilmesini istiyor, Papalık ise Osmanlılar'a doğrudan bir darbe indirilmesini savunuyordu. Ayrıca İspanya'nın eski düşmanı Fransa sürekli gözetilmesi gereken bir tehlike idi. Nihayet 25 Mayıs 1571'de antlaşma gerçekleşti. Bu

antlaşmaya göre Haçlı donanması 200'ü kadirga ve 100'ü destek gemisi olmak üzere 300 parça gemiden oluşacaktı. Bunlar 50.000 piyade ve 4.500 hafif süvari taşıyacaklardı. Donanmanın giderlerinin yarısı İspanya kralı, geri kalanı da Venedik ve Papalık tarafından karşılanacaktı. Siyasi ve lojistik sorunlar aşıldıktan sonra Haçlı donanması 24 Ağustos 1571'de İtalya'nın güneyinde Messina'da bir araya gelebildi.

Bu arada Osmanlı donanması yaz başından beri seferdeydi. Ege ve Adriyatik denizlerindeki ada ve kıyılarda çıkarmalar yapılmıştı. Haçlı ittifakının kurulduğu haberi Haziran ayında alınmasına karşın Girit'teki 60 parça Venedik kadirgasının Messina'ya varması engellenememişti. Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa, Pertev Paşa ve Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa komutasında 200'ü kadirga ve 100'ü çektiri olmak üzere 300 parça gemi vardı. Haçlı donanması, Osmanlı donanmasını 7 Ekim 1571'de İnebahtı körfezinde kısırdı. Manevra olanağını yitiren filo Don Juan'ın üstün komutanlığı karşısında dağıldı. Özellikle Venedikliler'in ağır toplar taşıyan kadirgaları Osmanlı saflarında büyük yıkım yarattılar. Günün bitiminde Osmanlı donanması yok edilmişti. Yalnız Uluç Ali Paşa'nın 30 kadirgası kurtulabildi, gerisi yakıldı ya da tutsak düştü. 30.000 ölü ve yaralı veren Osmanlılar 3.000'de tutsak bıraktılar. Haçlı donanması 10 kadirga yitirdi. 8.000 ölü ve 21.000 yaralı verdi.

İnebahtı'dan sonra Don Juan dini kahraman ilan edildi. Tüm Hristiyan dünyasında kutlama törenleri yapıldı ve İnebahtı zaferi Avrupa'da psikolojik olarak Osmanlı İmparatorluğu karşısında Batı'nın üstünlüğünün başlangıcı olarak değerlendirildi.

hükümetin belli bir merkezi yoktu ve kral sürekli olarak imparatorluğunun topraklarında eyaletten eyalete dolaştığı için bürokrasi sınırlı kalmıştı. Felipe'nin saltanatı bu görünümü tümüyle değiştirdi. Carlos yönetimi döneminde imparatorluğun en yüksek görevlerini İtalyanlar, Almanlar ya da Hollandalılar ellerinde tutuyordu. Felipe ise İspanyollar'a ve özellikle Kastilyalılar'a ağırlık verdi. Bu bir bakıma imparatorluğun "İspanyollaşması" anlamına geliyordu. Felipe devlet yönetiminde de iki danışma konseyine önem verdi. Bunlar doğrudan devletin yürütme işleri ile ilgili devlet konseyi (Consejo de Estado) ve özel olarak hazine ile ilgili hazine konseyi (Consejo de Hacienda) idi. Bunlara ek olarak devletin önde gelenlerinin temsil edildiği meclisler (Cortés) vardı. Bu meclisler tüm eyaletlerde varlıklarını sürdürmelerine karşın Aragonya Cortés'i merkezden görece bağımsız bir konuma sahipti. V.Carlos imparatorluğun tüm topraklarını gezerek bu yörelerin imparatorluğa bağlılıklarını sağlamıştı. Oysa Felipe Madrid dışındaki Escorial sarayına kapanarak imparatorluğu bürokrasi aracılığıyla yönetmeyi amaçlıyordu. Fakat uzun vadede bu imparatorluğun birçok yöresinde "Kastilya baskısı" konusunda sürekli yakınmalara hatta ayaklanmalara yol açtı.

İspanyollar, V.Carlos zamanında Meksika'yı ele geçirmişlerdi. 1518-1521 arasında Hernando Cortes Aztek İmparatorluğu'nu yok ederek Meksika'yı İspanya'ya bağlamıştı. 1531'de Francisco Pizarro Peru'yu İspanyol sömürgelerine kattı. Meksika ve Peru'dan elde edilen altın ve gümüş sürekli İspanya'ya taşınyordu. Felipe tahta çıktığında hazinenin iflas durumunda olması, bu kaynağın dahi İspanyol İmparatorluğu'nun mali açığını kapayamadığını göstermektedir. İspanyollar'ın ilk sömürgecilik girişimleri yağmacılık ve ganimet toplama yolunda gerçekleşmişti. Ancak Felipe'nin tahta çıktığı tarihlerde düzenli madencilik ve tarım işletmeleri yaygınlaştı. İspanyol sömürgecilerinin (*conquistadores*) kullandıkları yöntemler Kızılderili yerlilerin büyük ölçüde kırılmasına yol açıyordu. Bu yöntemlerinin önemlileri *Encomienda* ve *Mita* sistemi denilen emek kullanımıydı. *Encomienda* sisteminde girişimci, devletten belirli sayıda kızılderili kullanma hakkı alıyor ve bu insanları zorla tarım ya da madencilikte çalıştırıyordu. *Mita* ise özellikle madencilikte kullanılıyordu. Her kızılderili yerleşim merkezi, belirli sayıda ve yaşta erkek işçiyi ayrıcalık sahibine teslim etmekle yükümlüydü. Bunlar kuramsal olarak özgür oldukları halde, ödenen ücretin düşüklüğü ve işin zorluğu nedeniyle kölelikten çok az farklı koşullarda çalışıyorlardı. İş koşullarının acımasızlığı ve salgın hastalıklar gerek Meksika gerek Peru'da yerli nüfusun kırılmasına yol açtı.

1570'lerde Güney Amerika'dan değerli maden akımında büyük bir sıçrayış oldu. Bunun nedeni yeni ve çok zengin gümüş yataklarının bulunması ve gümüş madenciliğinde yeni yöntemlerin devreye girmesiydi. Bu gelişmenin sonucu 1580'lerde İspanya'ya gümüş akışı doruğuna ulaştı.

Felipe, 1580'lerde Protestanlık'a karşı yoğun bir saldırıya geçti. Kuzeyde I.Elizabeth İngiltere'si Protestan Avrupa'nın en etkin güçlerinden biri haline gelmişti. İngiltere özellikle denizlerde varlık gösteriyor ve sürekli olarak İspanyol hazine filolarını zarara

uğrattıyordu. Felipe bu duruma son vermek için 1588 yazında İspanya tarihinin en güçlü filosunu hazırlattı ve İngiltere'ye karşı sefere çıktı. Ancak filo kendinden sayıca az olan İngiliz gemilerinin teknik üstünlükleri ve deniz savaşındaki yeni taktikleri karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Buna ek olarak Manş Denizi'nde kötü hava koşulları nedeniyle dağılan 130 gemilik filo, mevcudunun üçte birini yitirerek İspanyol limanlarına dönebildi. İspanya bu yenilgiden sonra Avrupa'daki etkinliğini giderek yitirdi.

Felipe'nin başarısızlığa uğradığı bir başka sorun Felemenk ayaklanmasıdır. İspanya'nın uyguladığı ağır vergiler ve dini baskılar sonucu 1566'da Felemenk'te ayaklanma baş gösterdi. Bu İspanyol eyaletindeki karışıklık 1579'a kadar sürdü ve yörenin ikiye ayrılmasıyla son buldu. Kuzey Felemenk Protestan'dı ve ayaklanmada başı çeken unsurlar özellikle bu yörede odaklaşıyordu. Katoliklik'e karşı Protestan bayrağı altında aristokrasi, burjuvazi, kent ve kır halkı birleşti. Ağır vergiler altında kârları azalan tüccarlar, merkezci "Kastilya Çözümü"nün karşısında yer alan aristokrasi ve vergilerin ezdiği halk kitleleri, bir tür ulusal kurtuluş cephesi kurdular. 1575'te Alba Dükü'nün Ghent kentini yakıp yıkmaya ayaklanmacıların direncini pekiştirdi. Bu gelişmeler Felipe'nin merkezci "Kastilya Çözümü" ile "Federalist" yaklaşım arasında gidip gelmeleriyle ve İspanyol hazinesinin giderek fakirleşmesiyle birlikte yürüdü. Sonunda 1579'da Felemenk'in (Hollanda) Protestan olan kuzeyi İspanya'dan ayrıldı ve güney İspanyol Felemenki (şimdiki Belçika) Katolik kaldı.

İspanya İmparatorluğu artık parlak devrini geride bırakıyordu. Devletin yapısındaki merkez-çevre çelişkisi, İspanya İmparatorluğu'nu temelden sarsıyordu. 1591'de Aragonya ayaklanması büyük güçlüklerle bastırıldı. Güney Amerika'dan gelen gümüş ve altın İspanya'da sürekli tırmanan bir enflasyona neden oldu. 1570'ten sonra İspanya yiyecek maddeleri ithal eder duruma geldi. İspanya İmparatorluğu, Batı Avrupa'daki daha dinamik devletlerin (İngiltere, Hollanda, Fransa) açık pazarı durumuna dönmüştü. İspanyol sanayi ucuz ithal mallarıyla rekabet edemez duruma geldi. İspanyol sömürgeleri giderek merkezden bağımsız iktisadi ilişkiler içine girdiler. Güney Amerika'da önemli bir işgücü açığı ortaya çıktı. Meksika'da 1519'da 11.000.000 olan kızılderili nüfus 1590'lara gelindiğinde 2.000.000'a düşmüştü. Madenler eski verimliliklerini yitirmişlerdi. 1590'larda İspanya'ya 1580'in yarısı kadar gümüş giriyordu. İspanyol hazinesi borçlarını ödeyemez duruma geldi.

Tarihçi Braudel Felipe'yi "ağının ortasında bekleyen bir örümceğe" benzetir. Yarı manastır yarı devlet merkezi olarak yaptırdığı Escorial sarayından hemen hiç çıkmayan Felipe, Peru'dan Amsterdam'a uzanan bir imparatorluğu buradan yönetti. Onun ölümüyle İspanya'nın en güçlü Hristiyan devleti olduğu dönem de kapandı.

• **KAYNAKLAR:** P.Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, 1979; F.Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World, in the Age of Philip II*, 1973; J.H.Elliot, *Imperial Spain, 1469-1716*, 1963.

• **BAKINIZ:** ALBA, CORTES, PIZARRO.

◀ **Güney Amerika ve İspanyol sömürgeciliği**

◀ **Protestanlık'a karşı mücadelesi**

FELIPE V (1683-1746)

**İspanya kralı. İspanya'ya 17. yy'da
yitirdiği gücünü kazandırmıştır.**

19 Aralık 1683'te Versailles'da (Fransa'da) doğdu, 9 Temmuz 1746'da Madrid'te öldü. Fransa kralı XIV. Louis ile İspanya kralı IV. Felipe'nin kızkardeşi Maria Theresa'nın torunudur.

Bourbon soyundan olan Felipe, 1700'de Anjou dükü iken İspanya'nın Habsburg soyundan son kralı II. Carlos tarafından İspanya tahtına varis seçildi. Felipe, Carlos'un ölümünün ardından Ocak 1701'de Versailles'da XIV. Louis tarafından İspanya kralı ilan edildi. Ancak Anjou dükü olarak Fransa tahtı üzerindeki haklarının da süreceğinin açıklanması tarihe İspanya Veraset Savaşları olarak geçen çatışma döneminin başlamasına neden oldu. Avrupa'daki güçler dengesinin Fransa yararına değişmesini istemeyen İngiltere, Avusturya ve Birleşik Eyaletler (Hollanda) Eylül 1701'de olası bir İspanya-Fransa işbirliğine karşı ittifak oluşturdular. Bu ittifak güçleri, Mayıs 1702'de kendini gerçek İspanya kralı ilan eden Avusturya İmparatoru'nun kardeşi Arşidük Charles'ın haklarını savunmak üzere İspanya'ya karşı harekete geçti.

V. Felipe İspanya'ya bağlı İtalyan şehirlerinde başgösteren ayaklanmaları bastırmak üzere İtalya'da iken İngilizler Cebelitarık'ı aldı, Portekiz İspanya'ya savaş ilan etti, İspanya'nın artan savaş giderlerini ve yükümlülüklerini reddeden Katalonya, Valencia ve Aragon, Arşidük Charles adına ayaklandı. Charles, 1705'te Katalonya ve Barcelona'yı aldı. İspanya'ya dönen Felipe 1707'de ittifak güçlerini Madrid'i boşaltmaya zorladı, Valencia ve Aragon'da denetimi sağladı. Felipe'nin Fransızlar ve Kastilyalılar'dan oluşan ordusu 1710'da ittifak ordusunu yenilgiye uğrattı. 1714'te Barcelona geri alındı ve böylelikle 1701-1714 İspanya Veraset Savaşları son buldu. 1713-1715 arasında yapılan ve tümüne Utrecht Antlaşması denilen bir dizi antlaşma ile Avrupalı güçler V.Felipe'yi İspanya kralı olarak tanıdılar. O da Fransa tahtı üzerindeki haklarından vazgeçti, Napoli ve Sicilya Avusturya'ya, Cebelitarık İngiltere'ye bırakıldı.

V.Felipe Veraset sorununun çözülmesinden sonra İspanya'nın askeri ve iktisadi gücünü yeniden kazanması için bir dizi önlem aldı. Ayaklanan İspanya kentlerindeki soyluların ayrıcalıkları kaldırıldı, topraklarına el kondu. Orduda düzenlemeler yapıldı, güçlü bir donanma kuruldu.

Felipe'nin soylulara karşı aldığı önlemlerde sarayın desteği karısı Maria Louisa'nın 1714'te ölümüyle son buldu. İkinci karısı Isabella sarayın yönetimine hakim oldu. Kilise ve soylularla daha ılımlı ilişkiler kurulmasına çalıştı.

Isabella, çocuklarının İspanya tahtı üzerinde yasal hakkı olmadığını bildiğinden yayılmacı bir siyaset izledi. Bu amaçla İtalya'da, Avusturya varlığına karşı çıkan Giulio Alberoni'nin yardımıyla İtalya'ya bir sefer başlatıldı. 1718'de Capo Passero'daki büyük yenilgiye karşın Isabella'nın siyaseti başarı

kazandı. Büyük oğlu Charles 1735'te Napoli ve Sicilya kralı oldu, ortanca oğlu Parma dükü, küçük oğlu da İspanya başpiskoposu oldu.

1724 başlarında oğlu Louis lehine tahttan çekilen V.Felipe, Louis'nin birkaç ay sonra ölmesi üzerine yeniden İspanya tahtına geçti. 1740'larda hastalanarak yatalak oldu. Ardından geçirdiği felç sonucu da öldü. İspanya tahtının tüm hakları ilk evliliğinden hayatta kalan tek çocuğu Ferdinand'a geçti.

• BAKINIZ: EUGENE [Savoie'lı], LOUIS XIV.

Federico Fellini

FELLINI, Federico (1920)

İtalyan sinema yönetmeni. Sinemaya İtalyan Yeni Gerçekçilik (Neo-Realizm) akımının temsilcilerinden biri olarak başlayıp, düş ürünü öğelerle örülüş özgün bir anlatım diline ulaşmıştır.

20 Ocak 1920'de Rimini'de doğdu. Gezgini bir satıcının oğluydu. Okulda parlak bir öğrenci değildi, yetenekli olduğu tek konu resimdi. Yollandığı din okullarından hiçbirinde kalmadı. Daha sonra filmle ilgili de görüleceği gibi, sirkler ve çadır tiyatroları başlıca tutkuları arasındaydı. 1938'de Floransa'ya gitti ve çizgi roman ressamı olarak çalışmaya başladı. Daha sonra Roma'da Hukuk Fakültesi'ne yazıldıysa da polislik, gazetecilik, öykü yazarlığı gibi çeşitli işlerde çalışmayı sürdürdü. O yıllarda Roma'da tanıştığı Aldo Fabrizi (1905), onu sahne sanatlarına ilgi duymaya yöneltti. 1943'te, ilk filmlerinin yıldızı Giulietta Masina ile evlendi.

Fellini'nin sinemaya ilgisi Rossellini'yle tanışmasıyla başladı. 1945'te Rossellini'nin *Roma città aperta* (Roma Açık Şehir), iki yıl sonra da *Paisà* adlı

filmlerinin senaryolarına katkıda bulundu. 1950'de Alberto Lattuada ile birlikte kendi özgün film öyküsü olan *Luci del varietà*'yi ("Varyete Işıkları") çekti.

Yönetmen olarak ilk filmi 1952'de çektiği *Lo sceicco bianco* ("Beyaz Şeyh") oldu. Fellini, 1960'lara değin ilgi görmeyen bu filminin hemen ardından ikinci filmi, *I vitelloni*'yi ("Aylaklar") çekti. Başboş geçirdiği ilk gençlik yıllarını, Yeni Gerçekçilik'e özgü belgeci bir tutum ve sevecen bir bakışla sinemalaştırdığı bu yapıtıyla büyük bir başarı kazandı. 1954'te, ona uluslararası bir ün ve dört Oscar ödülünden ilkinin getirecek olan *La strada*'nın (Sonsuz Sokaklar) çekimine başladı. *Sonsuz Sokaklar*, sirklerde zincir kırarak gösteriler yapan, iriyarı, kaba Zampano (Anthony Quinn) ile dağ köylerinden birinden satın aldığı, küçük, ürkek Gelsomina'nın (G.Masina) başlarından geçenleri anlatır. Zampano ile onun ardı sıra sürüklenen küçük Gelsomina'nın öyküsü, gene çadır tiyatrolarının yaldızlı dünyasını, dağ köylerinin ıssızlığıyla karışık oluşturan sirk ve sirk insanların dokunaklı gösterişliliklerini yansıtır. Seyirci tarafından çok tutulan ve Katolik Kilisesi'nce "gerçek anlamda Hristiyan bir sanat yapıtı" olarak nitelendirilen film, solcu aydınlar tarafından duygu sömürüsü olarak değerlendirildi ve Yeni Gerçekçilik'e ihanet sayıldı. Ertesi yıl Fellini, neredeyse bu eleştirilere bir yanıt niteliğindeki *Il bidone*'yi ("Dolandırıcılar") çekti. Yeni Gerçekçilik'in başarılı bir örneği olan bu karamsar ve saldırgan toplumsal yergi, köyden köye dolaşarak yoksulları soyan küçük dolandırıcılardan kurulu bir çetenin öyküsünü anlatırken, buruk da olsa güldürüyü gene elden bırakmıyordu.

Bunu, başrolünü G.Masina'nın oynadığı *Le notti di Cabiria* ("Cabiria'nın Geceleri") adlı yapım izledi. Bu filmiyle Fellini, ününü pekiştirdiği gibi ikinci bir En İyi Yabancı Film Oscarı daha kazandı.

Ancak yönetmen olarak en büyük başarısı 1960'ta çevirdiği ve sonraki yıllarda bir yaşam biçimine adını veren *La dolce vita* (Tatlı Hayat) oldu. Film, gazeteci Marcello'nun (Marcello Mastroianni) Roma'nın zenginler semti Via Veneto'da villadan villaya, partiden partiye sürüklenerek geçirdiği bir gecenin öyküsüdür. Her türlü yaratıcılığı kösteklenmiş bir sanatçı kimliğindeki Marcello, görülmemiş aşırılıklar, eski tanıdıklar, unutulmuş dostlar, Amerikalı sinema yıldızları, garip aristokratlar, terk edilmiş sevgililer arasında geçen bu gece yolculuğu boyunca bir tür masumluğu arar. *Tatlı Hayat* Fellini'nin güldürüyü karikatüre, karikatürün dozunu da kara gülmeceye vardığı ilk yapıtıdır. Çağdaş bir Roma "freski" oluşturmak üzere, kimi kez yalnızca yüzlerinden yararlandığı, çoğu profesyonel olmayan kalabalık bir oyuncu kadrosunu kullanan Fellini, bu yöntemle sonraki filmlerinde de sıkça başvurdu. Katolik Kilisesi tarafından büyük tepkiyle karşılanan film, 1961 Cannes Film Festivali Ödülü'nü aldı.

1962-1963'te Fellini *Otto e mezzo*'yu ("Sekiz Buçuk") gerçekleştirdi. Bir film yönetmeninin yaşamına ilişkin gerçeklerle düşlerin yaratıcı bir kurguyla anlatılması olan *Otto e Mezzo*, yapı ve içerik olarak kolaycılığa ödün vermeyen bir sanatçı portresiydi. Fellini'nin düşleri, psikoanalitik saptamaları ve "kadınlar", bu özgün sinema evreni içinde yerlerini almışlardı. Film hem Moskova Film Şenliği'nde ödül

kazandı, hem de Fellini'ye üçüncü bir Oscar daha getirdi.

1964'te evli bir kadının (G.Masina) düşlerini konu edinen *Giulietta degli spiriti*'den ("Ruhların Jülyeti") dört yıl sonra Fellini 1960'ların en iddialı yapımına girişti. *Fellini-Satyricon*, Roma İmparatoru Petronius'un son günlerini anlatıyordu. Bu film Fellini'ye kendi düşlerini ve görsel aşırılıklarını eski Roma'ya uyarlama olanağı sağladı. Böylece Fellini sineması giderek belli bir öykünün aktarılması olmaktan da çıkıyor, tek bir kahraman ya da konu çevresinde gelişen bir öyküler dizisinin sineması oluyordu.

Bazılarınca zevksizlik olarak nitelendirilen bu filmi, 1972'de ikinci iddialı yapım *Fellini-Roma* izledi. Film bütünüyle, yönetmenin Roma kentine ilişkin düşlerine, anı ve gözlemlerine dayalı, baş döndürücü bir kurgu-belgeseldi. *Satyricon*'da olduğu gibi gürültü, gösteriş ve zengin bölümlerle, lirik, neredeyse sessiz sedasız denebilecek bölümlerin kurgulanmasından elde edilen bir ritmden yararlanılmıştı. Bu film de tartışmalara yol açtı.

1973'te gerçekleştirdiği *Amarcord* ise Fellini'ye eleştirmenlerin ortak övgüsünü sağlayan bir film oldu. Çocukluğunun geçtiği Rimini'ye dönen Fellini, bir mevsimler döngüsü çerçevesinde kent insanlarının yaşamlarıyla kendi ilk gençlik deneyimlerini ölçülü bir duygusal ve düşgücü örgüsü kurarak iç içe veriyordu. 1976'da bir başka büyük proje olan *Fellini-Casanova* ile cinsel düşgücünün barok evrenini sinemalaştırdı. Fellini, 1979'da *La città della donna* (Kadınlar Kenti) adlı büyük bir yapıyı gerçekleştirdi. Feministler'den, çocukluğundaki hizmetçi kızlara kadar uzanan bir "kadınlar dünyası"nda yolculuk eden kahramanının (M.Mastroianni) düşlerini ve karabasanlarını yeniden yaşamasını konu edinen *Kadınlar Kenti*, Fellini sinemasının özgünlüğünü bir kez daha ortaya koyar. 1983 Venedik Film Şenliği'nde gösterilen son filmi *E la nave va*'da (Ve Gemi Gidiyor) I.Dünya Savaşı arifesinde lüks bir yolcu gemisindeki çeşitli toplum katlarından insanları, kendine özgü alaycı bir dille ve göstermeci öğeleri ustaca kullanarak sergiledi.

Fellini'nin Katolik İtalyan kültürünün mitleri, toplumun düşleri ve karabasanları ile yakından ilgili olan özgün düşgücü evreni, özellikle mizansen, dekor ve sahnelerin duygu yükünün ayarlanması gibi açılardan kusursuzdur. Sinemasının temel özelliği olan aşırılık, çağdaş sinemayı derinden etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Luci del varietà* (A.Lattuada ile), 1950, ("Varyete Işıkları"); *Lo sceicco bianco*, 1952, ("Beyaz Şeyh"); *I vitelloni*, 1953, ("Aylaklar"); *Amore in città*'nin ("Kentte Aşk") bölümü *Un'agenzia matrimoniale*, 1953, ("Evlendirme Bürosu"); *La Strada*, 1954, (Sonsuz Sokaklar); *Il bidone*, 1955, ("Dolandırıcılar"); *Le notti di Cabiria*, 1956, ("Cabiria'nın Geceleri"); *La dolce vita*, 1960, (Tatlı Hayat); *Boccaccio 70*'in bölümü *Le tentazioni del Dottore Antonio*, 1961, ("Doktor Antonio'nun Baştan Çıkarılması"); *Otto e mezzo*, 1962-1963, ("Sekiz Buçuk"); *Giulietta degli spiriti*, 1964, ("Ruhların Jülyeti"); *Histoires extraordinaires*'in bölümü *Toby Dammit*, 1967; *Fellini-Satyricon*, 1968; *I down*s, 1970, ("Palyaçolar"); *Fellini-Roma*, 1972; *Amarcord*, 1973; *Fellini-Casanova*, 1976; *Prova d'orchestra*, 1978, (Orkestra Provası); *La città della donna*, 1979, (Kadınlar Kenti); *E la nave va*, 1983, (Ve Gemi Gidiyor).

◀
La Strada - Sonsuz Sokaklar

Son filmleri

◀
La dolce vita - Tatlı Hayat

- **KAYNAKLAR:** T. Ay (der.), *Becerikli Bozguncu Rimini'li Federico Fellini*, 1984; G. Salachas (der.), *Federico Fellini*, 1963; A. Solmi, *Storia di Federico Fellini*, 1962, (İngilizcesi: *Fellini*, 1967).

FELLOWS, Charles

(1799-1860)

İngiliz, arkeolog. Likya'daki birçok ören yerini saptamıştır.

Nottingham'da doğdu, 8 Kasım 1860'ta Londra'da öldü. Özel öğrenim gördü, 1832'de İtalya ve Yunanistan üstünden Yakındoğu gezilerine başladı. Yolculuğu boyunca eskizler çizdi. Çizimlerinin çoğu ünlü İngiliz yazarı Lord Byron'un *Childe Harold* adlı yapıtında yayımlandı.

1838'de güneybatı Anadolu'da Ksanthos Irmağı (Eşen Çay) vadisinde yer alan Ksanthos kentini buldu. Bugünkü Fethiye-Kaş karayolu üstünde, Kınık köyünün hemen yakınında yer alan bu ören yeri Likya bölgesinin başkentiydi. Fellows, 1839'da bulgularını yayımladı. 1841 ve 1842'de gene aynı yörede araştırmalar yaparak aralarında önemli Likya kentlerinden Tlos'un da bulunduğu on üç Antik yerleşme yeri daha saptadı. 1842'de Likya'daki kazı ve araştırmalarında bulduğu yapıtları İngiltere'ye götürmek için gerekli izni aldı ve yetmiş sekiz kutu heykel, yazıt ve yapı parçalarını British Museum'a götürdü. 1844'te de İÖ 5. ve 6.yy'a ait Harpiller ve Nercidler mezar anıtlarını İngiltere'ye taşıdı. 1845'te bu hizmetleri nedeniyle Sir unvanını aldı.

Likya bölgesinin en büyük dinsel ve idari merkezi olan Ksanthos, İÖ 8. yy'dan İS 7.yy'a değin önemli bir kent olmuştur. Sırasıyla Pers, Yunan, Ptolamaioş, Roma ve Bizans egemenlikleri altında yaşayan kent, Bizans döneminde Piskoposluk merkezi iken İS 7.yy'da Arap akınlarıyla yıkılmış ve terk edilmiştir. Fellows'un kentte sürdürdüğü kazılardan sonra, bu bölge yeniden önem kazanmış, 1881, 1882 ve 1892'de O.Benndorf başkanlığında bir Avusturya heyeti ve 1950'den başlayarak da P.Demargne ve H.Metzger'in başkanlık ettikleri Fransız ekibi tarafından kazılmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *A Journal Written During an Excursion in Asia Minor*, 1839, ("Küçük Asya Yolculuğu Sırasında Yazılmış Bir Günce"); *Lycia*, 1840, ("Likya"); *An Account of Discoveries in Lycia, Being a Journal Kept During a Second Excursion in Asia Minor*, 1841, ("Likya'daki Buluşların Bir Dökümü, Küçük Asya'daki İkinci Yolculuğun Güncesi"); *The Xanthian Marbles*, 1842, ("Ksanthos Mermerleri").

- **KAYNAKLAR:** G.E.Bean, *Lycian Turkey*, 1978; P.Demargne ve H.Metzger, *Xanthos Kılavuzu*, 1966.

- **BAKINIZ:** DEMARGNE, H.METZGER.

FENARİ, M.Şemseddin

(1350 -1431)

Osmanlı din bilgini. Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamıdır.

Molla Şemseddin Mehmed b. Hamza'nın doğum yeri ve yılı tartışmalıdır. Meveaünnehir yakınlarında Fener kasabasında ya da Yenişehir Feneri'nde doğduğu söylenir. 1431 Mart'ında Bursa'da öldü. Bir kaynağa göre Fenari adı, kendisine doğduğu yer nedeniyle değil de, babası Hamza'nın fenerci olması yüzünden verilmiştir.

Çağının ünlü bilginlerinden Alaeddin Esved ile Karaman'da Cemaleddin Aksarayî'den ders gördü. Öğrenimini ilerletmek amacıyla Mısır'a gitti. Şair Ahmedi ve Hekim Hacı Paşa ile birlikte Şeyh Ekmeleddin'in derslerini izledi. Çelebi Sultan Mehmed'in çağrısı üzerine Anadolu'ya döndü.

Bursa Kadılığına atandı, ayrıca oradaki Manastır Medresesi müderrisliğini üstlendi. Bu arada Şeyh Hamideddin Kayseri ile tanışıp onun bilimsel toplanlarında bulundu, ondan tasavvuf öğrendi. 1424'te II.Murad tarafından ilk kez Müftü'l-En'am (Şeyhülislam) olarak fetva makamına getirildi. Altı yıl şeyhülislamlık, kadılık ve müderrislik görevlerini birlikte yürüttü.

Molla Fenari deney bilimlerine karşı sürekli ilgi duymuştur. Taşköprizâde'nin *Şakâ'ikü'n-Numâniye* ("Gelincik Çiçeği") adlı yapıtına göre, Molla Fenari "Toprak, yaşayışları bilgilerine uygun olan bilginlerin etini yemez" Hadis'inin doğru olup olmadığını araştırmak için hocası Alaeddin Esved'in mezarını açtırıp ölüsüne bakmıştır. Molla Fenari'nin çeşitli bilim dallarında Arapça yazdığı yüzü aşkın yapıtı vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Şerhü İsâgüci*, (ö.s.), 1820, ("İsâgüci Yorumu"); *Uveysâü'l-Efkâr fî İhtiyarı Uli'l-Ebsâr*, (ö.s.), 1886, ("Yetkili Kimselerin Tutumları Konusunda Düşünce Örnekleri"); *Aynü'l-Ayân fî Tefsiri'l-Kur'an*, (ö.s.), 1907, ("Kuran'ın Yorumu Konusunda Uzmanların Görüşü"); *Tefsiri'l-Fâtıha*, ("Fatiha Suresi'nin Yorumu"), (Köprülü Kütüphanesi No. 111).

FÉNELON

(1651-1715)

Fransız, tanrıbilimci, düşünür. Dincilik'in savunucularındandır.

François de Salignac de la Mothe-Fénelon, 1 Ağustos 1651'de Périgord'daki Fénelon şatosunda doğdu, 7 Ocak 1715'te Cambrai'de öldü. Fakir düşmüş eski bir soylu ailedendi. Eğitimine Cahors'da başladı. Sonra Paris'te Saint-Sulpice seminerinde tanrıbilim okudu. 1675'te papaz oldu. Protestanlık'tan Katoliklik'e dönen kadınların eğitim gördükleri bir manastırın başına getirildi. 1686'da La Rochelle'de Huguenotlar'ın Katoliklik'e döndürülmeleri için yapılan çalışmalarda görevlendirildi. Burada uygulanan

Fénelon

sert yöntemlere karşı çıktı. 1687'de Paris'teki manastıra döndüğünde kızların eğitimi üzerine, ilerici görüşler içeren, bir kitap yayımladı. Bu başarılarıyla Kral'a yakın bir din adamı olan Bossuet'nin desteğini kazandı, XIV.Louis'nin torununa özel öğretmen olarak görevlendirildi. Fénelon bu sıralarda yaşamını önemli bir biçimde etkileyen Madame de Guyon ile tanıştı. Bu genç ve güzel dul kadın aynı zamanda çok koyu bir dinsel eğitim almıştı. Dine ve Tanrı'ya olan sevgi ve bağlılığını Katoliklik'teki tören ve dualarla yeterince doyuramadığından toplum ve dünya işleriyle ilgisini giderek azaltmış, tüm benliğini Tanrı'ya,

onu düşünmeye adanmıştı. Madame de Guyon'un bu tutumuna, yani kendini istek ve tutkularından arındırarak Tanrı'ya vermek olan Dingincilik'e (*quietisme*), Fénelon da yaklaştı; aralarında, sonraları başkalarının da katıldığı bir topluluk oluşturdular. 1694'te Bossuet, Madame de Guyon'u Meaux'da gözetim altına aldırdı. Fénelon'u, Dingincilik'ten uzaklaştırmak amacıyla 1695'te Cambrai başpiskoposluğuna atadı. Madame de Guyon'u Bossuet'nin saldırısına karşı korumak isteyen Fénelon 1697'de *Les Maximes des Saints* ("Azizlerin Özdeyişleri") adlı bir kitap yayımladı. Bunun üzerine Bossuet Fénelon'a çeşitli suçlamalar yöneltti ve onun saraydan uzaklaştırılmasına, 1699'da da gizemci bir tinselliği savunan bu yapının Papalıkça kara listeye alınmasına neden oldu. Fénelon'un bundan sonraki yaşamı, başpiskopos olarak bulunduğu Cambrai'de sürgün olarak geçmiştir.

Fénelon, kişiliği ve üslubuyla Bossuet'nin tam karşısı olmasına karşın başlangıçta ona hayranlık duymuş ve onun desteğiyle yükselmiştir. Her ikisi de, XIV.Louis'nin saray çevresinde etkili olan, hırslı din adamı kişiliğini örneklerdir. Aralarındaki işbirliğinin sürdüğü dönemlerde, Bossuet'nin isteği üzerine Malebranche'ı eleştiren bir kitap yazmıştır. Descartes'ın etkisinin kesin bir biçimde sürdüğü o dönem Fransası'nda Fénelon'un görüşleri sonradan Malebranche'inkilere yaklaşmıştır. Yine o dönemde Malebranche ve Geulincx gibi düşünürler üzerinde etkili olan Augustinus gizemciliği Fénelon'da da izler bırakmıştır.

Malebranche'a göre evrende olup bitenlerin tek nedeni Tanrı'dır. Ne fiziksel varlıklar ne de tinsel varlıklar nedensel açıdan etkin değildir. Böylece

Hristiyanlık'ta Dingincilik

Dingincilik (quietisme) köken olarak Eski Yunan düşüncesinden gelir. Özellikle Stoacı filozofların benimsediği bir görüş olan kendi kendine egemen olma yetisinin geliştirilmesiyle ilgilidir. Stoacılar'a göre istenç, duygu ve tutkulara egemen olabilir. Bu, doğanın kurulu düzenine uymanın gereği olarak, özenle geliştirilmesi gereken bir yetidir. Doğadaki varlıklar düzene tam bir edilginlikle nasıl uyuyorlarsa insan da isteklerini dizginlemeli, kendini doğanın büyük ve dengeli uyumuna bırakmalıdır.

Bu görüş, Hristiyanlık gizemciliği üzerinde etkili olmuş, 17.yy'da da Dingincilik'in ortaya çıkmasına temel hazırlamıştır. Bu anlamda Dingincilik, dünya olaylarına kayıtsız kalarak Tanrı düşüncesine yönelmek, tutkularından arınmış olarak kendini Tanrı istenciyle bütünleştirmeyi amaçlamaktır. Böylece varılacak, tam bir tinsel dinginliktir (sükunet). Dingincilik'i güden güç, derin bir Tanrı sevgisidir. İspanyol tanrıbilimci Molinos'ta ilk filizleri görülen Hristiyan Dingincilik'i, Madame de Guyon* ile gelişir. Guyon düşüncelerini çeşitli kitaplarında dile getirmiş ve çevresinde özellikle soylu*

ailelerden gelme kadınlardan oluşan bir topluluk oluşturmuş. Fénelon da bu Gizemci akımdan etkilenmiş, Guyon'u desteklemiş ve korumuştur. Hristiyan Dingincilik'i her şeyden el etek çekerek Tanrı düşüncesine dönmeyi gerektirirken, Katoliklik'le de çelişmek durumundaydı. Bu akıma göre yalnızca kilise ve dinsel törenler aradan çıkarılmakla kalmıyor, aynı zamanda, İncil ve İsa da önem ve anlamlarını yitiriyorlardı. Bu eğilimlerden din adına kuşkulanan Bossuet, Guyon'dan, görüşlerini yaymaktan vazgeçmesini istedi. Guyon buna karşı çıkınca 1695'te bir manastıra kapatıldı. 1713'te, Blois'daki malikânesinde sessizce yaşamak koşuluyla salıverildi.*

Dingincilik biçimindeki Gizemci akım İtalya'da, "Piyetizm" adıyla Almanya'da, "Quaker"lar ve İngiltere'de Cambridge Platoncuları arasında yayılmasını sürdürdü. Kurucularının devlet güçleri baskısı altında susturulmuş olmalarından ötürü, bu akımın yayılması ve gelişmesi sınırlı olmuş, sonraları giderek önemi yitirmiştir.

Tanrı
ve
evrensel
us

getirilen katı Belirlenimcilik içinde Tanrı bir evrensel ustur ve doğayı uyumlu bir yapı olarak yaratmıştır. Doğayı bu uyuma göre devindirir. Fénelon, bu ölçüde kesin bir Belirlenimcilik'in sonuçta sınır tanımaz bir Yazgıcılık'a götürdüğünü göstermeye çalışmış; Tanrı'nın bile bu Yazgıcılık'ın elinde bir araç biçimine dönüştüğünü gözönüne sermek istemiştir. Şöyle bir uslamla kullanır: Eğer, Tanrı'nın kendi ussallığı ve yetkinliği gereği, evreni yaratması ve bunu yetkin bir varlık olarak biçimlendirmesi zorunlu ise, bu durumda Tanrı'nın istenç özgürlüğü de, söz konusu değildir. Çünkü, bu verilere göre, o ne kendinden daha az yetkin bir şey yaratabilmek, ne de yaratmadan durabilmek özgürlüğüne sahiptir. Yetkin olan sonsuz da olacağına göre evren, nitelikleri açısından, Tanrı ile karışacak, onunla özdeşleşecektir. Bir başka deyişle, Malebranche'ın düşüncelerinin götürdüğü nokta katı Yazgıcı bir Tüm tanrıçılık'tır. Fénelon, geçerli bir felsefenin istenç özgürlüğüne yer vermesi gerektiğine inanır. Çünkü, ona göre tüm ahlaksal değerlendirmeler, onaylama ve yadsıma eylemleri, cezalandırma, bağışlama gibi eylemler, toplum düzenini, özgürlüğü önden kabul etmeyi gerektirir. Eğer istenç özgür kabul edilmezse, sonuçta tüm kötülüklerin hoş görülme durumu ortaya çıkar.

Bossuet gibi Fénelon da, Descartes'ın Tanrı kanıtlarını temelde benimser ve bunları geliştirmeye, daha da güçlendirmeye çalışır. Tanrı'nın sonsuzluk niteliğini özellikle vurgular. Ona göre bu, Tanrı'nın tekliliğinin ve kendiliğinden varoluşunun temelini oluşturur. Çünkü başka bir yaratıcı varlık daha bulunsaydı, Tanrı ne sonsuz, ne yetkin, ne de kendiliğinden varolan bir varlık olabilirdi. Tanrı'nın tüm bu öznitlikleri bölünmüş olurdu. Fénelon, Tanrı'nın nitelikleri arasına değişmezliği de ekler. Ona göre insandaki istenç özgürlüğü Tanrı'nın yetkin anlamdaki özgürlüğünü yansıtır; us, bilgi ve bilinç Tanrı'ca verilmiştir. İnsanın düşünen varlık (*res cogitans*) olması, onu yaratan Tanrı'nın yetkin bir düşünün varlık oluşunun kanıtıdır. İnsanın us ve bilgisi onun sonsuz anlığının içeriğinden pay alır. Malebranche'a çok yaklaşan bu düşünceler, sonunda Malebranche'ın "Biz her şeyi Tanrı'da görürüz" önermesini onaylamak noktasına ulaşır.

Din
ve
ahlak

Telémaque adlı kitabında krallığın tek başına salt güç oluşunun kötü sonuçlarını ortaya koymaya çalışır: Sarayın, halkın fakirliği pahasına lüks içinde yaşamasını, ulusal gurur bahane edilerek başka ülkelerle savaşmayı, sınırları genişletme çabalarını eleştirir. Fénelon'a göre krallar da Hristiyanlık ilkeleri içinde bulunan ahlak yasalarına uymak durumunda. Siyasal eylemleri bu bağlamda önemli bulur. İyi bir kral, halkın çalışarak kazanılmış bir zenginliğe ulaşmasını sağlayandır.

Kızların eğitilmesinin gerekliliği üzerinde önemle duran Fénelon, ahlakın, ceza korkusuna değil, erdem sevgisine dayandırılması düşüncesini savunmuştur. Ona göre, kızlara yalnız okuma yazma değil, güzel konuşma ve hukuk bilgisi de verilmelidir.

- YAPITLAR (başlıca): *Refutation du système de la nature et de la grâce*, 1687, ("Doğa ve Tanrısal Kayra Dizgesinin Yadsınması"); *Traité de l'éducation des filles*, 1687, ("Kızların Eğitimi Üzerine İnceleme"); *Les Maximes des Saints*, 1697, ("Azizlerin Ödevişleri"); *Telémaque*, 1699;

Traité de l'existence de Dieu, 1712, ("Tanrı'nın Varlığı Üzerine İnceleme").

- KAYNAKLAR: M. Barlano, *Fénelon*, 1950; F. Carcassonne, *Fénelon, L'homme et l'oeuvre*, 1946; J. Goré, *L'itinéraire de Fénelon*, 1957.
- BAKINIZ: AUGUSTINUS, BOSSUET, DESCARTES. MALEBRANCHE.

FENİK, Mümtaz Faik (1904-1974)

Türk, gazeteci. Demokrat Parti'nin yayın organı olan *Zafer* gazetesinin kurucularındandır.

İstanbul'da doğdu, 22 Temmuz 1974'te aynı yerde öldü. 1929'da İstanbul Hukuk Fakültesi'ni, 1934'te de Brüksel İktisat Fakültesi'ni bitirdi. Öğrencilik yıllarında gazeteciliğe ilgi duyan Fenik *Vakit*, *Vatan*, *Tan*, *Cumhuriyet*, *Ulus* vb. gazetelerde çalıştı. *Milliyet* ve *Ulus* gazetelerinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. 1939'da Ankara Radyosu'nda Radyo Gazetesi adlı programı yayımlamaya başladı. 1949'da DP'nin yayın organı olarak çıkan *Zafer* gazetesinin kurucuları arasında yer aldı. Ankara'da yayımlanan gazetenin yazı kadrosunda Samet Ağaoğlu, Fuat Köprülü, Burhan Belge gibi siyaset adamları ve gazeteciler yer alıyordu.

1950-1957 arasında DP Ankara milletvekili olarak TBMM'de görev alan Fenik bir süre *Zafer*'in başyazarlığını da üstlendi. 27 Mayıs 1960 sonrası tutuklanarak öbür DP'lilerle birlikte Yassıada'da yargılanıp hüküm giydi. 1963 affında serbest bırakıldıktan sonra yeniden gazeteciliğe dönüp ölene değin *Son Havadis* gazetesinde başyazarlık yaptı.

- YAPITLAR (başlıca): 1939 *Harbi, Türkiye-İngiltere İttifakı ve Büyük Britanya İmparatorluğu*, 1941.
- BAKINIZ: B.BELGE.

FENMEN, Beatrice (1913)

İngiliz asıllı Türk balerin ve koreograf. Türk balesinin gelişmesine bir eğitimci olarak önemli katkılarda bulunmuştur.

Londra'da doğdu. Evlenmeden önceki soyadı Appleyard'dır. 1915'te ailesiyle birlikte Maidenhead'e gitti. İlk dans derslerini buradaki La Roche dans okulunda aldı. 1927'de Academy of Choreographic Art'a (Koreografi Sanatı Akademisi) girdi. 1930'da Vic-Wells Balesi'nin (şimdi Royal Ballet-Kraliyet Balesi) kurucuları arasına katıldı. 1931-1936 arasında bu topluluğun sahneye koyduğu birçok ünlü balede

Türk Balesinin Kuruluşu

Cumhuriyet'ten sonra Türkiye'de ağırlık kazanan Batılılaşma politikası, özellikle kültür alanında, devletin öncülük ettiği bazı kurumlaşmaları getirmişti. Daha önce Türk kültüründe bir yeri olmayan bale sanatının da, bu bağlamda, devlet eliyle kurulmasına çalışıldı. 1947'de hükümet İngiltere Kraliyet Balesi'nin kurucusu, koreograf Dame Ninette de Valois'ı* Türkiye'ye çağırdı ve bir bale okulunun açılması için araştırmalar yapmasını istedi. Bu çalışmaların sonucunda, 1948'de İstanbul'da Devlet Bale Okulu açıldı ve başına da İngiliz balerin ve bale eğitmeni Joy Newton (1913) getirildi. Okulun eğitim programı tümüyle İngiltere'deki Kraliyet Bale Okulu programı temel alınarak biçimlendirilmişti. Bu okulda eğitmenlik yapmaya başlayan Margaret Graham ve Audrey Knight de Kraliyet Dans Akademisi mezunlarıydılar. 1950'de Devlet Bale Okulu Ankara'ya taşınarak Devlet Konservatuarı'yla birleştirildi ve Bale Bölümü'nün başına, 1951'de Beatrice Appleyard (Fenmen) getirildi. 1954'te onun ayrılmasından sonra yerine gene İngiliz bir balerin ve koreograf olan Molly Lake* geçti. 1974'e değin bu görevde kalan Molly Lake'in eşi Travis Kemp de aynı bölümde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1974'ten sonra Ankara Devlet Konservatuarı Bale Bölümü'nün yöneticiliğini Türkler yapmaya başladı. 1974-1975 arasında İnci Kurşunlu (Tuğ), 1975-1976 arasında Beatrice Fenmen, 1976-1977 arasında Feridun Ulusoy, 1978'de Duygu Varlier, 1983'te de yeniden İnci Kurşunlu bu görevi yürüttüler. İstanbul Konservatuarı'nda Bale Bölümü 1971'de açıldı. Bu bölümün başkanlığına 1974'te gelen Şebnem Aksan, 1982'ye değin bu görevini sürdürdü. 1984'te bölüm başkanlığına Dilek Engin getirildi.

solo rollere çıktı. 1931'de Association of Operatic Dancing'den (şimdi Royal Academy of Dancing-Kraliyet Dans Akademisi) yüksek dereceyle mezun oldu. 1936'da Markova-Dolin Topluluğuna, 1939'da da başbalerin ve koreograf olarak Windmill Tiyatrosu'na katıldı. 1943'te katıldığı bir turnede birçok Ortadoğu kentinde sahneye çıktı. 1945'te İngiltere'ye döndü, çeşitli müzikaller ve revüler için koreografiler hazırladı. 1948-1951 arasında Roma'da Michele Galdieri'nin yanında başkoreograf (*maestra choreografa*) olarak çalıştı. Bu çalışmaları ona Mascherò d'Argento adlı cleştirmenler ödülünü kazandırdı. 1951'de Türkiye'ye geldi ve bir yıl önce Ankara'ya taşınarak Devlet Konservatuarı'yla birleştirilen Devlet Bale Okulu'nun müdürü oldu. 1954'te Mithat Fenmen'le evlendi, Fenmen Bale Stüdyosu adıyla özel bir bale okulu açtı. 1963'te yeniden Konservatuar'ın Bale Bölümü'nün öğretim kadrosuna katıldı. 1975-1976 yıllarında bu bölümün başkanlığını yaptı. 1982'de kendisine Kraliçe II.Elizabeth tarafından Türk balesi-

nin gelişmesindeki hizmetlerinden ötürü Büyük Britanya İmparatorluk Nişanı verildi.

Beatrice Appleyard Fenmen Avrupa çapındaki başarılarının yanı sıra, Türk balesinin kurulması ve geliştirilmesi sürecinde de eğitim çalışmalarıyla önemli bir yer almıştır. Ankara Devlet Konservatuarı Bale Bölümü'nde halen kullanılan Türkçe bir bale tarihi derlemesi de yapmıştır.

FENMEN, Mithat

(1916-1982)

Türk, piyanist ve besteci. Türkiye'de piyano müziğinin gelişmesinde ve tanınmasında rol oynamıştır.

24 Ocak 1916'da İstanbul'da doğdu, 19 Ekim 1982'de Ankara'da öldü. Müzikle yakından ilgili bir aile ortamındayetişti. Dokuz yaşında piyano dersleri almaya başladı. Ortaokul ve lise yılları boyunca müzik etkinliklerini sürdürdü. Bir yandan da yazışma yoluyla ders veren Fransa'daki École Universelle'le ilişki kurarak bestecilik ve armoni öğrendi.

Ortaöğrenimini tamamladığı 1935'te Ankara Halkevi'nde halk önündeki ilk konserini verdi. Aynı yıl Paris'e gitti ve École Normale de Musique'e girdi. Alfred Cortot'dan piyano, Nadia Boulanger'den (1887-1979) bestecilik ve kontrpuan dersleri aldı. 1938'de bu okulu bitirdikten sonra Münih Devlet Konservatuarı'na geçti. Ertesi yıl, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'ye dönmek zorunda kaldı. Ankara Devlet Konservatuarı'na piyano öğretmeni olarak atandı. 1951'de bu kuruluşun müdürlüğüne getirildi. 1954'te İngiliz bale eğitmeni Beatrice Appleyard ile evlenerek görevinden ayrıldı. Eşiyle birlikte Fenmen Bale Stüdyosu'nu kurdu. 1957'de yeniden Devlet Konservatuarı piyano öğretmeni ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası üyesi oldu. Ayrıca, özel piyano ve bestecilik dersleri vermeyi de sürdürdü. 1973'te Ankara Devlet Operası müdürlüğüne getirildi.

Beste çalışmaları da bulunan Fenmen, konser ve resitallerinin yanı sıra, başarılı bir piyano öğretmeni ve müzik yazarı olarak da etkinlik göstermiş, 1949-1953 arasında *Müzik Görüşleri* adlı derginin yayımcılığını yapmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Oda Müziği: Üçlü*, 1938, soprano, klarnet ve flüt için; *İki Parça*, 1940, piyano için. **Orkestra Müziği:** *Balıkçılar*, vks. 1943, Tefik Fikret'in şiiri üstüne; *Konçertino*, 1944, piyano ve orkestra için. **Kitap:** *Piyanistin Kitabı*, 1947; *Nota Okuma Kitabı*, 1953.

FERAİZCİZÂDE MEHMET ŞAKİR (1853-1911)

**Türk gazeteci ve oyun yazarı.
Molière'in oyunlarından Türkçe'ye
yaptığı uyarlamalarla tanınmıştır.**

Bursa'da doğdu, aynı kentte öldü. Baba tarafın-
dan ataları Buharalı'ydı. On iki yaşındayken babası
öldü. Çocukluğu sıkıntı içinde geçti. Önce babasın-
dan, onun ölümünden sonra da Bursa'lı bazı bilgin-
lerden ders alarak Arapça, Farsça ve Fransızca öğren-
di. Hüdavendigâr (Bursa) Vilâyeti Mektûbî Kalemî'ne
memurlukla girdi, daha sonra aynı kalemde müme-
yiz oldu. 1872-1898 arasında *Hüdavendigâr* gazete ve
basımevinde müdürlük, 1892-1897 arasında da Bursa
Mülkiye İdadisi'nde ahlak öğretmeniği yaptı. Ahmed
Vefik Paşa'nın 1879-1882 arasındaki Bursa valiliği
sırasında onun tiyatro çalışmalarına yardımcı oldu.
Bursa'da temsiller veren Fasulyeciyan Kumpanyası'
nın Ermeni oyuncularına telaffuz (diksiyon) ve
edebiyat dersleri verdi. 1883'te Feraizci-zâde Matba-
ası adlı özel bir basımevi kurdu. 1885'ten sonra,
basımevinin iş yapamadığı dönemlerde, 1877'de yaz-
maya başlayıp tamamladığı ve *Menâzır-ül-Letâif* adı
altında topladığı altı komedisini güzel baskı deneme-
leri olarak yayımladı. 1887'de Bursa'da yayımlanan
ilk dergi olan *Nilüfer*'i çıkarmaya başladı. Önce on
beş günlük daha sonra da aylık yayımlanan bu dergi
1891'de 60. sayısından sonra kapatılınca, *Gündoğdu*
adlı başka bir dergi çıkardı. 1902'den 1911'e değin
Kırklareli tahrirat müdürlüğü yaptı. Niğde tahrirat
müdürlüğüne atanınca, görevinden ayrılıp Bursa'ya
döndü.

Feraizcizâde Mehmet Şakir çok yönlü bir yazar-
dır. Bütün Tanzimat yazarları gibi o da, İslam kültürü
ile Batı kültürünü bir arada kavrama, kullanma ve
aralarında bir denge kurma çabası göstermiştir. Özel-
likle *Nilüfer* dergisinde yayımladığı ve felsefeden
gündelik yaşama, edebiyattan son bilimsel gelişmelere
ve yeniden oluşan ahlak değerlerine kadar çeşitli
konulara ilişkin makalelerinde hep bu anlayışı temel
almıştır. Feraizcizâde'nin bilim ve sanat alanındaki
çalışmaları daha çok dil ve tiyatro üstünde toplanır.
Oyunlarının birçoğunda Molière'in etkisi görülmekle
birlikte, kendi kişiliğini koruyabilmiş, Batı'dan aldığı
çerçeve içinde kendi çağının töre ve düşüncelerini,
konuşma dilini de büyük bir ustalıkla kullanarak
aktarmıştır. Ahmed Vefik Paşa'nın da etkisiyle deyim
ve atasözlerine oyunlarında yer vermiş ve oyun
metninin hazırlanış tekniğine birçok yenilikler getir-
miştir. "Sahne" yerine "ma'raz", "perde" yerine
"fasıl", "meclis" yerine ise "bâb" terimlerini yeğle-
miştir. Ayrıca konuşmaların çeşidini belirten birçok
da özel işaret kullanmıştır.

Özellikle Molière'den hareketle yazdığı oyunlar-
da, geleneksel Türk tiyatrosunun çeşitli öğelerini çok
özgün bir biçimde kullanmış ve toplumun en önemli
sorunlarından biri olarak gördüğü boş inançları gü-
lünleştirerek, yozlaşan gelenekleri eleştirmiştir. An-
cak, aynı yöntemle o dönemde yazılan oyunlardan

çok daha yetkin yapıtlar vermesine karşın, Bursa'nın,
kültür merkezi İstanbul'un dışında olması bu yoldaki
verimli çalışmalarının dikkati çekmesini önlemiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): Dilbilim: *Perseng, sarf-ı lisân-ı
Ademî, şükûfe-nisâr-ı zebân-i umumî ve Osmânî*, 1894.
Oyun: *İnatçı yahut Çöçatan*, 1885; *İcab-ı Guvür yahut
İnkılab-ı Muhabbet*, 1885; *Evhâmi*, 1886; *Kırk Yalan
Köse*, 1886; *Yalan Tükendi*, 1886; *Teebhül yahut İlk
Gözağrısı*, 1886.

• **KAYNAKLAR**: C.Kudret, *Feraizci-zâde Mehmet Şakir,
Menâzır-ül-Letâif, güldürücü manzaralar, üçüncü man-
zara, Evhâmi*, 1974.

• **BAKINIZ**: AHMED VEFİK PAŞA, T.FASULYECİ-
YAN, MOLIERE.

FERAZDAK (640 - 733)

**Arap, şair. Emeviler döneminin üç
ünlü yergi şairinden biridir.**

Asıl adı Hammâm b. Gâlib b. Şa'sa'dır. İri
somun anlamına gelen el-Ferazdak lakabıdır. Basra'da
doğdu, orada öldü. Doğum tarihi kesin değildir.
Gençliği hakkındaki bilgiler çok azdır. Halife Muavi-
ye'ye (661-680) bir miras sorunu dolayısıyla yazdığı
tehdit edici şiirler yüzünden halifenin üvey kardeşi
Irak Valisi Ziyad'ın düşmanlığını kazandı ve Basra'
dan ayrılmak zorunda kaldı.

Ferazdak'ın bağlı bulunduğu Mücaşi kabilesi ile
Beni Zühreyl kabilesinin arası açılınca Ferazdak, karşı
kabileden olan ünlü şair Cerir ile bir yergi savaşına
girişti. Bu şiirler *Naka'id* adlı yapıtta toplanmıştır.
Ayrıca Emevi halifelerinden Abdülmelik'ten (685-
705) II. Yezid'e (720-724) kadar başa geçen halifeleri
öven uzun şiirler yazmıştır. *Divan*'ında yergi, kaside,
mersiyelerin yanında açık saçık şiirler de yer alır.
Ferazdak, Ahtal ve Cerir'le birlikte Emevi dönemi
Arap şiirinin önde gelen şairlerindendir. Geniş bir
kelime hazinesine sahiptir. Günlük konuşma diline
mal olmuş şiirleri vardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Divan*, (ö.s.) I. bölüm, R. Boucher
(yay.), 2 cilt, 1870; *Divan*, (ö.s.), II. bölüm, J. Hell (yay.),
2 cilt, 1900-1901; *The Neqa'id of Carir va'l-Farazdak*,
(ö.s.), A.A.Bevan (yay.), 3 cilt, 1905-1912.

• **BAKINIZ**: CERİR.

FERDINAND I (1503-1564)

**Alman imparatoru. Ülkesinde dinsel
barışın yerleşmesine çalışmıştır.**

10 Mart 1503'te İspanya'da Alcalá de Henares'te
doğdu, 25 Temmuz 1564'te Viyana'da öldü. İspanya'
da büyüdü. Büyükbabası I.Maximilian'ın 1519'da

ölmesi üzerine ağabeyi V. Charles [Charles Quint] Alman imparatoru oldu. Ferdinand 1521-1522 yıllarında Avusturya'da Habsburglar'a ait toprakları yönetmekle görevlendirildi. 1526'da eniştesi Bohemya ve Macaristan Kralı II. Louis'nin ölümü üzerine Bohemya ve Macaristan Kralı oldu. 1531'de ağabeyi V.Charles tarafından Roma kralı ilan edildi. Böylece Ferdinand imparatorluğun varisi olmaktaydı.

Ancak V. Charles geleneğe aykırı olarak oğlu Philip'in imparatorluk varisi olmasını isteyince iki kardeşin araları açıldı. 1551'de Ferdinand'ın ölümünden sonra Philip'in başa geçmesi üzerinde anlaşmaya varıldı. Bununla birlikte daha sonra bu anlaşma geçerliğini yitirdi ve Ferdinand'ın oğlu başa geçti.

Alman toplumunda Protestan ve Katolik güçler arasındaki mücadele önemli boyutlara ulaşmıştı. Ferdinand ağabeyi ile Protestan prensler arasında uzlaşma sağlamaya çalıştı. V.Charles, Protestan prensler tarafından 1552'de yenilgiye uğratıldığında Ferdinand araya girerek Passau Antlaşması'nı düzenledi. 1555'te yine onun girişimiyle Protestan prenslere dinsel özgürlük verilmesini kabul eden Augsburg Antlaşması gerçekleşti. V.Charles bu antlaşmaya karşı çıktı ve imparatorluktan çekildi. Ferdinand 1558'de Alman imparatoru (ve Kutsal Roma İmparatoru) oldu. Protestanlar'a yeni haklar vererek ülkesinde dinsel barışın sürmesine çalıştı.

• BAKINIZ: CHARLES V [Charles Quint].

FERDİ TAYFUR (1904-1958)

Türk sinema oyuncusu, yönetmeni ve seslendirme sanatçısı. Özellikle komedi filmlerinin Türkçe seslendirilmesindeki özgün üslubuyla tanınmıştır.

Kilidbahir'de doğdu, İstanbul'da öldü. Lise öğrenimini Almanya'nın Karlsruhe kentinde yaptı. 1931'de *Çanakale Geçilmez* adlı filmde oynadı. 1941'de Muhsin Ertuğrul ile birlikte *Nasrettin Hoca* filmini yönetti. 1946'da, *Senede Bir Gün*, 1947'de *İstiklal Madalyası* ve *Kerim'in Çilesi*'nde hem oyuncu, hem de yönetmen olarak çalıştı. Bu tarihten sonra, İstanbul Radyosu'nda sunucu olarak görev aldı ve sinemayla yalnızca seslendirme konusunda ilgilendi. Birçok filmin seslendirilmesinde birlikte çalıştığı kızkardeşi Adalet Cimcoz da tiyatro eleştirmeni, çevirmen ve seslendirme sanatçısı olarak ün kazandı.

Ferdî Tayfur, özellikle Laurel-Hardy filmlerinin ve Üç Ahabab Çavuşlar, Balıkçı Osman gibi karakterlerin seslendirilmesinde çok özgün ve çetrefil bir Türkçe kullanarak halkın büyük beğenisini kazanmıştı. Yönetmen ve oyuncu olarak fazla başarılı olmamasına karşın dünya sinemasının ünlü komiklerini Türkçeleştirerek bu konuda yeni bir anlayışın yaygınlaşmasını sağlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Filmler: *Çanakale Geçilmez*, 1931; *Nasreddin Hoca* (M.Ertuğrul ile), 1941.

Yönettiği ve Oynadığı Filmler: *Senede Bir Gün*, 1946; *İstiklal Madalyası*, 1947; *Kerim'in Çilesi*, 1947.

FERGUSON, Adam (1723-1816)

İskoç, filozof, tarihçi ve toplumbilimci. Modern sosyolojinin kurucularındandır.

20 Haziran 1723'te Perth'de doğdu, 22 Şubat 1816'da St.Andrews'da öldü. Bir papazın oğludur. İlk eğitimini papaz okulunda babasından gördükten sonra, İskoç gençlerine İngilizce öğreten, Perth Lisesi'ne gitti. 1742'de St. Andrews Üniversitesi'nde matematik, metafizik okudu; Eski Yunan ve Latin düşünürlerini inceledi. Edinburg Üniversitesi'nde tanrıbilim öğrenimi gördü. Burada tanıştığı Blair, Carlyle, Robertson ve Wedderburn gibi düşünürlerle bir tartışma topluluğu oluşturdu. 1745'te, öğrenimini bitirmeden. Fransızlar'a karşı savaşan İskoç Black Watch alayına papaz olarak atandı. Flanders'daki çarpışmalara katıldı. 1757'de papazlığı bırakarak Hollanda'ya gitti, sonra Advocates Library'de kütüphaneci ve yazıcı oldu. Burada, Alan Ramsay'in kurduğu Select Society'ye katıldı ve İskoç düşüncesinin Hume, Robertson, Smith gibi önemli kişileriyle felsefe, edebiyat ve söylev (retorik) tartışmalarına girdi. 1759'da doğal felsefe, 1764'te ahlak felsefesi profesörü oldu. 1774'te görevine ara vererek, genç Chesterfield kontunu eğitmek için Avrupa'ya gitti. 1785'te emekli oldu.

Ferguson'un öğretisinin odağını toplumun insan değerlerini biçimlendirmedeki etkisi oluşturur. İnsanın, toplum kurulmadan önce "doğal durum"da yaşadığı görüşüne katılmaz. Toplumsal bir varlık olan insan, zorunluluk, alışkanlık, dil, aile ve toplum gelenekleri ile koşullanır. Toplamlar sürekli bir gelişme süreci içindedir ve kölecilikten barbarlığa, oradan da uygarlığa geçmişlerdir. Ferguson, toplumlara sürekli devinim sağlayan etkenin yapılarında bulunan çelişki olduğunu belirtmiştir.

Ferguson, Montesquieu'nün devlet anlayışını benimsemekle birlikte, onun üzerinde durmadığı toplum sorunlarını da araştırmıştır. Ona göre, ticarete dayalı toplumlar, ekonomide rekabeti ve yönetim biçimleriyle de savaşı körüklemektedir. Sanayi, ahlak ve bilim alanlarında gelişmeye yol açan bu çelişkiler olumludur. Ferguson da, Montesquieu gibi ülkeler arasındaki ayrımlaşmaları iklim ve coğrafya koşullarına bağlamıştır.

İskoç "Sağduyu Felsefesi" Okulu'na bağlı olan Ferguson, bilincin anlığın en önemli özelliği olduğunu söyler. Hayvanlar için tek etkinlik güdüsü açlık olmasına karşın, insan, bir nesneye ona ilişkin diğer önceki iyi ya da kötü izlenimlerine dayanarak yaklaşır. Yetkinin ya da iyinin soyut biçimi ahlak yasaları ve ahlak biliminin ilkeleridir. İnsan bir nesneyi iyi ya da kötü olarak nitelerken, anlık, insanın o nesneye ilişkin bireysel durumuyla bağlantı kurar. Ferguson, insanın doğal olarak toplumla uyum içinde olduğuna inanır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *An Essay on the History of Civil Society*, 1767, ("Sivil Toplumun Tarihi Üzerine bir Deneme"); *Institutes of Moral Philosophy*, 1769, ("Ahlak Felsefesi Kurumları"); *Principles of Moral and Political Science*, 1792, ("Ahlak ve Siyasal Bilimin İlkeleri").
- **KAYNAKLAR**: V.Cousin, *Cours d'histoire de la Philosophie morale au dix-huitième siècle*, 1839-1840; W.C.Lehmann, *Adam Ferguson and the Beginnings of Modern Sociology*, 1930.

FERİD PAŞA [Damat] (1853-1923)

Osmanlı sadrazamı. Sevr Antlaşması'nı imzalamıştır.

Mehmed Ferid Paşa İstanbul'da doğdu, 6 Ekim 1923'te Fransa'nın Nice kentinde öldü. Şura-yı Devlet (Danıştay) üyelerinden Arnavut asıllı Seyid Hasan İzzet Efendi'nin oğludur. Paris, Berlin, Petersburg ve Londra elçiliklerinde kâtiplik görevinde bulundu. Sultan Abdülmecid'in kızı Mediha Sultan'la evlenerek saraya damat oldu. 1886'da Şura-yı Devlet üyeliğine atandı. 1888'de vezirlik rütbesi aldı. II.Meşrutiyet'in ilanının ardından 1909'da Ayan Meclisi'ne girdi. Bir ara İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişki kurduysa da daha sonra karşı tavrı aldı. Kasım 1911'de İttihat ve Terakki'ye karşı olan çeşitli grupların bir araya gelerek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurmalarında önemli rol oynadı.

İttihat ve Terakki'nin iktidarı döneminde (1913-1918) herhangi bir siyasi etkinliği görülmemeyen Ferid Paşa 4 Mart 1919'da Tefvik Paşa'nın istifası üzerine VI.Mehmed [Vahideddin] tarafından sadrazamlığa atandı. Bu ilk hükümetinde hariciye vekilliğini de üstlenen Ferid Paşa 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine istifa etti. Ancak üç gün sonra ikinci kez sadrazam oldu. Katıldığı Paris Barış Konferansı'ndan bir sonuç elde edilememesi ve hükümet içinde çeşitli uyumsuzlukların ortaya çıkması üzerine 20 Temmuz 1919'da istifa etti.

21 Temmuz 1919'da üçüncü kez sadrazamlık görevine getirilen Ferid Paşa ilk iş olarak Anadolu'da gelişen Kuva-yı Milliye hareketine karşı Kuva-yı İnzibatiye adıyla bir ordu kurmaya girişti. Bu arada Sivas Kongresi kararınca padişaha gönderilen bir telgrafı VI.Mehmed'e ulaştırmaması üzerine hükümet içinde çıkan tartışmalar sonunda 1 Ekim 1919'da istifa etti. Ali Rıza Paşa ve Salih Hulusi Paşa hükümetlerinden sonra 5 Nisan 1920'de dördüncü kez sadrazam oldu. Hemen ardından Anadolu'daki Milli Mücadele hareketine karşı yoğun bir kampanya açarak Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkında idam kararı çıkarttı. 30 Temmuz 1920'de hükümetini yenilemek amacıyla istifa etti. Ertesi gün başlayan beşinci sadrazamlığı döneminde 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'nın hazırlıklarına katıldı. Ancak Anadolu'da Milli Mücadele'nin giderek gelişmesi üzerine Ankara ile İstanbul hükümetlerinin anlaşmalarını isteyen İtilaf Devletleri'nin buna engel olarak gördükleri Ferid Paşa'nın görevden alınması için yaptıkları

baskılar sonucu 17 Ekim 1920'de görevden ayrıldı. 21 Eylül 1922'de ailesi ile birlikte yurt dışına çıkarak Fransa'ya yerleşti.

Beş kez sadrazamlığa getirilmesine karşın bu görevde toplam on üç ay kadar kalan Ferid Paşa kurduğu tüm hükümetlerde hariciye nazırlığını, son iki hükümetinde buna ek olarak harbiye nazırlığını da üstlenmiştir.

- **BAKINIZ**: AHMED TEVFIK PAŞA, MEHMED VI [Vahideddin].

FERİDUN BEY (? - 1583)

Osmanlı tarihçi ve devlet adamı. *Münşeatü's Selâtin* adlı yapıtıyla tanınmıştır.

Ahmed Feridun Bey'in doğduğu yer ve tarih bilinmiyor. 16 Mart 1583'te İstanbul'da öldü. Defterdar Çivizâde Abdullah Çelebi'nin yanında yetişti.

1552'de Sokullu Mehmet Paşa'nın hizmetine girdi. Sokullu'nun güvenini kazanarak uzun süre onun sır kâtipliğini yaptı. Divan kâtipliğine yükselecek 1553'te Kanuni Sultan Süleyman'ın Nahçıvan seferine katıldı. 1566 Zigetvar kuşatmasına da katılarak kendini gösterdi. 1570'te reisülküttaplığa, 1573'te de nişancılığa getirildi. Ocak 1575'te uzun zamandır hazırladığı *Münşeatü's-Selâtin* adlı yapıtını III.Murad'a sundu. Beklediği iltifata kavuşmadığı gibi 10 Nisan 1576'da görevinden alındı. Ağustos 1577'de sancakbeyi olarak Semendire'ye gönderildi. 1581 Şubatı'nda Köstendil sancakbeyi iken merkeze çağrıldı. Yeniden nişancı yapılan Feridun Bey, Rüstem Paşa ile Mihrimah Sultan'ın kızı Ayşe Sultan'la evlendikten bir yıl sonra öldü.

Ünlü yapıtı *Münşeatü's-Selâtin*'de, Osman Gazi'den, III. Murad'a değin hüküm süren padişahlar dönemine ilişkin askeri, siyasi ve idari yazışmalarla padişahlara ait mektupların kopyaları yer almaktadır. Yapıtta ayrıca Osmanlı ordularının bazı seferlerine ait menzilnameler de bulunmaktadır. Her padişaha bir bölüm ayrılmak üzere 11 bölümden oluşan yapıtın aslında tarihçi Selânikî'ye göre 1880 adet belge bulunmaktaydı. Basılmış nüshalarda belge sayısı daha azdır.

Münşeat'ta yer alan ve Osmanlı tarihinin, özellikle ilk dönemleriyle ilgili bazı belgelerin daha sonra sahte olduğu anlaşılmıştır. Feridun Bey, başka münşeatlardaki belgeleri değiştirerek kendi kitabında kullanmıştır. Bütün bunlara karşın yapıt Osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Münşeatü's-Selâtin*, (ö.s.), 2 Cilt, 1848-1849; *Nüzhetü'l-Abbâr der Sefer-i Zigetvar*, (Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine Kitapları No: 1339).

Analitik geometri

gibi temel matematik dallarının kurucuları arasında anılmaktadır.

1629'da, Apollonios'un düzlemde geometrik yer problemleriyle ilgili bir yapıtı üstünde çalışırken, belirli ortak özellikler taşıyan noktaların bulunması anlamında olan geometrik yer problemlerinin çözümünde bir koordinat sistemi yardımıyla cebiri geometriye uygulayabileceğini gören Fermat, Descartes ile aynı zamanda ancak ondan bağımsız olarak analitik geometrinin temel düşüncelerini geliştirmeyi başardı. Ölümünden sonra 1679'da yayımlanan toplu yapıtlarında gün ışığına çıkan bu koordinat sistemi, Descartes'ın 1637'de yayımladığı *Geometrie*'sinde açıkladığı dik kesişen iki eksenli sisteminden farklı olarak tek bir eksenle oluşuyordu. Bu eksen üzerinde seçilen değişmez bir başlangıç noktasından değişkenlerin birincisine verilen değer kadar uzaklıktaki noktadan eksenle belirli bir açı yapan ve ikinci değişkenin değerine eşit uzunlukta bir doğru parçası çiziliyordu. Bu doğru parçasının bitim noktası eğrinin noktalarından birisini veriyordu.

Fermat bu sistemin üç boyutlu bir genellemesine geometrik olarak ulaşamadı ancak 1650'de yazdığı bir makalede tek bilinmeyenli denklemlerin noktayı, iki bilinmeyenlilerin düzlem eğrisini, üç bilinmeyenlilerin ise üç boyutlu uzayda bir yüzeyi belirlediğini ileri sürerek, bilinmeyenlerin sayısının içerdiği geometrik anlama kavramsal düzeyde de olsa açıklık kazandırmayı başardı. Eğri ve denklemleri derecelerine göre de incelemeye girişen ve ikinci derece eğrileri sınıflandıran Fermat bu çalışmaları sırasında türev almakla aynı anlama gelebilen bir algoritma geliştirdi.

Sonsuz-küçükler hesabı

Fermat kendisine sonsuzküçükler hesabının kurucuları arasında bir yer kazandıran çalışmalarının ilki sayılabilecek olan bu algoritmayı Apollonios'un bir problemini çözerken buldu. Apollonios'un "verilen bir doğru parçasını, üzerine kurulacak belirli yükseklikteki dikdörtgenlerin alanlarının oranı en küçük olacak biçimde iki parçaya ayırma" problemini "sözü geçen parçaların çarpımının en büyük olabilmesi" problemine dönüştürerek ikinci dereceden bir denklem elde eden ve bu denklemin çözümlerinin eşit olması gerektiğini gören Fermat, Viete cebiri yardımıyla yürüttüğü algoritmasıyla değişkenin değerini katsayılar cinsinden hesaplayabildi.

► Olasılık kuramı

Sürekli bir eğriye istenilen bir noktadan teğet çizilmeyi başaran Fermat, eğrinin maksimum ve minimum noktalarındaki teğetlerinin yataylığını da buldu, daha açık bir deyişle sonraları Newton'un geliştireceği diferansiyel hesabın hemen hemen bütün temel kavramlarına ulaştı. Yine aynı yıllarda k bir değişmezi, m ve n birer pozitif tamsayıyı göstermek koşuluyla $y^m = kx^n$ biçiminde yazılabilen eğrilerin altında kalan alanları ve benzer eğrilerin bir eksen çevresinde dönmesiyle elde edilen hacimleri hesaplamakta integralle aynı anlamda olan toplama yöntemleri kullandı. Diferansiyel ve integral hesabın öncüsü olan bu bulgularından bazı geometrik biçimlerin ağırlık merkezlerini ve eğrilerin uzunluklarını hesaplamakta yararlandı.

Sayılar kuramı

Fermat'ın matematiğe katkıları arasında en önemlileri sayılar kuramına ilişkin olanlarıdır. Fermat'ın çalışmaları tam sayıların özelliklerini araştıran bağımsız bir matematik dalının kurulmasına,

dahası cebirsel sayılar ve idealler kuramlarının doğuşuna öncülük etmiş, pek çok yeni kavram ve yöntemin geliştirilmesini sağlamıştır.

Fermat verilen bir n pozitif tam sayısının bölenlerinin toplamı olan $\sigma(n)$ büyüklüğünü inceledi ve $\sigma(n) = 2n$, $\sigma(n) = 3n$ ve daha genel olarak $\sigma(a) = \sigma(b) = a + b$ türündeki denklemleri sağlayan tamsayıları araştırdı. $\sigma(x^3) = y^2$ ve $\sigma(x^2) = y^3$ denklemlerinin çözümlerinin bulunması problemini ve bugün Fermat teoremi olarak bilinen $a^p - a$ sayısının p asal sayısına bölündüğünü ileri süren yasaı kanıtsız olarak ortaya attı. $4n + 1$ biçiminde yazılabilen her asal sayının iki tam sayının karelerinin toplamı olarak yazılabileceğini kanıtladı. Fermat sayıları olarak anılan ve sonraları Gauss tarafından çok ilginç özellikler taşıdıkları gösterilen $2^{2^n} + 1$ biçimindeki sayıların asal olduklarını ileri sürdü. Ancak yine kanıtsız olarak ileri sürdüğü bu savın $n = 5$ için yanlış olduğu yaklaşık yüzyıl sonra Euler tarafından gösterilebildi.

Fermat'ın sayılar kuramına ilişkin savları arasında en önemli ve en ünlüsü "Fermat'ın son teoremi" olarak bilinen ve x, y, z ve n birer pozitif tam sayı olmak koşuluyla $x^n + y^n = z^n$ eşitliğinin n 'in 2'den büyük değerleri için çözülemeyeceğini ileri süren teoremdir. Fermat bu teorem için "son derece güzel bir kanıt" bulduğunu yazmışsa da, bu teoremin bugün bile kanıtlanmamış olması Fermat'ın da sözünü ettiği kanıta sahip olmadığı inancını desteklemektedir.

Fermat, sayı kuramına ilişkin bazı kanıtlamalarda "sonsuz iniş" adı verilen matematiksel "tümevarım" ile "olmayana ergi"nin karışımı, bir yöntem kullandı. Bu yöntemde, bir pozitif tam sayılar kümesinin her ögesinin verilen bir P özelliğini taşıdığı kanıtlanmak isteniyorsa, P özelliğini taşımayan bir ögenin varlığı kabul edilir ve matematiksel usavurma yoluyla P özelliğini taşımayan daha küçük bir ögenin de varolduğu gösterilir. Böylece giderek küçülen pozitif tam sayılardan oluşan bir zincir elde edilir ve bu "iniş" in sonunda kümenin en küçük ögesine ulaşılır. Kümenin en küçük ögesinin P özelliğini taşıdığını göstermek ise genellikle kolaydır. Böylece ulaşılan çelişki P özelliğini taşımayan hiçbir sayının bulunmadığı, bir başka deyişle kümenin her ögesinin P özelliğini taşıdığı anlamına gelir.

1654'de Pascal'ın zar oyunlarına ilişkin bir problemi Fermat'ya iletmesiyle başlayan bir yazışma, bu iki matematikçinin olasılık kuramının kurucuları olarak anılmalarına yol açan bir içerik taşıyor. Bir çift zarın 24 kez atılmasından oluşan bir oyunda en az bir kez iki zarın birlikte altı gelmesi üzerine para yatırmanın kârlı olup olmadığı sorusunun çözümünü kapsayan bu yazışmada, istenen sonuçların sayısının olası olan bütün sonuçların sayısına oranından yararlanarak Fermat ve Pascal olasılık hesaplarının bu temel ilkesini ilk kez kullanmış ve 1657'de Christiaan Huygens tarafından geliştirilecek olan yöntemler geliştirmişlerdir.

Fermat'ın fiziksel bir problemle ilgilenmesinin belki de tek nedeni Descartes ile arasındaki uyumsuzluktu. Descartes'ın 1637'de yayımlanan *La Dioptrique*'ini inceleyen ve hem ışığın yoğun ortamda daha hızlı yol aldığına ilişkin önermenin hem de Descartes'ın yansıma ve kırılma yasasının yanlış olduğunu ileri

süren Fermat, 1662'de bu yanlışlığı matematiksel olarak kanıtlamaya girişti. Descartes'ın varsayımının tersine ışığın hızının bulunduğu ortamın yoğunluğuyla ters orantılı olarak değiştiği ve "doğanın en basit ve en hızlı yolları ve araçları seçtiği" postüllarını temel alarak yürüttüğü kanıtının sonunda Descartes'ın kırılma yasasına ulaşmak Fermat için şaşırtıcı oldu.

Fermat, amacının aksine, Descartes'ın kırılma yasasının "en kısa zaman ilkesine" uygunluğunu kanıtlayan bu çalışmasında kendi geliştirdiği maksimum-minimum yöntemlerinden de yararlandı. 1849'da Fizeau bu çalışmada postüla olarak alınan ışık hızının yoğun ortamlarda azaldığı önermesinin doğruluğunu deneysel olarak kanıtladı.

İlk kez ölümünden beş yıl sonra oğlu tarafından *Varia opera* (Toplu Yapıtlar) adıyla yayımlanan çalışmalarında geliştirdiği kavram ve yöntemlerle matematiğin en temel dallarına öncülük etmiş olan hukukçu Fermat'ın matematik tarihinin en başarılı amatörü olduğu konusunda hiçbir kuşku yoktur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Oeuvres de Fermat*, (ö.s.), C. Henry ve P.Tannery (der.), 4 cilt, 1891-1912.
- **BAKINIZ:** APOLLONIOS [Pergeli], DESCARTES, DIOPHANTOS, LEULER, HUYGENS, KUMMER, LEIBNIZ, I.NEWTON, PAPPUS, PASCAL, VIETE.

Enrico Fermi

FERMI, Enrico (1901-1954)

İtalyan asıllı ABD'li fizikçi. İlk zincirleme çekirdek tepkimesini gerçekleştirmiş, atom fiziğine katkılarıyla tanınmıştır.

29 Eylül 1901'de Roma'da doğdu, 28 Kasım 1954'te ABD'nin Illinois Eyaleti'nin Chicago kentinde öldü. Babası İtalyan Demiryolları'nda çalışan bir memur, annesi ise lise öğretmeni idi. Okulda örnek bir öğrenci olan ve 10 yaşından başlayarak yoğun bir biçimde fizik ve matematikle ilgilenen Fermi, babasının iş arkadaşı mühendis A. Amidei'nin de yönlendirmesiyle genç yaşta önemli bir bilgi birikimi edindi.

Kuramsal bilgilerini, daha sonra kendisi gibi kuramsal fizikçi olan okul arkadaşı Enrico Persico ile birlikte ürettiği araçların yardımıyla gerçekleştirdiği deneylerle pekiştirdi. Amidei'nin özendirmesiyle girdiği, Pisa Üniversitesi'ne bağlı Scuola Normale Superiore'nin burs sınavını "Sesin Özellikleri" konulu, neredeyse bir lisansüstü tezi düzeyindeki çalışmasıyla birincilikle kazandı. 1922'de X ışınları üzerine yazdığı tezle Pisa Üniversitesi'nden doktora aldı ve Roma'ya döndü. 1920'lerde İtalya fizikte Ricci-Curbastro ve Levi-Civita gibi ünlü matematikçilerin de katkılarıyla yalnızca görelilik kuramında ileri bir düzeydeydi ve dönemin diğer önemli kuramı olan kuantum fiziğinde önde gelen fizikçilerden yoksundu. Bu nedenle Roma'dayken kişisel çabalarıyla bu alanı öğrenmeye çalışan ve Sommerfeld'in ünlü *Atombau und Spektrellinien*'ini ("Atom Yapısı ve Tayf Çizgileri") okuyan Fermi, bu alanda bilgisini artırmak amacıyla 1922'de bir bursla ilk önce Almanya'ya giderek Göttingen Üniversitesi'nde Max Born ile, daha sonra Hollanda'nın Leiden Üniversitesi'nde Paul Ehrenfest ile birlikte çalıştı. 1924'te İtalya'ya döndükten sonra, 1924-1926 arası Floransa Üniversitesi'nde matematiksel fizik ve kuramsal mekanik dersleri verdi. 1926'da Roma Üniversitesi'ne kuramsal fizik profesörü olarak atanan Fermi, burada denel fizik profesörü olan arkadaşı Rasetti ve genç fizikçilerle yoğun araştırmalara başladı, aynı yıl, bugün Fermi-Dirac istatistiği adıyla bilinen ilk önemli kuramsal çalışmasını yaptı.

1928'de bir amiralin kızıyla evlenen Fermi'nin bu evlilikten iki çocuğu oldu. 1929'da yeni kurulan Accademia d'Italia'nın 30 kurucu üyesi arasında tek fizikçi olarak yer aldı. 1930'lardan başlayarak nükleer fizik konusunda deneysel çalışmalara başlayan Fermi, 1934'te Curie'lerin yapay radyoaktifliği bulmalarından sonra bu alana yönelerek, beta radyoaktifliği kuramını geliştirdi, "yavaş" nötronların etkinliğini açığa çıkardı. Yoğun araştırmalar içinde bulunduğu bu dönemde politik sorunlarla da karşılaşmaya başladı. Faşist yönetimin 1938'de çıkardığı bir ırkçı yasa, karısının Yahudi asıllı olması nedeniyle sorunlar yaratıyordu. Tam bu sırada, nötron bombardımanı aracılığıyla radyoaktiflik üstüne araştırmaları ve yavaş nötronlara ilişkin çalışmaları nedeniyle Nobel Fizik Ödülü'nü kazanınca, ailesi ile birlikte gittiği ödül töreninden sonra 1938 kışında ABD'ye geçerek, 1949'a değin İtalya'ya dönmedi.

ABD'de önce Columbia, daha sonra Chicago Üniversitesi'nde ders veren Fermi 1942'de Chicago'da ilk kez bir zincirleme çekirdek tepkimesini gerçekleştirdi. 1943'te Manhattan Atom Bombası Projesi'nde görev aldı, 1944-1946 arası ABD'nin atom bombası üretme çabalarının yoğun olarak sürdürüldüğü Los Alamos'ta genel danışman olarak bulundu. 1944'te ABD vatandaşlığına geçti, 1945'te de Chicago Üniversitesi'nde Charles H. Swift Üstün Hizmet Profesörlüğü'ne getirildi. Bu dönemde çalışmalarını çekirdek fiziği ve özellikle de nötron fiziği konusunda yoğunlaştıran Fermi 1950'de Royal Society üyeliğine seçildi. Mide kanserine yakalanan Fermi, ölümünden birkaç gün önce kendi adına konan Fermi Ödülü'nü ilk alan fizikçi oldu. Ölümünden sonra 100 numaralı elemente *fermiyum* adı verildi.

Fermi 20.yy'da hem kuramsal hem denel fizik

alanlarında çok değerli katkıları bulunan nadir fizikçilerdendir. Kuramsal fizik alanındaki en önemli çalışmaları Fermi-Dirac istatistiği ve beta radyoaktiflik kuramıdır. Atomaltı parçacıkları fiziği bakımından çok değerli ve özgün bir araştırmalarının yanı sıra, denel fizik alanında da nötron bombardımanının yarattığı yapay radyoaktiflik, yavaş nötronlar ve zincirleme çekirdek tepkimesi gibi çığır açıcı çalışmalar yapmıştır.

Fermi-Dirac istatistiği

Yapay radyoaktiflik "yavaş nötronlar"

Fermi'nin ilk önemli kuramsal çalışması kuantum mekaniği alanında idi. 1920'lerin ortalarında Bohr-Sommerfeld modeline uygun eski kuantum kuramı yerini yeni gelişmekte olan kuantum ve dalga mekaniğine bırakıyordu. 1925'te Pauli kendi adıyla anılan birden fazla elektronun aynı kuantum sayılarına sahip olmasının olanaksızlığını belirten dışarlama ilkesini öne sürünce, Fermi bu ilkenin ışığında yeni bir kuantum istatistiği geliştirdi. Elektronlar gibi, birbirlerinden ayırt edilemeyen parçacıklardan birden fazlasının aynı halde bulunamayacağı sistemlerdeki istatistiksel davranışı irdelleyen bu çalışma Dirac'ın da katkısıyla "fermion" denilen parçacıkların davranışlarına ışık tuttu. Yarım spinli tüm parçacıklar (örneğin elektron, proton, nötron vb parçacıklar) için geçerli olduğu bilinen bu istatistiğe karşılık, Bose-Einstein istatistiği Pauli dışarlama ilkesine uymayan tam spinli parçacıkların (bozonlar) davranışlarını belirler.

Parçacıklar için modern kuantum ve dalga mekaniği Dirac, Pauli ve Heisenberg'in de önemli katkılarıyla yetkinleştirilmiş, kuantum kuramı atomun bütününe ilgilendiren problemlerin hesap yoluyla çözümünü olanaklı kılmıştı. Gerek kuramsal gerek denel fizikte bundan sonraki aşamanın atom çekirdeğinin özelliklerinin incelenmesi olduğunu gören Fermi çekirdek fiziğine yöneldi. Emilio Segrè, ve İtalya dışından Fermi ile çalışmak üzere gelen, daha sonra ünlü birer fizikçi olan Bethe, F. Bloch, E. Teller, H. Bhabha, vb 1920'lerin sonlarına doğru çekirdek fiziği üzerine deneysel çalışmalara başlayan Fermi'ye yardımcı oldular. 1930'lar çekirdek fiziğinde büyük gelişmelere yol açacak buluşların gerçekleştirildiği yıllar oldu.

Beta radyoaktifliği

1930'ların başında C.D. Anderson, Chadwick, Blackett'in çalışmalarıyla pozitron ve nötron keşfedilmiş, çekirdeğin nötron ve protonlardan oluştuğu anlaşılmaya başlanmıştı. Fermi'nin bu dönemdeki en önemli kuramsal çalışması beta radyoaktifliği konusunda oldu. Radyoaktiflikte beta ışınlarının enerjinin korunumu ilkesine uymadığı anlaşıncaya Pauli, yitirildiği sanılan enerjinin çok ufak kütleli, yüksüz bir parçacık tarafından taşındığı savını ileri sürmüş ve bu parçacığa küçük nötron anlamında "nötrino" adını vermişti. Nötrinin varlığı saptanmadığı halde Pauli'nin savı üzerine çalışmaya koyulan Fermi, 1933'te beta radyoaktifliği (bozunumu) kuramını geliştirdi. Beta bozunumunda negatif yüklü bir parçacığın (elektronun) atom çekirdeğinden salınmasıyla çekirdeğin atom numarası artmaktaydı. Fermi, atom numarasındaki bu birimlik artışın, çekirdekteki bir nötronun, bir proton, elektron (beta parçacığı) ve bir de nötrino olmak üzere üç parçacığa dönüştüğünü (bozunum) ileri sürdü. Nötrinin varlığı deneysel olarak 1950'lerde kanıtlandı. Çekirdek fiziğindeki

gelişmeleri etkileyen beta bozunum kuramı Fermi'nin en önemli kuramsal çalışmalarından biri, hatta kimi değerlendirmelere göre kuramsal fiziğe en değerli katkısıdır.

1934'te Joliot-Curie'lerin yapay radyoaktifliği keşfetmeleriyle kararlı çekirdekleri alfa parçacıklarıyla çarpıştırarak radyoaktif izotoplar elde etmek mümkün olmuştu. Bu önemli keşiften sonra denel fiziğe yönelen Fermi yaşamının sonuna değin kuramsal çalışmalardan çok deneysel araştırmalara ağırlık verdi. Fermi'nin bu yönelişini, bu yüzyılın en ünlü denel fizikçilerinden Rutherford şöyle karşıladı: "Kuramsal fizikten kaçışınızı kutlarım. Kendinize iyi bir hareket yönü seçmiş bulunuyorsunuz."

Yapay radyoaktiflikle ilgili çalışmalarına başlarken Fermi, çarpışma sırasında çekirdeğin pozitif yükü tarafından itilmeyecekleri için, elektrik yüklü alfa parçacıkları yerine yüksüz nötronları kullanmanın daha etkili olacağını düşündü. Çalışma arkadaşlarıyla birlikte, nötron bombardımanıyla yapay radyoaktiflik elde etmek amacıyla periyodik cetveldeki tüm elementleri inceleyerek, nötronla çarpışma sonucu çıkan ürünleri kimyasal yöntemlerle incelediler. 1934'ün Mart'ında ilk kez fluorun nötronla bombardımanı sırasında zayıf bir radyoaktif elde eden Fermi, ilk araştırmasının sonunda incelediği 63 elementin 37'sinde radyoaktifliğe rastladı. Fermi ve arkadaşları bu araştırmalarında çok önemli iki olguya karşılaştılar. Birincisi, çarpışmalarda "yavaş" nötronların çok etkili olduğunu bulmaları, ikincisi ise uranyumun bombardımanı sırasında elde ettikleri sonuçlardı.

Fermi ve araştırma grubu 1935'te hiç beklemedikleri bir sonuç elde etmişlerdi: Hidrojen içeren maddelerin (örneğin su ya da parafin) içinden geçirilen nötronlar yapay radyoaktiflik elde etmekte daha etkili oluyordu. Fermi bu olgunun, hidrojen atomlarıyla esnek çarpışma yapan nötronların yavaşlamalarından kaynaklandığını ileri sürdü; yavaşlayan nötronlar bombardıman ettikleri çekirdeğin içinde, hızlı nötronlara göre daha uzun bir süre kalabiliyor, dolayısıyla daha etkili olabiliyordu. Böylelikle ortaya çıkan "yavaş" ya da "termal" nötron olgusu, nükleer tepkimelerin hızının nasıl denetlenebileceği konusunda bir ipucu vererek, atom pili çalışmalarına ışık tuttu.

Yapay radyoaktiflik konusundaki araştırmaları sırasında Fermi ve arkadaşlarının karşılaştıkları önemli bir ikinci olay uranyumun bombardımanı ile elde edilen sonuçlarla ilgiliydi. Bu deneyin sonuçlarını değerlendirirken Fermi'nin çalışma arkadaşları uranyumun bombardımanı sırasında bir nötron soğurarak atom numarasındaki bir artışla yeni ve yapay bir elemente dönüştüğünü düşünmüşlerdi. Oysa 1938'de Almanya'da O. Hahn, L. Meitner ve F. Strassman'ın gösterdikleri gibi, uranyumun yavaş nötronlarla bombardımanı sonucu çekirdek parçalanması (filyon) gerçekleşiyor ve ortaya baryum, kripton ve başka parçalanma ürünleri çıkıyordu. Daha sonra bu deneyleri değerlendirirken Fermi, uranyumun bombardımanıyla elde ettikleri sonucun bir parçalanma olayı olabileceğini düşünecek "düşlem gücünden" yoksun olduklarını belirtmişse de, ABD'deki çalışmalarıyla bu alanın öncüsü olduğunu kanıtlamıştır.

Fermi, Hahn ve arkadaşlarının filyon olayını gerçekleştirdiklerini ABD'ye yerleşip Columbia'da

ders vermeye başladığında, New York'u ziyaret eden N.Bohr'dan öğrendi. Daha önce Rutherford'un çalışmaları atom çekirdeğini parçalayarak enerji elde edilebileceğini göstermişti. Ancak bu enerjinin çok az olacağı sanılıyordu. Uranyumun parçalanması ise, kendiliğinden sürebilen bir zincirleme tepkimesinin olanaklılığını gösteriyordu; bir nötronun bir uranyum çekirdeğini ikiye bölmekle kalmayıp, kendisi gibi birkaç nötronu daha ortaya çıkarması olasılığı vardı. Bu durumda tepkime kendiliğinden sürecek ve belki de büyük bir patlamayla son bulacaktı. Bu nedenle Bohr'un getirdiği bu haber büyük bir ilgi uyandırdı ve kısa zamanda fizikçiler zincirleme bir nükleer tepkimeyi gerçekleştirebilmek için yoğun çalışmalara başladılar. Kısa bir süre sonra, uranyumun parçalanmasıyla ikiden fazla nötron ortaya çıktığı ve bundan yararlanarak enerji üreten atom "pilleri", reaktörleri ve hatta atom bombası yapılabileceği anlaşıldı. Einstein'ın bir mektupla ABD Başkanı Roosevelt'i, Almanların bir atom bombası üretebileceği ve dolayısıyla ABD'nin de girişimde bulunması gerektiği konusunda uyarmasıyla mali destek bulan Fermi ve arkadaşları, ilk atom reaktörünü gerçekleştirmek amacıyla Chicago Üniversitesi'nde yoğun bir çalışma yaptılar. 2 Aralık 1942'de de ilk kez, 40 dakika süreyle, maksimum gücü yarım watt olan bir zincirleme çekirdek tepkimesi elde ettiler. Nükleer çağı başlatan bu olayı Chicago Üniversitesi rektörü şöyle duyurdu: "İtalyan denizci Yeni Dünya'ya vardı!"

Fermi 1946'ya değin ABD'de atom bombası üretmek amacıyla yürütülen Manhattan Projesi ve Los Alamos'taki çalışmalarla ilgilendi. Atom bombasında kullanılan ve uranyum-238'e göre doğada daha az rastlanan uranyum -235'in atom bombası üretmeye yetecek miktarda ayrıştırılması sorunuyla karşılaşılınca yerine yapay olarak elde edilen plutonyumu (94. element) önerdi. Plutonyum üretiminde de etkin bir rol oynadı. Japonya'ya atılan iki bombadan Hiroşima'ya atılan uranyum -235, Nagasaki'de patlatılan ise plutonyum bombasıydı.

Savaş sonrasında Fermi, çekirdek fiziğinin artık olgunlaşmaya başladığını görerek daha yeni ve önemli bulduğu yüksek enerji fiziğine yöneldi ve kısa zamanda bu alanda da önemli çalışmalar yaptı. Özellikle pilon- nükleon saçılması üzerindeki araştırması çok verimli oldu. Bu deneysel çalışmasının yanı sıra, kuramsal araştırmalarını da sürdürerek kozmik ışınların kaynağı konusunda bir kuram geliştirdi. Yüksek enerjili parçacıkların çarpışmasını inceleyerek, bu konuda istatistiksel bir yöntem önerdi.

Fermi, gerek kuramsal gerek denel fiziğe aynı derecede önemli katkıları olan çok az sayıda bilim adamından biri olarak 20.yy fiziğinde önemli bir yere sahiptir. İlk zincirleme çekirdek tepkimesini gerçekleştiren de nükleer çağın öncülerinden sayılır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Collected Papers*, 2 cilt, 1962-1965, ("Toplu Yapıtlar") (der E.Segré, E.Amaldi, H.L. Anderson, E.Persico, F.Rasetti, C.S.Smith, ve A.Wattenberg).

• **KAYNAKLAR**: L.Fermi, *Atoms in the Family*, 1954; P.Latil, *Enrico Fermi; the Man and his Theories*, 1965; E.Segré, *Enrico Fermi, Physicist*, 1970.

• **BAKINIZ**: C.D. ANDERSON, BLACKETT, BOHR, BORN, S.N. BOSE, BOTHE, BROGLIE, CHAD-

WICK, O. CHAMBERLAIN, DIRAC, EINSTEIN, HAHN, HEISENBERG, I. ve J.F. JOLIO-CURIE, MEITNER, OPPENHEIMER, PAULI, RUTHERFORD, SCHRÖDINGER, SEGRÉ, SOMMERFELD, YUKAVA.

FERNANDEL (1903-1971)

Fransız sinema oyuncusu. Don Camillo tipini başarıyla canlandırmıştır.

◀
**ilk
zincirleme
çekirdek
tepkimesi**

8 Mayıs 1903'te Marsilya'da doğdu, 1971'de öldü. Asıl adı Fernand-Joseph-Désiré-Constantin'dir. Babası hem bir manav dükkânı işletiyor hem de yarı profesyonel olarak müzikhollerde çalışıyordu. Fernandel çocuk yaşında sahneye çıktı, daha sonra amatör bir oyuncu ve şarkıcı olarak sahne yaşamını sürdürdü. Bu arada, yaşamını kazanabilmek için çeşitli işlerde çalıştı. 1922'de profesyonel olduktan kısa bir süre sonra vodvil, operet ve müzikhol alanında üne kavuştu. İlk filmini 1930'da çevirdi. Ülke çapında tanınan bir sinema oyuncusu olana dek pek çok yapımda küçük roller üstlendi. Maupassant'dan uyarlanan *Le Rosier de Madame Husson* ("Madam Husson'un Gül Ağacı") filmindeki ciddi rolü ona şöhretin kapısını araladı. Daha sonra çevirdiği *Angèle*'de üstlendiği bir başka ciddi ve patetik rol de başarıyı perçinledi.

Zaman zaman başka ciddi rollerde de göründüyse de, sinemadaki asıl ününü oynadığı yüzü aşkın güldürü filmine borçludur. Uzun yıllar yalnız Fransa'nın en ünlü güldürü sanatçısı olmakla kalmadı, tüm ülkelerde izleyicinin beğenisini kazandı. En tanınmış filmleri Guareschi'nin yapıtlarından çeşitlenen "Don Camillo" dizisinde gerçekleştirdikleridir. Bu filmlerin konusunu, kasabanın komünist belediye başkanı ile sürekli çatışma içindeki Katolik papazı Don Camillo'nun serüvenleri oluşturunuyordu. Dizinin son bölümü olacağını söylediği bir Don Camillo filmi daha çevirdiği sırada akciğer kanserinden öldü.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Le Blanc et le Noir*, 1931, ("Beyaz ve Kara"); *Paris-Beguine*, 1931; *Le Rosier de Madame Husson*, 1932, ("Madam Husson'un Gül Ağacı"); *Josette*, 1936; *François I*, 1937; *Regain*, 1937, ("Hasat"); *Un carnet de bal*, 1937, (Bir Balo Defteri); *Fric-Frac*, 1939; *Un chapeau de paille d'Italie*, 1940, ("İtalyan Hasır Şapkası"); *L'auberge rouge*, 1951, ("Kızıl Han"); *Topaze*, 1951; *Le petit monde de Don Camillo*, 1952, ("Don Camillo'nun Küçük Alemi"); *Le fruit défendu*, 1952, ("Yasak Meyve"); *L'ennemi public No.1*, 1953, ("Bir Numaralı Halk Düşmanı"); *Le retour de Don Camillo*, 1953, ("Don Camillo'nun Dönüşü"); *Le mouton à cinq pattes*, 1954, ("Beş Ayaklı Koyun"); *La vache et le prisonnier*, 1959, (İnek ve Ben); *Don Camillo monseigneur*, 1962; *La cuisine à beurre*, 1963, (Tereyağlı Mutfak); *Don Camillo à Moscou*, 1965, (Don Camillo Moskova'da); *L'homme à la buick*, ("Buick'li Adam"); *Heureux qui comme Ulysse*, 1970, ("Ne Mutlu Ulis Gibi").

FERNANDEZ, Emilio (1904)

Meksikalı yönetmen ve sinema oyuncusu. Meksika sinemasının uluslararası düzeyde en tanınmış temsilcilerindendir.

26 Mart 1904'te Hondo yakınlarında El Seco'da doğdu. İspanyol-Meksikalı bir baba ile Kızılderili bir annenin çocuğuydu. 19 yaşında Meksika'daki devrimci eylemlere katıldı. 1923'te yirmi yıl hapse mahkûm oldu ve ABD'ye kaçtı. 1933'teki affa değin Hollywood'da küçük roller üstlenerek yaşamını sürdürdü.

Ülkesine döndüğünde birkaç filmde önemli rollerde görüldükten sonra 1940'ların başında yönetmenliğe başladı. Arka arkaya kazandığı uluslararası ödüllerle Meksika sinemasının dünyada tanınmasını sağladı. *Maria Candelaria* adlı filmi Cannes, *La Perla* (İnci) adlı filmi ise San Sebastian şenliklerinde büyük ödül kazandı.

Yapıtlarında kesin çizgili çelişkiler, dramatik kompozisyonlar ve çarpıcı bir üslup egemendir. Kendi yaşamından ve Meksika'nın toplumsal koşullarından kaynaklanan temaları ele aldığı filmlerinde Ayzenştayn etkisi belirgindir. Meksika köylüsünü idealize ederken maniyerist ve estetikçi bir tutumdan da kurtulamamıştır. 1950'lerde filmlerinin çarpıcı özelliklerini ve güçlerini yitirmeye başlaması ve eskisi kadar ilgi görmemesi üzerine yeniden oyunculuğa dönmüş ve çeşitli ABD yapımlarında rol almıştır.

1984'te Cannes Film Şenliği'nde gösterilen John Huston'un *Under the Volcano* (Volkan'ın Altında) filmindeki kompozisyonu ile dikkatleri yeniden üzerine çekmiştir. Fernandez yönettiği filmlerin çoğunun senaryosunun yazımına da katılmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Yönettiği Filmler: *La Isla de la Pasión*, 1941, ("Tutku Adası"); *Maria Candelaria*, 1943; *La Perla*, 1946, ("İnci"); *The Torch*, 1950, ("Meşale"); *La Red*, 1953, ("Ağ"); *Una Cita da Amor*, 1956, ("Aşk Kenti"); *A Loyal Soldier of Pancho Villa*, 1966, ("Pancho Villa'nın Sadık Bir Askeri"); *Zona Roja*, 1976.

• **BAKINIZ:** AYZENŞTAYN.

FERNANDO V (1452-1516)

Kastilya, Aragon, Sicilya ve Napoli kralı. İspanyol birliğinin oluşmasının ve güçlü bir imparatorluğun temellerini atmıştır.

V.Fernando adıyla Kastilya kralı, II.Fernando adıyla Aragon ve Sicilya kralı ve III.Fernando adıyla Napoli kralı olan Fernando 10 Mart 1452'de Aragon'da (İspanya'da) Sos'ta doğdu, 23 Ocak 1516'da Extremadura bölgesinde (İspanya'da) Madrigalejo'da

öldü. Aragon ve Sicilya kralı II.Juan'ın oğludur. 1469'da Kastilya tahtının varisi Isabella ile evlendi.

Fernando 1474'te Kastilya kralı IV.Henri'nin ölümüyle Kastilya kralı, 1479'da babasının ölümüyle de Aragon ve Sicilya kralı oldu. İspanya'nın iki büyük krallığı olan Aragon ve Kastilya'nın bağımsızlıklarını korumakla birlikte, Fernando'nun yönetiminde birleşmesi İspanya'da birlik ve merkezi bir yönetim kurulması yolunda önemli bir adım oldu.

Kastilya'da krallık gücünün pekiştirilmesi amacıyla soyluların ayrıcalıkları kısıtlandı, servetlerine el kondu, kent polisleri (Hermadat) devlet polisi haline dönüştürüldü. 1478'de krallık yönetiminde yeniden canlandırılan Engizisyon, Fernando'nun elinde özellikle Hristiyanlık'ı kabul etmiş ve varlıklı Yahudiler'in yargılanmasında ve vergiye bağlanmasında önemli bir araca dönüştü. 1482'de Papa ile yapılan bir antlaşma ile Roma'nın İspanyol kilisesi üzerindeki gücü kısıtlandı, Fernando ile Isabella Kastilya'daki tüm dini merkezlerin denetimini ele geçirdiler. Kastilya Meclisi (Cortes) ve hükümet de krallık denetimine boyun eğdi, 1488-1497 döneminde meclis toplantıları askıya alındı. Soylulardan oluşan ve görevi krala danışmanlık yapmak olan kraliyet konsülü hukukçuların ağırlıkta olduğu bürokratik bir yapıya dönüştürüldü. Mali yapı yeniden düzenlendi, korumacı bir ticaret politikası benimsendi, sığır yetiştiriciliği ve yünlü dokumacılık özendirildi. Aragon'da ise soyluların gücünün fazlalığı nedeni ile, yerel başkaldırıların Engizisyon aracılığı ile bastırılması, krallık denetimini sağlanması için atılan tek adım oldu.

Yayılmacı bir dış politika izleyen Fernando 1481'de Granada'daki Müslüman topraklarına başlattığı seferi 1492'de başarıyla sonuçlandırdı. Aynı yıl Kastilya'daki Yahudiler ülkeden tümüyle sürüldü ve Kristof Kolomb'un denizasırları planları için destek sağlandı. Tüm bu gelişmeler üzerine Papa VI.Alexander 1494'te Fernando ve Isabella'ya "katolik hükümdarlar" unvanını verdi.

1493'te Fransa kralı VIII.Charles'in İtalya seferini desteklemek koşuluyla Fransa'dan Roussillon ve Cerdagne'ı (şimdi Fransa'da Doğu Pireneler Eyaleti) alan Fernando sözünü tutmadı ve Charles'a karşı koyan İtalyan kentlerini destekledi. 1500'de Napoli'yi kuşatmış Fransız güçlerinin art arda yenilgiye uğratılmasıyla 1504'te Napoli de İspanya'nın egemenliğine girdi. Böylelikle tüm Batı Akdeniz'de İspanyol üstünlüğü kurulmuş oldu.

1504'te Isabella'nın ölümü Fernando'nun Kastilya'daki durumunu sarstı. 1506'da tahtın varisi kızı Joanna ile kocası Güzel Felipe'nin tahttaki haklarını kabul etmek zorunda kalan Fernando, Villafavila Antlaşması ile Felipe'nin Kastilya krallığını tanıdı ve kendisi de kral naibi oldu. Fakat aynı yıl Felipe'nin ölmesiyle Kastilya krallığı yeniden denetimine girdi.

Fernando yaşamının son yıllarında Kuzey Afrika'daki Müslüman kentlerine yönelik fetihlere ve İspanya'nın iç bütünlüğünü sağlamaya ağırlık verdi. 1509'da Oran, 1510'da Bicaie ve 1511'de Trablus alındı. 1512'de Navarra'nın alınmasıyla Pireneler'den Cebelitarık'a kadar İspanya'nın iç bütünlüğü sağlanmış oldu.

• **KAYNAKLAR:** R.Del Arco, *Fernando el Católico*,

artifice de la España imperial, 1939; W.M.Prescott, *History of the Reign of Ferdinand and Isabella, the Catholic of Spain*, 1846; J.Vincens Vices, *Fernando el Católico, príncipe de Aragón, rey de Sicilia (1452-1478)*, 1951.

• **BAKINIZ:** ISABELLA I [Katolik].

ERNEL, Jean François (1497-1558)

Fransız, hekim, matematik ve astro-
nomi bilgini. Fizyoloji ve patolojinin
gelişmesine katkısı ve tıpta gözlemci-
liği vurgulamasıyla tanınır.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1497'de Amiens yakınlarındaki Montdidier kasaba-
sında doğduğu sanılmaktadır. 26 Nisan 1558'de Paris
yakınlarındaki Fontainebleau'da öldü. Bir hancının
oğluydu. Collège de Sainte-Barbe ve Paris Üniversite-
si'nde öğrenim gördükten sonra, Eski Yunan klasikle-
ri, felsefe, astronomi ve matematik üzerine çalışmalar
yapmaya başladı. Altı yıl süren bu çalışmalarına
1524'te hastalandığı için ara vermek zorunda kaldı.
Daha sonra tıp öğrenimine başlayan Fernel, bir
yandan da felsefe dersleri verdi ve matematik, astrolo-
ji ve astronomi konularında kitaplar yazdı.

1527'de ilk kitabı olan *Monalosphærium*'u,
1528'de ise *Cosmotheoria* ("Evren Kuramı") adlı
kitabını yayımladı. Her iki yapıt da astronomi ve
matematik konularını kapsıyordu. İkinci kitabında
boydam derecesinin gerçeğe çok yakın bir ölçümünü
yapan Fernel, gök cisimlerinin yüksekliklerini belir-
lemede kullanılan bir gözlem aracı olan usturlapı da
geliştirdi.

Aynı dönemde tıp konusundaki bilgisini de
derinleştiren Fernel, kısa bir süre içinde tanınan bir
bilim adamı oldu. II.Henri'nin özel hekimliğini yaptı
ve sarayın tıp danışmanlığına getirildi. 1534'te Collé-
ge de Cornouailles'a tıp profesörü olarak atandı.

Fernel'in çağının en büyük hekimleri arasında
girmesini sağlayan çalışması *Medicina* ("Tıp") adlı
kitabıdır. Fernel yapıtının 1542'de *De naturali parte
medicinae* ("Tıbbın Doğal Bölümü Üzerine") adıyla
yayımladığı ilk bölümünü, 1554'te *Medicina*'nın tama-
mını yayımladığında *Physiologiae* ("Fizyoloji") adlı
bir bölüme dönüştürdü. İnsan vücudundaki organla-
rın çalışmalarını sistemli bir biçimde inceleyen ilk
çalışmalardan biri olan *Physiologiae*'da peristalsis,
sistol ve diastol gibi olgulara dikkat çeken Fernel,
kitabının ikinci bölümünde insan vücudundaki or-
ganların herbirini sistemli bir biçimde inceleyerek
patolojinin temellerini attı. Fizyoloji ve patoloji
terimlerinin popülerleşmesine öncülük ettiği bu ya-
pıtında apandisit ve kalp zarı yangısını da tanımladı.

Hastalıkların oluşmasında astroloji ve büyü'nün
etkilerine ağırlık veren zamanın düşüncesini yadsıyan
Fernel, akılcılığı ve gözlemciliği vurgulayarak tıpta
yeni bir görüşün savunucusu olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Monalosphærium*, 1527; *Cosmo-*

theoria, 1528, ("Evren Kuramı"); *Medicina*, 1554, ("Tıp").

• **KAYNAKLAR:** G. Plency, *Life of Fernel*, 1607; C.L.
Sherrington, *The Endeavour of Jean Fernel*, 1946.

• **BAKINIZ:** CHAULIAC, GALENOS, VESALIUS.

FERRARI, Giuseppe (1812-1876)

İtalyan, filozof ve tarihçi. Toplum
yönetiminde birey özgürlüğünden
kaynaklanan bir görüşü savun-
muştur.

7 Mart 1812'de Milano'da doğdu, 2 Haziran
1876'da Roma'da öldü. 1831'de Pavia Üniversitesi'n-
den hukuk, 1840'ta Sorbonne'dan edebiyat doktoru
sanını aldı. 1837'de düşüncelerinden dolayı İtalya'da
karşılaştığı baskılar yüzünden Fransa'ya gitti. 1842'de
Strasbourg Üniversitesi'nde yardımcı profesör oldu.
Ancak, dersleriyle buradaki ruhban sınıfının tepkisini
çekince Paris'e dönmek zorunda kaldı. 1843'te yeni-
den Strasbourg'a gitti. 1849'da görüşleri nedeniyle
görevine son verildi. 1859'da ülkesinedöndü ve Luino
milletvekili olarak siyasete atıldı. Torino, Milano ve
Roma üniversitelerinde, Lombardia Enstitüsü ve Ulu-
sal Eğitim Yüksek Konseyi'nde görev aldı.

Ferrari'nin felsefeye duyduğu ilgi Saint-Si-
mon'un yazılarını okumakla başladı. Sonra öğretmeni
Romagnosi'nin etkisiyle Görüngücülük'ü benimsedi.
1849'dan sonra Fransa'da tanıdığı Proudhon'un etkisi
altında kaldı. Önce İtalyan hukuk ve kültür tarihçisi
G.Vico ile ilgili iki yapıt yazdı. Sonra, Fransız
Devrimi'ni ve İtalyan Birliği sorunlarını inceledi.

Ona göre düşünce ancak toplum ve tarih sorun-
larının çözümünde etkilidir. İtalya'ya özgü sorunların
çözümünde, merkezci ve birleştirici devleti amaçla-
yan toplumsal bir devrim yerine, kendi toplumsal
devrimlerini gerçekleştirecek küçük devletlerin oluş-
turacağı federal bir yapıyı savunmuştur. Ferrari'ye
göre özgürlük, toplumda bölümlere yol açmada,
insanın insan üstünde egemenliğini sağlamada etkili
olduğu oranda eşitlikle çelişir. Onun amaçladığı
özgürlük ve eşitlik için papalığın yarattığı anlayışla
savaş kaçınılmazdır. Toprağın dağıtılmasına yönelik
bir tarım yasası çıkarmak gerekir. Ölümünden kısa
bir süre önce yayımlanan bir yapıtında, toplum ve
tarih olaylarının aritmetik ilişkisi olduğunu ileri
sürmüştür. Bu sonuncu yapıt dışındaki çalışmaları
İtalyan tarihinin anlaşılması açısından önemlidir. Pro-
udhoncu görüşleriyle de İtalyan Anarşizmi'ni etkile-
miştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Vico et l'Italie*, 1839, ("Vico ve
İtalya"); *Filosofia della rivoluzione*, 1851, ("Devrim Felse-
fesi"); *Histoire des révolutions d'Italie*, 4 cilt, 1858 ("İtalya
Devrimleri Tarihi").

• **BAKINIZ:** PROUDHON, VICO.

FERRARI, Ludovico (1522-1565)

İtalyan matematik bilgini. Dördüncü dereceden cebirsel denklemlerin çözüm yöntemini bulmuştur.

2 Şubat 1522'de Bologna'da doğdu, 5 Ekim 1565'te aynı kentte öldü. Babasının ölümünden sonra amcasının yanına sığınan ve düzenli bir eğitim göremeyen Ferrari, 15 yaşındayken, ünlü hekim ve matematikçi Cardano'nun yanında çalışmak üzere Milano'ya gönderildi. Cardano, olağanüstü zekâsı ve öğrenme yeteneğiyle parlayan bu genci ev işlerinden alıp öğrencileri arasına kattı; Latince, Yunanca ve matematik öğretilikten sonra kendisine yazman yaptı. 1540'ta Milano'da matematik dersleri vermeye başlayan ve cebirsel bir çözüm yönteminin öncelik hakkı konusunda çağın ünlü matematikçilerinden Tartaglia ile aralarındaki tartışma nedeniyle 1548'den sonra ünü giderek artan Ferrari, 1565'e değin Mantova Kardinali'nin hizmetinde çalıştı. Yaşamının son yılını Bologna Üniversitesi'nde ders vererek geçirdi.

Cardano ile birlikte üçüncü dereceden denklemler üzerinde çalışan ve Cardano'nun çözümlerinde kullandığı formüllere geometrik karşılıklar bulan Ferrari'nin matematiğe en önemli katkısı, bugünkü gösterimle $x^4 + ax^2 + b = cx$ biçimindeki dördüncü dereceden denklemlerin çözümü için geliştirdiği yöntemidir. Dördüncü dereceden denklemleri üçüncü dereceye indirgemeye dayanan Ferrari'nin çözüm yöntemi, Cardano'nun 1545'te yayımladığı *Ars Magna* ("Büyük Sanat") adlı ünlü kitabında yer aldı. Temelde üçüncü derece denklemlerin çözümüne ilişkin yöntemleri içeren bu kitap, Cardano'yu savunan Ferrari ile Tartaglia arasında uzun yıllar süren bir tartışmanın başlamasına yol açtı. Sözü geçen yöntemleri, yayımlamaması koşuluyla Cardano'ya kendisinin anlattığını öne süren Tartaglia ile bu yöntemlerin Tartaglia'dan çok önce Skipion'lu Ferro tarafından geliştirildiğini öne süren Ferrari arasındaki anlaşmazlık, 1548'de Milano'da, yetkili kişilerden oluşan bir kurulda tartışılarak Ferrari'nin haklı bulunmasıyla sonuçlandı.

• BAKINIZ: CARDANO, TARTAGLIA.

FERREIRA BORGES, José (1786-1838)

Portekizli iktisatçı ve hukukçu. Genel iktisat ve kamu maliyesi üzerine çalışmalar yapmıştır.

Coimbra Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1808-1820 arasında avukatlık yaptı. Çeşitli resmi görevlerde bulunduktan sonra 1823'te Londra'ya gitti. 1833'te Portekiz'e döndü ve Ticaret Mahkemesi başkanı oldu. Aynı yıl hazırladığı, Ferreira Borges

Ticaret Yasası olarak anılan Portekiz Ticaret Yasası (codigo commercial portuguez) 56 yıl yürürlükte kaldı.

1831'de yayımlanan ve Parnell'in yapıtlarından esinlenerek yazdığı *Princípios de syntelologia* Portekiz'deki ilk sistemli maliye çalışmasıdır. İki bölümden oluşan kitapta ilk bölüm; vergi kuramı, dolaylı-dolaysız vergiler, diğer kamu gelirleri, kamu kredileri, kamu borçları ve bütçe konularını kapsar. İkinci bölümde ise kamu harcamaları incelenmiştir. 1834'te yayımlanan *Instituições de economia politica* ("Politik İktisadın Kurumları") döneminin Portekizce yazılmış en yetkin ve sistemli iktisat kitabıdır. Ferreira Borges bu kitabında, iktisadın temelleri ve yararları, üretim, servetin birikimi ve dağılımı, para, kredi ve tüketim gibi temel iktisadi kavramları irdelemiştir. Storch, Lauderdale, Malthus, Ricardo, J.S.Mill, Bentham, Henet, Say ve Tracy gibi iktisatçıların etkisinin görüldüğü bu kitap, Portekiz'de iktisat çalışmalarına hız kazandırmıştır. Kitabın yayımından iki yıl sonra Coimbra Üniversitesi'nde iktisat kürsüsü kurulmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Do banco de Lisboa*, 1827, ("Lizbon Bankası"); *Jurispudencia do contracto-mercantil*, 1830, ("Ticari Sözleşmeler Hukuku"); *Princípios de syntelologia*, 1831; *Instituições de economia politica*, 1834, ("Politik İktisadın Kurumları"); *Das fontes especialidade e excellencia da administração commercial*, 1835, ("Ticari İşletmelerin Özel ve Olağanüstü Fonları").

FERRERI, Marco (1928)

İtalyan film yönetmeni. Küçük burjuva değerlerine saldıran ve cinsel tabuları yıkmayı amaçlayan kışkırtıcı sineması ile tanınmıştır.

11 Mayıs 1928'de Milano'da doğdu. Üniversite eğitimini yarım bırakarak gazeteciliğe başladı. Sinemaya reklam filmleri çekerek girdi. 1950'de *Documento Mensile* adıyla haberlerin yanı sıra, konulu bölümler de içerecek bir dizi tasarladı. Çektiği bu tür iki film ilgi görmeyince bu projeden vazgeçti. Bir süre filmlerde çeşitli görevlerde çalıştı. 1950'lerin sonunda İspanya'ya gitti. Konulu ilk üç filmini burada gerçekleştirdi. *El cochecito* (Tekerlekli Sandalye) adlı yapıtının Venedik Film Şenliği'nde başarı kazanması üzerine yurduna döndü.

Daha sonra çevirdiği ve ilk filmlerinden bu yana sık sık ele aldığı bir konuyu, evlilik ilişkilerini karamsar bir bakış açısıyla işlediği *Dillinger e morto* ("Dillinger Öldü") adlı filmi en önemli yapıtları arasında yer alır. 1973'te yaptığı *La grande Abbuffata*'da ("Büyük Tıkınma") burjuva ahlakının temel değerlerine saldırır. Cinsel roller ve aile kurumu üstüne kışkırtıcı nitelikteki *L'ultima donna* ("Son Kadın") ve bir grup kadın tarafından işgal edilen bir erkeğin öyküsünü anlattığı *Ciao Maschio* en özgün yapıtları arasındadır. Son yıllarda gerçekleştirdiği *Contes de la folie ordinaire*'de ("Sıradan Çılgınlık

Öyküleri”) kadın-erkek ilişkisi üstüne savlarını yine-ler. 1983 Cannes Film Şenliği’ne katıldığı *L’histoire de Piera*’da ise (“Piera’nın Öyküsü”) bir ailenin bireyle-ri arasındaki duygusal ve tensel yakınlaşmaları konu almıştır.

1984’te İtalya’da gerçekleştirdiği *La futura è la donna* (“Gelecek Kadındır”) adlı filmde çok iyi tanıdığı bir alanı kadının dünyasını yeniden gündeme getirmiştir.

Yapıtlarının tümü, anarşist bir dünya görüşünün izlerini taşıyan, yoğun bir insancılöz içerir. Toplum-daki kurumların yozlaşmasına, bireyler arasındaki iletişimsizliğe, cinselliğin toplumsal baskılar sonucu insanı özgürleştirmek yerine köleleştiren bir öğe haline dönüştürülmesine karşı çıkar. Yeni bir ahlak anlayışının savunmasını yapan çağdaş bir düşünür, öncü bir sanatçı görünümündedir. Filmlerinin çoğun-da, günümüz kültürüne umutsuz bir gözle bakarken alabildiğine acımasız ve yıkıcıdır. İtalyan sansürü ile başı sık sık derde girmiştir. Kendini “yararlı bir kışkırtıcı” olarak nitelendirir. Filmlerinin kışkırtıcı içeriği, eksilmeyen gülmece duygusu ve şiirsel anlatı-mıyla olduğu kadar, oyuncu yönetimindeki ustalığıyla da günümüz Avrupa sinemasının öncü yönetmen-leri arasında yer almaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *El pisitio*, 1958; *Los chicos*, 1959; *El cochecito*, 1960, (“Tekerlekli Sandalye”); *La donna scim-mia*, 1964, (“Sakallı Kadın”); *Marcia nuziale*, 1966, (“Düğün Marşı”); *L’harem*, 1967, (“Harem”); *Dillinger è morto*, 1969, (“Dillinger Öldü”); *Break-up*, 1969; *L’udi-enza*, 1971, (“İzleyici”); *Liza*, 1971, *La grande abbuffata*, 1973, (“Büyük Tıkınma”); *Non toccare la donna bianca*, 1974, (“Beyaz Kadına Dokunma”); *L’ultima donna*, 1976, (“Son Kadın”); *Yerma*, 1977; *Ciao Maschio*, *Bye Bye Monkey*, 1978, (“Maymun Rüyası”); *Chiedo asilo Pipi-caca-dodo*, 1979; *Contes de la folie ordinaire*, 1982, (“Sıradan Çılgınlık Öyküleri”); *L’histoire de Piera*, 1983, (“Piera’nın Öyküsü”); *La futura è la donna*, 1984, (“Gelecek Kadındır”).

FERRERO, Guglielmo

(1871-1942)

İtalyan, tarihçi ve gazeteci. Tarihsel olguları sosyolojik boyutlarıyla ele almıştır.

21 Temmuz 1871’de Portica’da doğdu, 3 Ağustos 1942’de Mont-Pelerin-sur-Vevey’de (İsviçre’de) öldü. Pisa, Bologna ve Turin üniversitelerinde hukuk öğre-nimi gördü. İtalyan sosyalist hareketi içinde yer aldı. Gazeteciliği sırasında ülkesinin önde gelen milliyetçi yazarlarıyla polemige girdi. 1925’te İtalyan faşizmi, liberal aydınları ülkeyi terketmeye zorlayınca Ferrero İtalya’da kalmakta diretti; bunun üzerine evin-de göz hapsine alındı. 1930’da İsviçre’ye göç etti. Cenevre Üniversitesi’nde ders verdi.

Ferrero en ünlü kitabı olan *Grandezza e Deca-denza di Roma*’da (“Roma’nın Büyüklüğü ve Düşü-şü”), Roma’daki siyasal yaşamı sosyolojik boyutlarıyla ele almış, Roma halkının yaşamını canlı bir anlatım içinde sergilemiştir. Kitabı bu özellikleri nedeniyle,

geleneksel bir tarih anlatımından yana olan ve çağdaş olgularla tarihi olaylar arasında ilişki kurmayan 19. yy’daki klasik dönem tarihçilerinin eleştirilerine he-def olmuştur. Öte yandan Caesar’ı Roma’da düzeni sağlayan bir Antik Çağ Napoléon’u olarak değeren-diren bu tarihçiler, Ferrero’nun Caesar’ı Roma’nın çöküşüne yol açan kişi olarak ele almasına karşı çıkmışlardır.

Ferrero Roma tarihinin yanı sıra Fransız Devri-mi’ni, Napoléon’u ve Restorasyon’u konu alan çalış-malar da yapmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *L’Europa Giovane*, 1897, (“Genç Avrupa”); *Grandezza e Decadenza di Roma*, 6 cilt, 1903-1908, (“Roma’nın Büyüklüğü ve Düşüşü”); *Between Two Worlds*, 1913, (“İki Dünya Arasında”); *The Two Truths*, 2 cilt, 1933-1939, (“İki Gerçek”); *The Reconstruc-tion of Europe*, 1940, (“Avrupa’nın Yeniden İnşası”); *Power*, 1942, (“İktidar”); *The Two French Revolutions*, (ö.s.), 1951, (“İki Fransız Devrimi”).

FERRI, Enrico

(1856-1929)

İtalyan hukukçu ve siyaset adamı. Çağdaş kriminolojinin ve Pozitif Kri-minoloji Okulu’nun kurucularından-dır.

25 Şubat 1856’da Mantova Eyaleti’nin San Bene-detto-Po kasabasında doğdu, 12 Nisan 1929’da Ro-ma’da öldü. Ortaöğrenimini Mantova Lisesi’nde, yükseköğrenimini Bologna Üniversitesi’nde tamamladı. 1877’de hukuk doktoru, 1879’da Torino Üniver-sitesi’nde doçent, 1880’de Bologna Üniversitesi’nde ceza hukuku profesörü oldu. Bu dönemde hocası ünlü kriminolog C.Lombroso ile suçluluğun psikolo-jik ve fizyolojik nedenlerini saptamaya yönelik araştırmalar yaptı. 1882-1901 arasında Siena, Roma ve Pisa üniversitelerinde hukuk dalında öğretim üyeliği görevinde bulundu. Aynı dönemde Fransa, Belçika ve çeşitli Latin Amerika ülkelerindeki üniversitelerde konuk profesör olarak ders verdi. Ayrıca aylık ceza hukuku dergisi *La scuola positiva*’nın (“Pozitif Okul”) genel yayın yönetmenliğini yaptı.

Siyasi yaşamının ilk yıllarında sosyalizme karşı görüşler benimseyen Ferri, 1886-1893 arasında millet-vekili olarak parlamentoda bulundu. Ancak bu döne-min son yıllarında, ünlü İtalyan sosyalisti A.Costa’nın etkisi altında kalarak sosyalist düşüncelere yönel-di. 1892’de İtalyan Sosyalist Partisi’nin (İSP) kurul-masından sonra, Lombroso ile birlikte bu partiye üye oldu. Onların ardından birçok hukukçu partiye katıldı. İSP içindeki reformist ve sendikalist kanatlara karşı mücadele eden Ferri, her türlü siyasi uzlaşmacı-lığa karşı çıkan bir akımın önderi oldu. Reformistler’in parti yönetiminden uzaklaştırılmasından sonra sosyalist dergi *Avanti*’nin yönetimini üstlendi. İtalya’da faşist hareketin güçlenmesini izleyen dönemde sosyalist düşüncelerden uzaklaşarak faşist oldu. 1926’da Ulusal Faşist Parti’ye üye olan Ferri 1929’da bu partiden senatör seçildikten kısa bir süre sonra öldü.

Ferri, C.Lombroso ile birlikte çağdaş kriminolojinin ve Pozitif Kriminoloji Okulu'nun kurucusudur. Bu okul, hukukun biyolojik ve toplumsal bilimlerin sonuçlarından yararlanması ve suçun hukuksal çözümlemesinin, ancak suçu işleyen kişinin ve suç işlemeye biçiminin incelenmesinden sonra yapılması geleneğini başlatmıştır. Suçun incelenmesine çok boyutlu bir yaklaşım getiren Ferri, insanı suça iten etmenleri antropolojik, fiziksel ve toplumsal olarak üç sınıfa ayırmıştır. Sosyalist olduktan sonra doğrudan iktisadi etmenlere ağırlık vermiş ve bu etmenlerin suçun oluşmasında belirleyici öneme sahip olduklarını savunmuştur.

Ferri'ye göre suçun azaltılmasının yolu suçun içgüdüsel, duygusal, sürekli ya da arada bir işlenen türlerden olup olmadığının saptanmasından geçer. Suçlunun yeniden çevreye uyumunun olası olduğuna inanan Ferri, suçlulara ıslah edici yöntemlerin uygulanması gerektiğini savunmuştur. Ceza kurumlarının ve ceza hukukunun işlevini, toplumu asalak organizmalardan korumak olarak belirlemiştir.

Ferri, ceza hukuku konusundaki görüşleriyle ve Pozitif Kriminoloji Okulu'nun başyapıtı niteliğindeki kitaplarıyla özellikle Güney Amerika ve Latin Avrupa ülkelerinin ceza yasalarının oluşmasında etkili olmuştur. 1921'de İtalyan ceza yasasının hazırlanması için kurulan komisyonun çalışmalarına katılarak, yasanın oluşmasında görüşlerinin etkili olmasını sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *I nuovi orizzonti del diritto e delle procedura penale*, 1881, ("Ceza Hukuku ve Yargılama Usulünde Yeni Bir Anlayış"); *La sociologia criminale*, 1884, ("Suçlar Sosyolojisi"); *Socialismo e scienza positiva*, 1894, ("Sosyalizm ve Pozitif Bilimler"); *L'omicidio*, 2 cilt, 1895, ("Adam Öldürme"); *Studi sulla criminalità*, 1901, ("Suç İşleme Olayları Üzerine İncelemeler"); *Mussolini, uomo di stato*, 1927, ("Devlet Adamı Mussolini"); *Il fascismo in Italia e l'opera di Benito Mussolini*, 1927, ("İtalya'da Faşizm ve Benito Mussolini'nin Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** F.Collin, *Enrico Ferri et l'avant-projet de code penal italien de 1921*, 1925; B.Franchi, *Enrico Ferri*, 1908; B.Franchi, *Scritti in onore di Enrico Ferri*, 1929.

• **BAKINIZ:** LOMBROSO.

FERRI, Luigi

(1826-1895)

İtalyan, filozof. Felsefe sorunlarının çözümünde ruhbilim yönteminin uygulanmasını savunmuştur.

15 Haziran 1826'da Bologna'da doğdu, Roma'da öldü. Babası süslemeci ve yontucuydu. İlköğrenimini doğduğu ilde gördükten sonra, ailesinin, iş gereği, Paris'e yerleşmesi üzerine École Normale'i (öğretmen okulu) bitirdi. Fransa'da, değişik okullarda felsefe, 1863'te Floransa'da Istituto di Perfezionamento (Yüksek Araştırma Kurumu) adlı kurumda felsefe tarihi okuttu. 1871'de Roma Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. Fransız Enstitüsü'ne üye seçildi.

Saisset, Maine de Biran, Mamiani gibi filozofların etkisi altında kalan Ferri bir süre yakın arkadaşı Mamiani'nin yayımladığı *La filosofia delle scuole Italiana* adlı dergide çalıştı, Mamiani'nin 1885'te ölümü üzerine, dergiyi *Rivista Italiana di filosofia* adıyla sürdürdü.

Ferri, felsefeye tanrıbilim sorunlarına çözüm arayarak yaklaşır. Ona göre insanla Tanrı arasında sezgiye dayanan, dolaysız, bir bağlantı vardır. Bunun aydınlığa kavuşması bilincin yeterince bilinmesine bağlıdır. Bilinci, kendi bütünlüğü içinde bilebilmek için de ruhbilimin uyguladığı çalışma yönteminden yararlanmak gerekir. Bilinci, duyguların etkisinden sıyrılarak, deney verilerinin yardımıyla anlama olanağı vardır. Bilinç, deneye dayanarak, gerçeğe ulaşmaya çalışan bir güçtür. Tinsel evreni düzenleyen, ona biçim kazandıran da bu güçtür. Bu gücü de, gene bilinç yoluyla kavrama olanağı vardır. Bu olayda bilinç, kendine yönelir, kendi kendini bilmeye çalışır. Bilincin kendi kendini bilmesi dolaysız, duyu verilerine ve deneye dayanarak dış evreni anlamaya çalışması ise dolaylıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Essai sur l'histoire de la philosophie en Italie au dix-neuvième siècle*, 2 cilt, 1869, ("19. yy'da İtalya'da Felsefe Tarihi Üstüne Deneme"); *La psychologie de l'association depuis Hobbes jusqu'à nos jours histoire et critique*, 1883, ("Çağrışım Ruhbilimi'nin Hobbes'tan Günümüze Tarihi ve Eleştirisi").

• **BAKINIZ:** GIOBERTI, MAINE DE BIRAN, MAMIANI, ROSMINI.

FERRIER, David

(1843-1928)

İskoç, nöroloji bilgini. Beyin kabuğunun işlevsel lokalizasyonu konusundaki çalışmalarıyla tanınır.

13 Ocak 1843'te İskoçya'nın Aberdeen kentinde doğdu, 19 Mart 1928'de Londra'da öldü. Aberdeen Üniversitesi'nde felsefe okuyan ve burada ünlü mantıkçı ve psikolog Alexander Bain'den etkilenen Ferrier, 1864'te mezun olduktan sonra Heidelberg'de bir yıl psikoloji okudu. Edinburgh Üniversitesi'nde tıp tahsil ederek 1868'de mezun olan, 1870'te de anatomi konusundaki doktora teziyle altın madalya kazanan Ferrier, fizyoloji ve adli tıp konularında da çalıştı. 1889'da King's College'da kendisi için kurulmuş nöroloji kürsüsünde, 1908'de emekli oluncaya değin profesörlük yaptı.

Ferrier 19.yy'da nörolojinin kaydettiği büyük ilerlemelere önemli katkılarda bulunmuştur. 1860'ta H. Jackson, beden işlevlerinin beyin kabuğunun belirli bölümlerinden yönetildiğini düşündü. Beyin kabuğunda bir tür işlevsel lokalizasyon anlamına gelen ve büyük ölçüde kilinik gözlemlere dayanan bu savı destekleyici nitelikteki öncü deneysel çalışma 1870'te Fritsch ve Hitzig tarafından yapıldı. 1873'te beyin kabuğunun lokalizasyonu konusundaki çalışmalarına başlayan Ferrier, yalnızca köpekler üzerinde

incelemeler yapan ve beyni uyarmak için "galvanik" (doğru) akım kullanan Fritsch ve Hitzig'in bu alandaki araştırmalarını genişleterek memeliler, kuşlar, kurbağalar, balıklar ve kemirgenler üzerine çalıştı ve deneylerinde "faradik" (değişken) akımdan yararlandı. Bu çalışmalar 1920'lerde yeni yöntemlerin geliştirilmesine dek bu alandaki en önemli ilerleme oldu.

Deneylerine dayanarak beyin kabuğundaki motor ve duyu alanları belirleyen Ferrier, beyin kabuğundaki belli alanları devreden çıkararak işlevsel eksikliklerini de gözleyerek beyin kabuğunun bir haritasını hazırladı. Yüksek memeliler için varlığı sonuçlar daha sonraki çalışmalarla doğrulanmışsa da insan beyni konusunda bazı yanılgılara düştü. Bu durum, büyük ölçüde hayvanlardaki bulgularını insan beynine genelleştirmesinden kaynaklanıyordu.

Varsayımlarını deneysel olarak doğrulayan, çalışmalarının sonuçlarını insanlar üzerindeki klinik gözlemleriyle birleştirmeye çalışan Ferrier, meslektaşlarını sinir sistemi hastalıklarının cerrahi yöntemlerle tedavisine özendirerek beyin ve sinir cerrahisinin ortaya çıkmasına da katkıda bulundu. Ferrier 1876'da yayımına başlanan ve sinir sistemi araştırmalarına ilişkin makalelere ağırlık veren *Brain* dergisinin de kurucusudur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Researches in Cerebral Physiology and Pathology*, 1873, ("Beyin Fizyolojisi ve Patolojisi Üstüne Araştırmalar"); *The Functions of the Brain*, 1876, ("Beynin İşlevleri"); *The Localization of Cerebral Disease*, 1878, ("Beyin Hastalıklarının Lokalizasyonu").

• **BAKINIZ:** BROCA, BRODMANN, FLOURENS, HITZIG, H. JACKSON.

FERRINI, Contardo

(1859-1902)

İtalyan, hukukçu ve tarihçi. Roma hukuku ve tarihi konusundaki kitaplarıyla tanınmıştır.

Milano'da doğdu, Novara'da öldü. Pavia Üniversitesi'nde başladığı hukuk öğrenimini Almanya'da tamamladı. 1887'de Messina, 1890'da Modena ve 1894'te Pavia üniversitelerinde Roma hukuku dersleri verdi.

Ferrini, bazı yapıtlarında dogmatik bir hukukçu gibi, bazı yapıtlarında da bir tarihçi gibi açıklamalarda bulunmuştur. Bizans dönemi hukuku ve Roma ceza hukuku üzerinde özgün yapıtlar vermiş, Romalı birçok hukukçunun kişilik ve öğretilerini irdelemiştir. İustinianos Dönemi kurumlarının kökeni üzerine çeşitli makaleleri ve İustinianos öncesi bazı Yunan yazmalarını 1893'te *Il digesto*, ("Kazai İçtihatlarından Çıkarılan Kurallar") adı altında yayımlamıştır.

Ferrini, ayrıntılı araştırmaları ve çok sayıda ürün vermesiyle tanınmıştır. Çeşitli dillerde yazdığı çok sayıda makalesi ve kitabı vardır. Ferrini'ye 1931'de, ölümünden 29 yıl sonra, Papalık tarafından "aziz"liğin bir önceki aşaması olan "kahraman"lık sanı verilmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Dritto romana*, 1885, ("Roma Hukuku"); *Storia delle fonti del diritto romano e della giurisprudenza romana*, 1885, ("Roma Hukukunun ve Hukuk Biliminin Temellerinin Tarihi"); *Dritto penale romana*, 1889, ("Roma Ceza Hukuku"); *Il digesto*, 1893, ("Kazai İçtihatlarından Çıkarılan Kurallar").

Ferruh Doğan

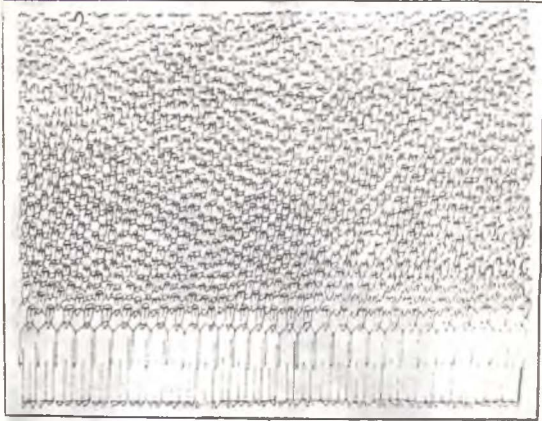
FERRUH DOĞAN

(1923)

Türk, karikatürcü. Çağdaş Türk karikatürünün önde gelen adlarındandır.

Ferruh Doğan Akdilek 4 Mayıs 1932'de İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da yaptı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin son sınıfından ayrıldı. İlk karikatürü 1945'te gülmece dergisi *Şaka*'da yayımlandı. Daha sonra karikatürcülüğü meslek olarak seçti. 41 *Buçuk*, *Dolmuş*, *Tef*, *Taş*, *Akbaba* ve *Ant* gibi dergilerde, *Cumhuriyet*, *Vatan*, *Dünya*, *Akşam*, *Ulus*, *Halkçı* ve *Politika* gibi gazetelerde karikatürler çizdi. İlk karikatür albümü olan *Asrileşen Köy* ve bazı karikatürlerinden dolayı yargılandı. Çizgi-film çalışmaları yaptı. Fida Film adıyla bir şirket kurarak reklam filmleri hazırladı.

Kazandığı uluslararası ödüllerle Türk karikatürünün dünyaya tanıtılmasına da katkıda bulundu. Bolonya, Üsküp, Bordighera, Saraybosna, Tolentino, Marostica ve Gabrovo kentlerindeki karikatür yarışmasında çeşitli ödüller aldı. 1955'te İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin yarışmasında birincilik ve ikincilik ödüllerini kazandı. 1974'te *Milliyet Sanat Dergisi* tarafından yılın karikatürcüsü seçildi. Yurt içinde ve dışında çeşitli ortak sergilere ve albümlere katıldı. 1974'te Sinematek Derneği'nde *Sergi* adını verdiği bir

kişisel sergi açtı. 1974'te İtalya'da yayımlanan *Uluslararası Karikatürcüler Albümü*'ne, 1983'te de İsviçre'de düzenlenen *Grafik ve Karikatür Sanatında Kim Kimdir Ansiklopedisi*'ne alındı.

Ferruh Doğan 1950 kuşağı karikatürcülerinin çizgiyle gülmece yapma anlayışını paylaşmıştır. Resimsel ayrıntılardan arındırdığı, yalın bir çizgisi vardır. İnsanın çevresiyle yabancılaşmasını durağan bir anlatım içinde veren bir gülmececi vardır. Bunu toplumsal eleştiri amacıyla da kullanmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Asrileşen Köy*, 1956, 1976; *Çizgili Dünya* 1969; *Sergi*, 1974; *Politika*, 1979.

• **BAKINIZ:** CEMAL NADİR GÜLER.

FERRUHÎ (? - 1038)

İranlı şair. Kaside ve mersiyesiyle ün kazanmıştır.

Ebü'l-Hasan Ali b.Cülüğ Ferruhî, Güneydoğu İran'daki Sistan'da doğdu, aynı yerde öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Sistan hükümdarı Halef b. Ahmed'in kölelerinden birinin oğludur. Önce bir çiftçinin yanında çalıştı. Geçim sıkıntısına düşerek işten ayrıldı. Belh Valisi Fahrü'd-devle Ebü'l-Muzaffer'e "Dağgâh" adlı kasidesini sunup bir süre onun yardımcıları ile geçindi. Daha sonra Gazneli Mahmud'un sarayına girdi. Saray kasidedicilerinin en ünlüsü oldu. Buradaki görevi hükümdarın içki şölenlerinde çeng çalmak, manzumeler okumak, ayrıca onun yanında seferlere

katılarak zaferleri şiirle kutlamak, olayları manzum olarak yazmaktır.

Gazneli Mahmud'un 1025'teki Somnat seferini ayrıntılarıyla anlatan kasidesi ünlüdür. Gazneli Mahmud'un ölümü (1030) için yazdığı mersiye, onun çocuklarına, kardeşi Yusuf'a, veziri Meymendi'ye, gözdesi Ayaz-ı Oymak'a yazdığı kasideler, Gazneliler dönemi İran edebiyatının en güzel örnekleridir. Ferruhî'nin 9504 beyitlik Farsça *Divan*'ı ile günümüze gelmemiş *Tercümanü'l-Belâğa* adlı, şiir sanatlarını anlatan bir yapıtı vardır.

Ünlü İranlı şair Unsuri'nin öğrencisi olan Ferruhî'nin şiirlerinde anlamlı söz oyunları, ince duygular, doğa betimlemeleri büyük bir yer tutar.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Divan*, (ö.s.), Ali Abdürresuli (yay.), 1932.

FERRY, Jules François Camille (1832-1893)

Fransız devlet adamı. Eğitim bakanı ve başbakan olarak, ülkesinde eğitim reformunu başlatmış ve yayılmacı bir dış politika izlemiştir.

5 Nisan 1832'de Saint-Dié'de doğdu, 17 Mart 1893'te Paris'te öldü. 1855'te Paris barosuna kabul edildi ve avukatlık yapmaya başladı. Daha sonra, Cumhuriyetçi muhalefete katıldı, 1869'da Paris milletvekili seçildi.

İkinci Fransız İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Ulusal Savunma Hükümeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Almanya'nın Fransa'yı işgali sırasında, Eylül 1870'te, Seine ili valiliğine getirildi. Kasım 1870'te Paris belediye başkanı oldu. Kuşatılmış kentte beslenme sorununa çözüm getirmek için aldığı sert önlemler yüzünden halktan büyük tepki gördü. 1871'de Paris Komünü'nün kurulması sonucu kentten ayrıldı. 1872-1873 yıllarında Atina büyükelçisi olarak görev yaptı.

1873'ten başlayarak muhafazakâr hükümetlere karşı cumhuriyetçi muhalefet içinde mücadele verdi. 1879'da eğitim bakanı oldu. Gerçekleştirdiği bir dizi yasayla temel eğitimin laik, parasız ve zorunlu olmasını sağladı. Kilisenin, eğitim kurumları üzerindeki etkinliğini azalttı. 1880'de başbakan olmasıyla birlikte eğitim reformunu yaygınlaştırdı. 1881'de Tunus'u işgal ettirmesine karşı oluşan tepkiler nedeniyle başbakanlıktan ve eğitim bakanlığından istifa etti.

1882'de yeniden eğitim bakanı, 1883'te ikinci kez başbakan oldu. 1881'de Tunus'un işgaliyle başlayan yayılmacı bir dış politikayı sürdüren Ferry, başbakanlığı döneminde Madagaskar, Kongo ve Tonkin'in işgal edilmesinde etkin oldu. İzlediği dış politika hem Muhafazakârlar, hem de Radikaller tarafından eleştirilmekteydi. 1885'te Fransız güçlerinin Tonkin'de uğradığı yenilgi sonucu oluşan tepkiler nedeniyle Ferry hükümeti istifa etti. 1891'de senatoya giren

Ferry, 1893'te senato başkanı olduktan kısa bir süre sonra öldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Les comptes fantastiques d'Hausman*, 1868, ("Hausman'ın Gerçekdışı Hesapları").

FERSAN, Refik (1893-1965)

**Türk besteci ve tambur sanatçısı.
20.yy Türk Müziğinde, özellikle saz
eserleriyle tanınmış en önemli beste-
cilerdendir.**

İstanbul'da doğdu, 13 Haziran 1965'te aynı kentte öldü. Düyûn-u Mütferrika Kalemî Müdürü Hafız Mehmed Şemseddin Bey'in oğludur. Küçük yaşta babasını kaybetti, II.Abdülhamid'in mabeynilerinden eniştesi Faik Bey'in evinde büyüdü. Robert Kolej'de okudu, Galatasaray Sultanisi'ni bitirdi. On iki yaşında Tamburî Cemil'den tambur dersi almaya başladı. Bu dersler aralıklarla Cemil Bey'in ölümüne değin sürdü. 1909'da ailesiyle Mısır'a gitti, 1913'te teyzesinin kızı Fahire Hanım'la evlendi. Ertesi yıl kimya öğrenimi görmek amacıyla gittiği İsviçre'de dört yıl kaldıysa da öğrenimini tamamlayamadan yurda döndü. Bundan sonra kendini bütünüyle müziğe verdi.

1917'de sınavla Dârülehân'a tambur öğretmeni olarak girdi. Besteci Levon Hancıyan'dan (1857-1945) ders aldı, Hamparsum notası öğrendi. 1919'da gene sınavla Muzika-yı Hümayûn'un Türk Musikisi Bölümü'ne girerek yüzbaşı rütbesiyle öğretmenliğe atandı. Cumhuriyet'ten sonra Muzika-yı Humâyûn'un Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti'ne dönüştürülmesi üzerine, 1924'te Ankara'da Riyaset-i Cumhur İncesaz Fasil Heyeti şefi oldu. 1927'de sağlığının bozulması yüzünden, binbaşı rütbesiyle görevinden ayrılıp serbest çalışmaya başladı. Gramofon plakları doldurdu, yeni açılan İstanbul Radyosu'nun yayıncılarına katıldı. 1938'de Ankara Radyosu Türk Musikisi Yayınları başkanı oldu, 1948'de sekiz ay süreyle Şam Konservatuarı'nda uzman olarak çalıştı. Dönüşünde İstanbul Radyosu ile Belediye Konservatuarı İcra Heyeti'ne girdi. 1950'de, klasik yapıtların notalarını yayımlamakla görevli olan Konservatuar Tasnif Heyeti'ne başkan seçildi, bu görevini ölümüne değin sürdürdü.

Besteci Faize Ergin'in (1894-1956) kızkardeşi olan Refik Fersan'ın eşi, kemençeci Fahire Fersan da (1900) icrada gösterdiği duyarlılıkla tanınmış bir sanatçıdır. Plaklar doldurmuş, İstanbul Belediye Konservatuarı İcra Heyeti'nde ve radyolarda çalışmıştır.

20.yy'da yetişen az sayıda besteciden biri olan Refik Fersan, çok çeşitli formlarda yapıtlar vermiştir. Sözlü yapıtları, fantezi türündeki şarkılardan, büyük formların en çok ustalık isteyen "kâr-ı nâtık" a kadar uzanan bir form çeşitliliği gösterir. Güftenin ele alınışındaki titizlik, bu yapıtlarının önemli bir niteliğidir. Bunlarda, gerek aruz vezniyle gerekse hece

vezniyle yazılmış olsun, güfteye uymayan seslere, zorlamalara rastlanmaz. Fersan aruz kalıplarının Türk müziğindeki usüllere uygulanması üzerinde kuramsal çalışmalar da yapmış, ancak bu konudaki kitabını bitirememiştir. Bu çalışmalarına bağlı olarak unutulmuş "selmek" makamını canlandırmak amacıyla bu makama bir Mevlevî ayını ile bir fasıl bestelemiş, ayrıca "sultanibuselik" adında yeni bir makam düzenlemiştir.

Refik Fersan asıl bestecilik gücünü saz musiki-sinde ortaya koymuştur. Saz eserlerinde kendisinden önce gelişen yenilikçi anlayışın izinde yürümüş, ancak, öteki bestecilerinkinden oldukça farklı kişisel bir üslup geliştirmiştir. Sağlam, dengeli bir kuruluş, ezgi buluşundaki özgünlük, yaratıcılık, uzun müzik cümleleri, yapıtlarının temel özelliğidir. Makamları kendi döneminin zevki içinde işlemiş, geleneği, ulusal zevki daha iyi yansıtabilecek biçimde değerlendirmiştir.

Aynı zamanda usta bir tambur ve lavta sanatçısı olan Fersan, öğretmeni Cemil Bey'in tambur tavrına getirdiği kıvraklığı daha da artırmaya çalışmıştır. Saz eserlerinde olduğu gibi seslendirdiği taksimlerinde de kişisel üslubu açıkça hissedilir. Fersan 400 eser bestelemişse de bugün ancak 150 kadarı bilinmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Peşrevler, saz semaileri, taksimler (taş plak), iki sirtı, bir medhal; rast, selmek Mevlevî ayinleri; iki ilahî; rast kâr-ı nâtık, rast beste, ağır ve yürük semailer; bir marş; şarkılar, fanteziler ("Rüzgâr uyumuş, ay dalıyor, her taraf ıssız", "Düştü enginlere bir ince hüznün", "Bekliyorum günlerdir, gelmiyorsun sen a güzel", "Canlandı hayalimde o şuh, sazı elinde", "Bir neş'e yarat hasta gönül, sen de biraz gül", "Ver sakî tazelandı derdim bu gece", "Kırpiğine sürme çek kına yak parmağına", "Dün yine günümüz geçti beraber", "Kadıköy'lü").

- **KAYNAKLAR:** İ.Kalyon, *Refik Fersan*, 1982; *Musiki Mecmuası* (392), Refik Fersan özel sayısı, 1982.

FETH ALİ ŞAH (1771-1834)

**İran şahı. Ülkesi onun döneminde
Fransa, İngiltere ve Rusya'nın reka-
bet alanı durumuna gelmiştir.**

1771'de doğdu, 16 Kasım 1834'te İsfahan'da öldü. Baba Han adıyla da anılmaktaydı. Kaçar ailesinden Hüseyin Kuli Han'ın oğludur. Kaçar hanedanının kurucusu amcası Ağa Muhammed Han 1797'de ölünce tahta çıktı. Feth Ali Şah, Kardeş Hüseyin Kuli Han, Muhammed Han Zend ve Sadık Han Şakaki'yi etkisiz kıldıktan sonra 1803'te tüm Horasan'da denetimi sağladı.

Saltanatının büyük bir bölümü Rusya ile savaşıarak geçti. Bu savaşlarda İran ordusuna genellikle oğlu Abbas Mirza (1787-1833) komuta etti. I.Napoléon (Bonaparte) ile Rus çarı I.Pavel'in ittifak kurduğu bu dönemde İngiltere'nin güdümündeki Hindistan'a gitmek üzere İran'dan bir Fransız-Rus sefer ordusunun geçişi tasarlandı. Ancak 1801'de I.Pavel'in öldürülmesi üzerine Fransız-Rus işbirliği bozuldu. Ama Rusya'

nın İran üzerindeki tasarıları sürdü.

Bu dönemde başta Rusya olmak üzere dış tehlikelere karşı kendisine destek arayan Feth Ali Şah Avrupa devletleriyle ilk diplomatik ve askeri ilişkileri kurdu. İlk olarak I.Napoléon ile ilişki kurarak İran ordusunu modernleştirmek amacıyla Fransa'dan askeri danışmanlar getirtti. Ancak Fransa bu çok uzaktaki müttefikine fazla yardımcı olamadı. Bu arada bir yandan Afganistan'daki gelişmelerin Kuzeybatı Hindistan'daki denetimi tehlikeye sokacağını düşünen bir yandan da I.Napoléon'un Asya'yı ele geçirmesinden ürken İngiltere Feth Ali Şah'la ilişkiye geçti. Dış yardıma gereksinimi olan Feth Ali Şah da İngiltere'nin desteğini yeğledi.

İran'ın yenilgisiyle sonuçlanan uzun bir savaşın ardından 1813'te yapılan Gülistan Antlaşması'yla Karabağ, Şeki, Şirvan, Derbend, Kuba, Baku ve Taliş hanlıkları Rusya'ya bırakıldı.

Osmanlılar'ın Mora ayaklanması ile uğraşmasından yararlanarak Kasım 1821'de oğlu Abbas Mirza komutasında Irak ve Doğu Anadolu'ya giren İran güçleri Bitlis'i ele geçirdi, Bağdat'ı kuşattı. 28 Temmuz 1823'te Erzurum Antlaşması'yla sonuçlanan bu savaş son Osmanlı-İran savaşı oldu.

İran orduları, Rus Çarı I.Aleksandr'ın ölümünden yararlanarak 1826'da Gürcistan'ı geri alma girişiminde bulundular. Ancak Eylül 1826'da Gence'de, Temmuz 1827'de de Abbasabad'da alınan yenilgiler sonunda sefer başarısızlıkla sonuçlandı. 22 Şubat 1828'de yapılan Türkmençay Antlaşması'yla Erivan ve Nahcivan'da Rusya'ya verildi. Ayrıca bu antlaşmayla Rusya, Hazer Denizi'nde savaş filosu bulunduracak tek ülke olma ayrıcalığını ve İran'ın iç işlerine karışma hakkını da elde etti. Ardından Rusya'nın ticari temsilcileri de İran'a girince Rusya ile İngiltere arasında yoğun bir rekabet dönemi başladı. Böyle karışık bir dönemde ölen Feth Ali Şah'ın yerine, oğlu Abbas Mirza kendisinden önce öldüğü için tornunu Muhammed Şah geçti. Sanatçıları ve bilginleri koruyan bir hükümdar olan Feth Ali Şah, Hakani mahlasıyla yazdığı şiirlerini bir divanda toplamıştır.

• BAKINIZ: AĞA MUHAMMED HAN.

FETHİ NACİ (1927)

Türk, eleştirmen ve yazar. Özellikle roman alanında toplumbilim ve siyasal ekonomiden yararlanan, ama sınıfsal kaygılardan uzağa düşmeyen incelemeler yapmıştır.

Fethi Naci Kalpakçıoğlu 3 Nisan 1927'de Giresun'da doğdu. Ortaöğrenimini 1945'te Erzurum Lisesi'nde tamamladı. 1949'da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdi. Yüksek Tahsil Gençlik Derneği yöneticisi olarak sürdürdüğü eylemlerinden dolayı tutuklandıysa da beraat etti. Uzun süre İstanbul'da özel fabrikalarda muhasip, personel şefi olarak çalıştı.

1968'de Gerçek Yayınevi'ni kurdu.

Fethi Naci yazarlık uğraşını iki ayrı alanda sürdürdü. Önceleri ilerici dergilerde yayımlanan deneme yazılarında toplumcu bir eleştiri anlayışıyla, canlı tartışmalara yol açan değerlendirmeler yaptı. 1960'tan sonraysa *Sosyal Adalet*, *Yön* ve kurucuları arasında olduğu *Ant* dergilerinde siyasal konulu yazıları, makaleleri çıktı. 1967'den sonra yeniden edebiyat konularına dönen Fethi Naci, özellikle *Yeni Ufuklar* ile *Yeni Dergi*'de Türk romanı üzerine geniş boyutlu çalışmalar yayımladı. Düşüncelerini sakınmadan söyleyen bir eleştirmen olarak birçok tartışmanın başlatıcısı oldu.

Edebiyat eleştirinin yeri, yazarın sorumluluğu, yazarın özgürlüğü, edebiyatla toplumsal gelişmeler arasındaki ilişkiler gibi konular üzerinde de duran Fethi Naci, toplumcu bir eleştirinin temellerini oluşturmaya çalışırken, zamanla, başlangıçtaki katı tutumundan uzaklaşarak toplumcu eleştirinin sanatsal kaygılardan kopmaması gerektiğini vurgulayan bir tutumu benimsedi.

• YAPITLAR (başlıca): *Eleştiri-Deneme: İnsan Tükenez*, 1956; *Gerçek Saygısı*, 1959; *On Türk Romanı*, 1971; *Edebiyat Yazıları*, 1976; *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Gelişme*, 1981. *İnceleme-Makale: Az Gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm*, 1965; *Emperyalizm Nedir?*, 1965; *Japon Kalınması ve Türkiye*, 1967; *Atatürk'ün Temel Görüşleri*, 1968.

FEUCHTERSLEBEN (1806-1849)

Avusturyalı hekim ve filozof. Düşkurma yetisinin bütün gövdeye ege-men olduğu görüşünü savundu.

29 Nisan 1806'da Viyana'da doğdu, 3 Eylül 1849'da orada öldü. Gerçek adı Feuchtersleben Ernst Freiherr'dir. Soylu bir ailedendi, önce Maria-Theresia Kral Enstitüsü'nde öğrenim gördü. Özellikle ruh sağlığı konularında çalıştı. Sonra yazınla ilgilenmeye başladı. Yapıtlarını yayımlayınca büyük ilgi uyandırdı. Özellikle 1838'de yayımladığı *Zur Diaetet der Seele* ("Tin Sağlığını Koruma Üstüne") adlı yapıtı nedeniyle Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde profesör olarak görevlendirildi. Viyana Hekimler Derneği'ne üye seçildi. 1848'de eğitim bakanı oldu.

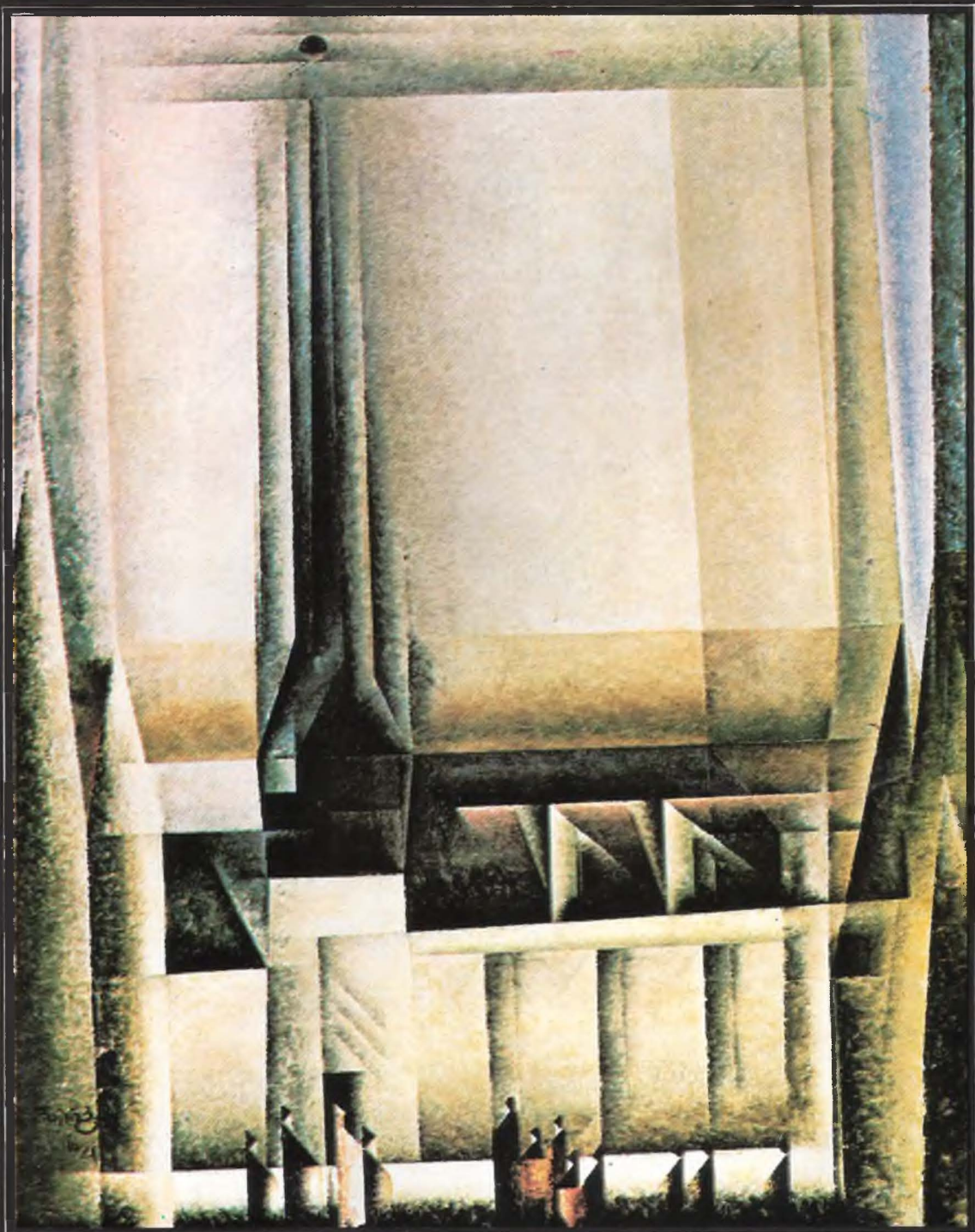
Feuchtersleben'in anlayışına göre felsefenin başlıca konusu insanın istencidir. Sağlıklı bir istenç ancak sağlıklı bir tinle sağlanabilir. Tinin sağlığı da bilgi edinmeye, insan varlığının özünü tanımaya bağlıdır. Bilgili, sağlıklı bir tin, taşıdığı istenç gücüyle gövdeyi de sağlıklı, güçlü, başarılı kılar. Tin, ahlak olgularını biçimlendiren, onları düzenleyen bir ilkedir. Tinin nesnesini araştırmanın, onun özdek mi yoksa başka bir varlık mı olduğunu bilmenin önemi yoktur. Önemli olan tinin gövde üzerindeki egemenliğidir. Tin kendi kendini kavrayamaz. Onun varlığını ortaya koyuşu, kavranır duruma gelişi, gövdeyle olan birliği,

Resim 296
FAN K'OUAN
"Dağlar, Dereler
Arasında Yolculuk"
Tai-Çung Ulusal
Sarayı Müzesi-
Taiwan, ÇİN

Resim 299
Ahmed FERİDUN Bey'in
"Nüzhetü'l-Ahbâr der Sefer-i Zigetvar"
adlı yapıtında II. Selim'in Avusturya
elçisini kabulünü gösteren bir minyatür-
İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi

Resim 297
Lyonel FEININGER "Gelmeroda VIII" Whitney Amerikan Sanat Müzesi-New York, ABD

Resim 298
Lyonel FEININGER "Odin Buharlı Gemisi" Modern Sanatlar Müzesi-New York, ABD

Sporcular için... Antrenörler için... Sporseverler için...

Adam Yayıncılık,
Türk spor dünyasına, bugüne değin benzeri görülmemiş
bir spor kitapları dizisi kazandırıyor.

Uzmanlarca hazırlanan
Adam Spor Kitapları, çağdaş ve bilinçli spor için
ülkemizdeki tek kaynaktır!

Çizim, fotoğraf ve ayrıntılı açıklamaların bulunduğu
spor kitapları, birinci hamur kâğıda ofset tekniğiyle basıldı, ciltlendi.

İlk sekiz kitap:

1) Voleybol (Mehmet Bengü)

Voleybolun temel hareketlerini, tanımlar,
açıklamalar ve çizimlerle anlatan bu kitapta,
sistemler ve taktikler üzerine de geniş bilgiler
veriliyor.

2) Sağlık İçin Spor

(Cooper Programları ve Aerobik Jimnastik)
Sağlık için spor yapanların öğrenmesi gereken tüm
bilgiler... Yeni başlayanlar ve kondisyonlarını
korumak isteyenler için Cooper Programları, testler..

3) Basketbol (John Wooden, Bill Sharman)

Çeviren: Faruk Akagün
Basketbolun temel hareketleri, taktikleri, oyuncu
ilişkileri... Maçlarda çekilen fotoğrafların
çözümlemeleri...

4) Futbol (Robert Herbin-J. Ph. Rethacker)

Çevirenler: T. Gönensin-N. Sipahi
Futbolu tüm yönleriyle ele alan, resimler, çizimlerle
açıklayan, oyunun çeşitli öğelerini derinliğine
inceleyen bir yapıt.

5) Cimnastik (Peter Aykroyd)

Çeviren: Sami Mengüay
Cimnastiğin tarihçesi, cimnastiğe hazırlık, beygir
atlama, asimetrik bar, denge, yer hareketleri, kulplu
beygir, halka, paralel, barfiks, cimnastikte
puanlama... Çizimler ve resimlerle!

6) Atletizm (Neriman Tekil)

Atletizm konusunda geniş bilgi... Koşular,
atlamalar, yürüyüş, kombine yarışmalarla ilgili
teknik ve taktik açıklamalar...

7) Tenis (Clarence Jones/Çeviren: İnci Asena)

Tenisle ilgili tüm bilgiler. Oyunun niteliği, oyun
tekniki, raket tutuşları, kullanılan malzemeler...
Resimler, çizimlerle!

8) Spor Seyircisinin Elkitabı

(Paul Wade/ Çeviren: Dr. Deniz Gökçe)
Akla gelebilecek tüm sporların oyun alanları,
malzemeleri, kuralları, kazanma yolları, teknik ve
taktik incelikleri. İlginç fotoğraflar ve çizimlerle!

Yayımlanacak olan kitaplar:

- Yüzme
- Masa Tenisi
- Güç Geliştirme
- Güreş...
- Hentbol

değerli kitaplar yayımlar.

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:
YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:
YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No 17/5
Kızılay, Ankara Tel 18 90 99

ADAM spor kitapları: 8

Sporu "bilerek" izlemek isteyenler için!
Futboldan tenise, yüzmeden judoya, eskrimden
krikete... 70'e yakın spor!
Oyun alanları, malzemeler, temel kurallar
beceriler, taktikler, terimler...
Açıklamalar, çizimler, fotoğraflarla...

ADAM

spor seyircisinin el kitabı

PAUL
WADE

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

İZMİR DAĞITIMI:

İLİ Rİ KİTAPÇEVİ
SSK İşhanı A Blok 2-02
Konak, İzmir Tel: 14 98 08

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KOYMEN
Yazı İşleri Müdürü : Meltem ONES
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adresi :
YA DA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 4, Fasıkül 38
6 Ağustos 1984
400 TL.

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul